

Complexul Muzeal
Bistrița Năsăud

VASARIA MEDIEVALIA

VASARIA MEDIEVALIA

BIBLIOTECA MUZEULUI BISTRIȚA

Seria HISTORICA

①⑧

Coordonator: **Corneliu GAIU**

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud

Str. General Grigore Bălan nr. 19

Bistrița, România

Tel.: 0263-211063, fax: 0263-230046

e-mail: complexmuzealbn@yahoo.com

Complexul Muzeal Bistrița Năsăud

VASARIA MEDIEVALIA

Editor

Gabriela RĂDULESCU

ISBN 978-606-561-018-7

© Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud

Accent, 2010

Str. Dorobanților nr. 98

Cluj-Napoca

www.edituraaccent.ro

Coperta: Marcela Tamaș

CUPRINS

Tipuri ceramice

Dan BĂCUIEȚ

- 7 Forme ceramice rare din secolele VII-X, descoperite în Depresiunea Silvaniei (II)**

Ioan CRIȘAN

Ioan GOMAN

- 16 Un ulcior descoperit la Cefa. Contribuții la cunoașterea începuturilor ceramicii de Vadu Crișului**

Victoria Paraschiva BATARIUC

Niculina DINU

- 22 Ceramica otomană de Milet descoperită la Suceava**

Gheorghe MĂNUCU-ADAMEȘTEANU

Cristina PARASCHIV-TALMAȚCHI

- 27 Considerații privind unele mărci de olar descoperite în așezarea extramuros de la Isaccea – Vicina**

Zsuzsanna KOPECZNY

- 50 Vesela ceramică medievală de caolin de la Castelul Huniade – Timișoara (sec. XIV-XV)**

Dan CULIC

- 69 Ceramica medievală decorată cu ruloul descoperită în județul Sălaj**

Loturi de ceramică

Daniela TĂNASE

- 81 Observații cu privire la ceramica din secolele VIII-X descoperită în așezări din Banatul de câmpie**

Petre BEȘLIU MUNTEANU

- 99 Fragmente de oale, căni și cărămizi din cetatea de la Sibiel (județul Sibiu)**

Cercetări interdisciplinare

Lucreția GHERGARI

Gabriela RĂDULESCU

Marius HORGA

- 108 Ceramica medieval-timpurie de la vermeș (Județul Bistrița-Năsăud) – studii mineralogice-petrografice**

FORME CERAMICE RARE DIN SECOLELE VII-X, DESCOPERITE ÎN DEPRESIUNEA SILVANIEI (II)

Dan BĂCUEȚ-CRIȘAN

A. INTRODUCERE

În anul 2007 am publicat câteva forme ceramice rare (sec. VII-X) din Depresiunea Silvaniei¹. Pe parcursul acestor rânduri ne propunem să prezentăm alte materiale din Depresiunea Silvaniei, care se înscriu în categoria formelor ceramice mai rar întâlnite.

Limitele geografice ale Depresiunii Silvaniei sunt trasate în nord-vest, de Culmea Sălajului, spre est, de Munții Meseș, iar în vest de Munții Plopișului și Dealurile Silvaniei (pl. I/2). Modelarea exercitată de apele curgătoare, favorizată de răspândirea largă a formațiunilor friabile pliocene (argile, marne, nisipuri) au dus la individualizarea mai multor unități depresionare: Depresiunea Șimleului, Depresiunea Zalăului și Depresiunea Sălajului².

B. PREZENTAREA CERAMICII

Ceramica aflată în discuție provine din așezările de la Aghireș „*Sub pășune*” și Porț „*Stația de betoane/La Baraj*” (pl. II). Caracteristicile lotului ceramic indică existența următoarelor forme ceramice: ulciorul/vasul amforoidal, strachina, castronul, paharul și vasul miniatural.

1. *Ulciorul/Vasul amforoidal*

În așezarea medievală timpurie de la Aghireș „*Sub pășune*” (complexul C. 22/2008) a fost descoperit un fragment dintr-un astfel de vas în timpul cercetărilor din anul 2008 (pl. III/1).

Acesta provine din umărul unui ulcior/vas amforoidal lucrat la roata rapidă dintr-o pastă degresată cu nisip amestecat cu pietricele mici și paiete de mică. Fragmentul ceramic are culoarea brun-cărămizie la exterior și cenușiu-cărămiziu la interior. Este decorat prin incizare în pasta moale cu două caneluri late trasate orizontal și paralel, între care se află două șiruri paralele de impresiuni scurte oblice, realizate cu un instrument ascuțit.

2. *Strachina*

La Aghireș „*Sub pășune*”, în complexul C. 23/2008 a fost descoperit un fragment dintr-o strachină de culoare gălbui-cărămizie cu pete cenușii (pl. V/1). Vasul are buza fațetată cu muchiile rotunjite iar sub buză se află o canelură lată. Strachina este decorată cu o linie dreaptă orizontală trasată prin incizare în pasta moale.

3. *Castronul*

De la Porț „*Stația de betoane/La baraj*” (complexul C. 23/2007) avem un fragment dintr-un castron de culoare brun-cărămizie cu pereții înalți, ușor arcuiți și oblici (pl. V/2). Castronul a fost lucrat la roata înceată dintr-o pastă degresată cu nisip amestecat cu pietricele și mică. Vasul nu este decorat.

¹ Băcuet-Crișan 2007, p. 167-180.

² Morariu, Sorocovschi 1972, p. 27; Mac, Idu 1992, p. 39, 41.

4. Paharul

Este reprezentat prin trei exemplare descoperite la Aghireș „Sub pășune” în complexul C. 35/2008³.

Cele trei pahare (pl. IV/1-3) sunt de mici dimensiuni și au fost modelate cu mâna dintr-o pastă pasta fină, degresată cu nisip fin și paiete de mică. Culoarea lor este gălbui-cărămizie și sunt decorate pe toată suprafața cu impresiuni practicate cu degetele.

5. Vase miniaturale

Două vase miniaturale au fost descoperite în așezarea medievală timpurie de la Porț „Stația de betoane/La baraj”, în complexele C. 3/2007 și C. 17/2007 (pl. III/2-3). Ele sunt modelate cu mâna dintr-o pastă degresată cu nisip amestecat cu paiete de mică.

La Aghireș „Sub pășune” în inventarul complexului C. 115/2009 alături de alte forme ceramice a fost descoperit și un vas miniatural (pl. III/4) de culoare brun-cărămizie, modelat cu mâna dintr-o pastă fină degresată cu nisip fin și paiete de mică.

DENUMIRE SIT	FORMĂ CERAMICĂ	TEHNICĂ	DATARE
Porț „Stația de betoane/La Baraj”	Castron	Roata înceată	sec. VIII-IX
Porț „Stația de betoane/La Baraj”	Vas miniatural	Cu mâna	sec. VIII-IX
Aghireș „Sub pășune”	Ulcior/Vas amforoidal	Roata rapidă	sec. VIII-începutul sec. IX/prima jumătate a sec. IX
Aghireș „Sub pășune”	Strachină	Roata rapidă	sec. VIII-începutul sec. IX/prima jumătate a sec. IX
Aghireș „Sub pășune”	Pahar	Cu mâna	a doua jumătate a sec. X-începutul sec. XI
Aghireș „Sub pășune”	Pahar	Cu mâna	a doua jumătate a sec. X-începutul sec. XI
Aghireș „Sub pășune”	Pahar	Cu mâna	a doua jumătate a sec. X-începutul sec. XI
Aghireș „Sub pășune”	Vas miniatural	Cu mâna	sec. VIII-începutul sec. IX/prima jumătate a sec. IX

C. ANALOGII. CONCLUZII.

Ulciorul/Vasul amforoidal de la Aghireș „Sub pășune” aparține orizontului de locuire databil în sec. VIII – începutul sec. IX/prima jumătate a sec. IX⁴. În vestul și nord-vestul României au mai fost descoperite astfel de recipiente, pentru acestea a și fost propusă o clasificare tipcronologică⁵. Raportându-ne la aceasă clasificare, având în vedere caracteristicile formale, exemplarul descoperit la Aghireș poate fi încadrat în Tipul I.

Strachina de la Aghireș „Sub pășune” se datează tot în sec. VIII – începutul sec. IX/prima jumătate a sec. IX⁶. Pentru acest vas o foarte bună analogie o constituie strachina descoperită la Nușfalău „Țigoiul lui Benedek” lucrată de asemenea la roata rapidă și datată în ultimele decenii ale sec. VII-prima jumătate a sec. VIII⁷.

Așezarea de la Porț „Stația de betoane/La Baraj” se datează în sec. VIII-IX⁸. Castronul descoperit în această așezare este aproape identic cu un castron descoperit în cimitirul de la Alba Iulia „Stația de salvare” – Faza I⁹.

Păhărelele de la Aghireș „Sub pășune” provin dintr-un orizont de locuire databil în a doua jumătate a sec. X – începutul sec. XI¹⁰. Vasele miniaturale de la Porț „Stația de betoane/La Baraj” se datează în sec. VIII-IX¹¹

³ Băcșueț-Crișan, S. Băcșueț-Crișan, *Bejinariu, Pop, Matei 2009*, pl. 191.

⁴ Băcșueț-Crișan, S. Băcșueț-Crișan, *Bejinariu, Pop, Matei 2009*, p. 55-56.

⁵ Băcșueț-Crișan 2009, p. 73, 75-76, 83.

⁶ Băcșueț-Crișan, S. Băcșueț-Crișan, *Bejinariu, Pop, Matei 2009*, p. 55-56.

⁷ Băcșueț-Crișan 2007, p. 169.

⁸ Matei, Băcșueț-Crișan 2008, p. 243.

⁹ Ciugudean 2007, pl. VI/1.

¹⁰ Băcșueț-Crișan, S. Băcșueț-Crișan, *Bejinariu, Pop, Matei 2009*, p. 57.

¹¹ Matei, Băcșueț-Crișan 2008, 243.

iar cel de la Aghireș „*Sub pășune*” în sec. VIII – începutul sec. IX/prima jumătate a sec. IX¹². Nu excludem posibilitatea ca aceste vase de mici dimensiuni să nu fi făcut parte din vesela de masă ci să fi fost utilizate ca instrumente pentru iluminat (opaițe). Un vas asemănător a fost descoperit în Depresiunea Silvaniei la Bobota „*Pe vale*”¹³, vas care prezenta clare urme de ardere/afumare în interior.

În așezările datate în sec. VIII-IX din spațiul pruto-nistrean au fost descoperite vase ceramice miniaturale¹⁴, de tipul pahărașelor, oalelor, străchinilor. Aceste descoperiri pot constitui bune analogii pentru păhărelele și vasele miniaturale din Depresiunea Silvaniei.

După cum am mai afirmat și cu alte ocazii, importanța ceramicii în studierea civilizației medievale timpurii este indiscutabilă. Fragmentele ceramice prezentate mai sus aduc un plus de informații care completează în mod fericit baza de date referitoare la vesela de uz comun din perioada sec. VII-X din Depresiunea Silvaniei și nu numai.

Ținând cont de tehnica de lucru a vaselor, în documentația grafică (planșe) a fost utilizat următorul sistem de simboluri:

Ceramică modelată cu mâna	○
Ceramică modelată la roata înceată	●
Ceramică modelată la roata rapidă	◆

Bibliografie

- Băcuet-Crișan, 2007 D. Băcuet-Crișan, *Forme ceramice rare din secolele VII-X, descoperite în Depresiunea Silvaniei*, în *Arheologia Medievală*, VI, 2007, p. 167-180.
- Băcuet-Crișan, 2009 D. Băcuet-Crișan, *Vasele amforoidale medievale timpurii din vestul și nord-vestul României*, în *Annales Universitatis Apulensis*, 13, 2009, p. 69-87.
- Băcuet-Crișan, Bejinariu, Pop, Matei, 2009 D. Băcuet-Crișan, S. Băcuet-Crișan, I. Bejinariu, H. Pop, Al. . Matei, *Cercetări arheologice preventive pe traseul șoselei ocolitoare a municipiului Zalău*, Cluj-Napoca, 2009.
- Ciugudean, 2007 H. Ciugudean, *Pottery offerings in the early Middle Age cemetery of Alba Iulia – “Stația de Salvare”*, în *Funerary offerings and votive depositions in Europe’s 1st millennium A.D. Cultural artefacts and local identities*, Cluj-Napoca, 2007, p. 243-262.
- Mac, Idu, 1992 I. Mac, P.D. Idu, *Dealurile și depresiunile Silvaniei, în Geografia României*, vol. IV, 1992, p. 39-48.
- Matei, Băcuet-Crișan, 2008 Al.V. Matei, D. Băcuet-Crișan, *Porț “Stația de betoane Bechtel”*, în *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2007, 2008*, p. 239-244.
- Morariu, Sorocovschi, 1972 T. Morariu, V. Sorocovschi, *Județul Sălaj*, 1972.
- Musteață, 2005 S. Musteață, *Populația spațiului pruto-nistrean în secolele VIII-IX*, Chișinău, 2005.

Rare Ceramic Vessels from the VII-th – X-th Century A.D., Discovered in Sylvania Basin (Abstract)

In 2007 we had published a few fragments of rare ceramic types discovered in some of the settlements from Sylvania Basin. Now, on this paper we intent to emphasize other fragments of rare ceramic types.

The archaeological discoveries belong to an area known as the Sylvania Basin, in North-Western Romania. The geographical limits are set to the North-West by the Sălaj Hill, to the East by the Meseș Mountains and to the West by the Plopiș Mountains and the Sylvania Hills.

¹² Băcuet-Crișan, S. Băcuet-Crișan, Bejinariu, Pop, Matei 2009, p. 56.

¹³ Băcuet-Crișan 2007, fig. 6/3.

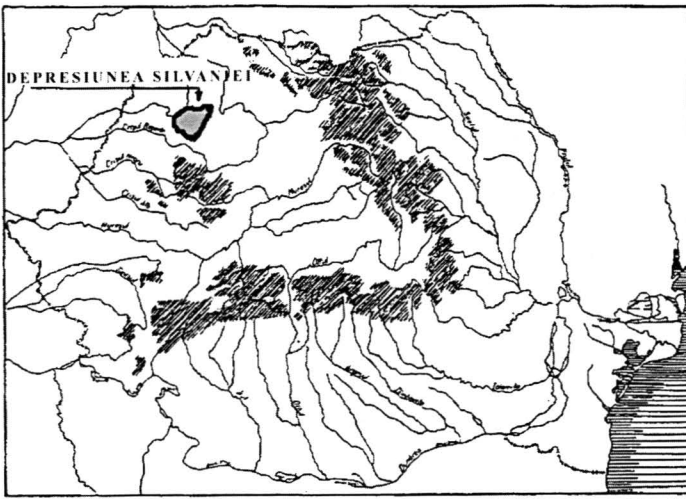
¹⁴ Musteață 2005, p. 76-77, fig. 50.

The pottery was discovered in the settlements at Aghireș „Sub pășune” and Porț „Stația de betoane/La Baraj”. The ceramic fragments belonged to the following types: jug, miniature vessel/rushlight (?), cup, dish, and bowl.

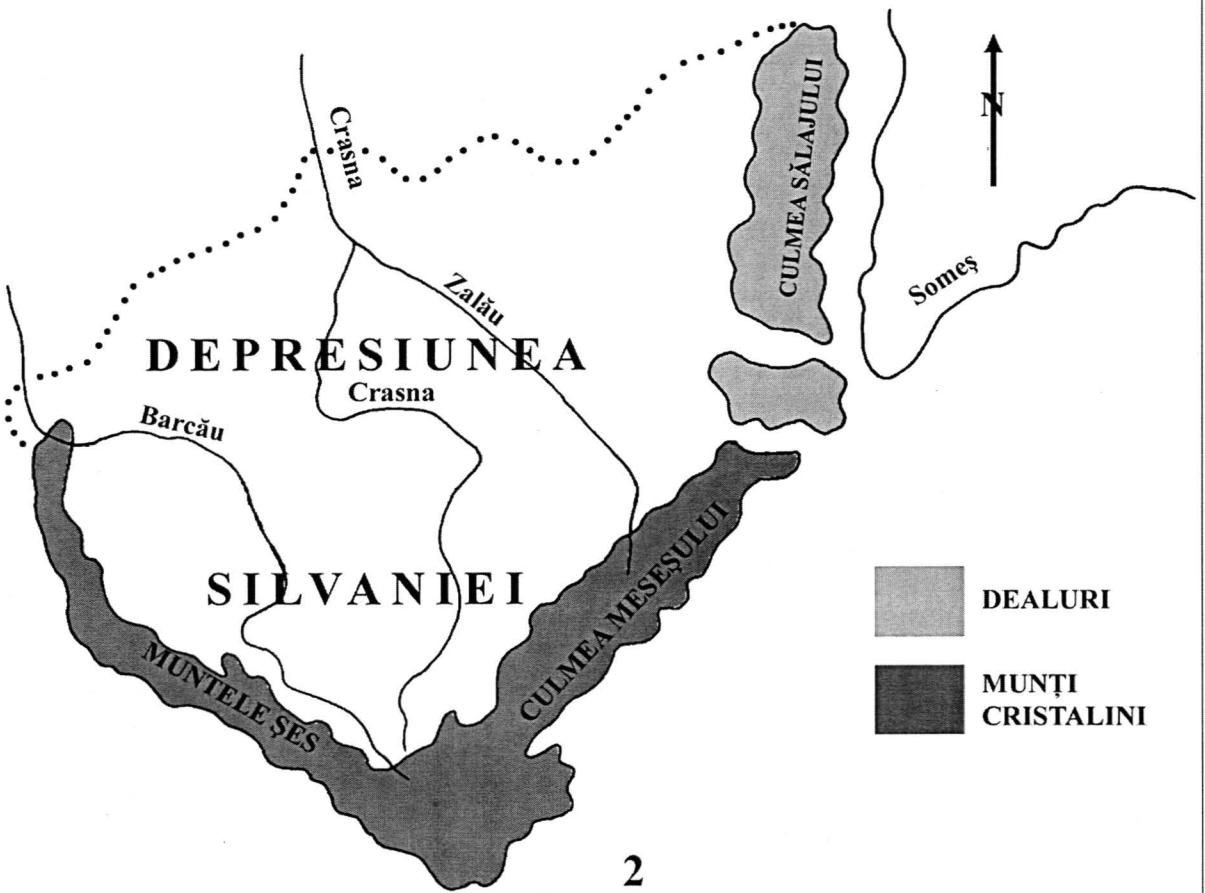
1. Jug was discovered in the settlement at Aghireș „Sub pășune”.
2. Miniature vessels/rushlights (?) were discovered in the settlements at Aghireș „Sub pășune” and Porț „Stația de betoane/La Baraj”.
3. Cups were discovered in the settlement at Aghireș „Sub pășune”.
4. Dish was discovered in the the settlement at Aghireș „Sub pășune”.
5. Bowl was discovered in the settlement at Porț „Stația de betoane/La Baraj”.

According to the working technique, the following symbols have been used in the plates:

Hand made pottery	○
Slow wheel made pottery	●
Fast wheel made pottery	◆

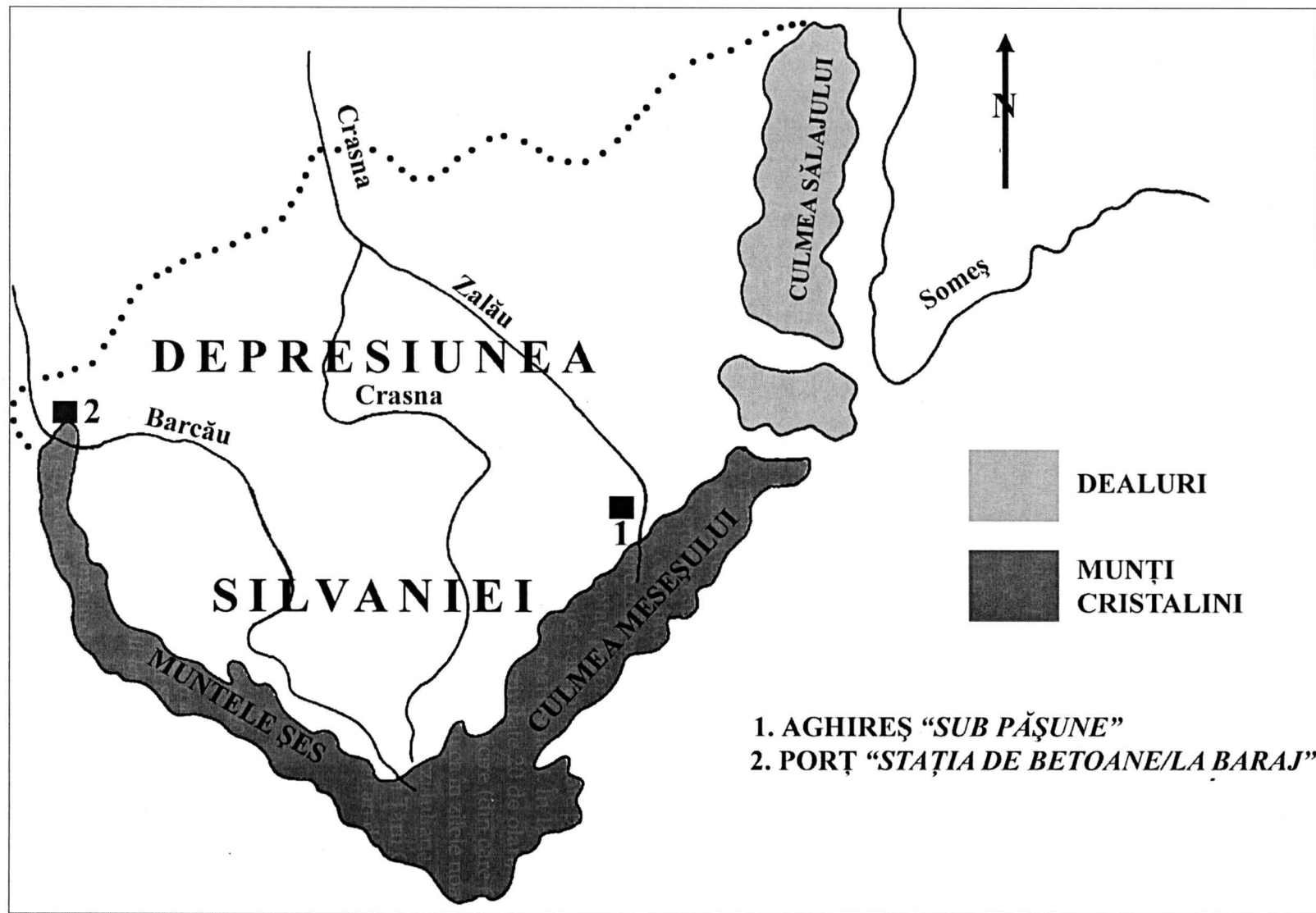

1

2

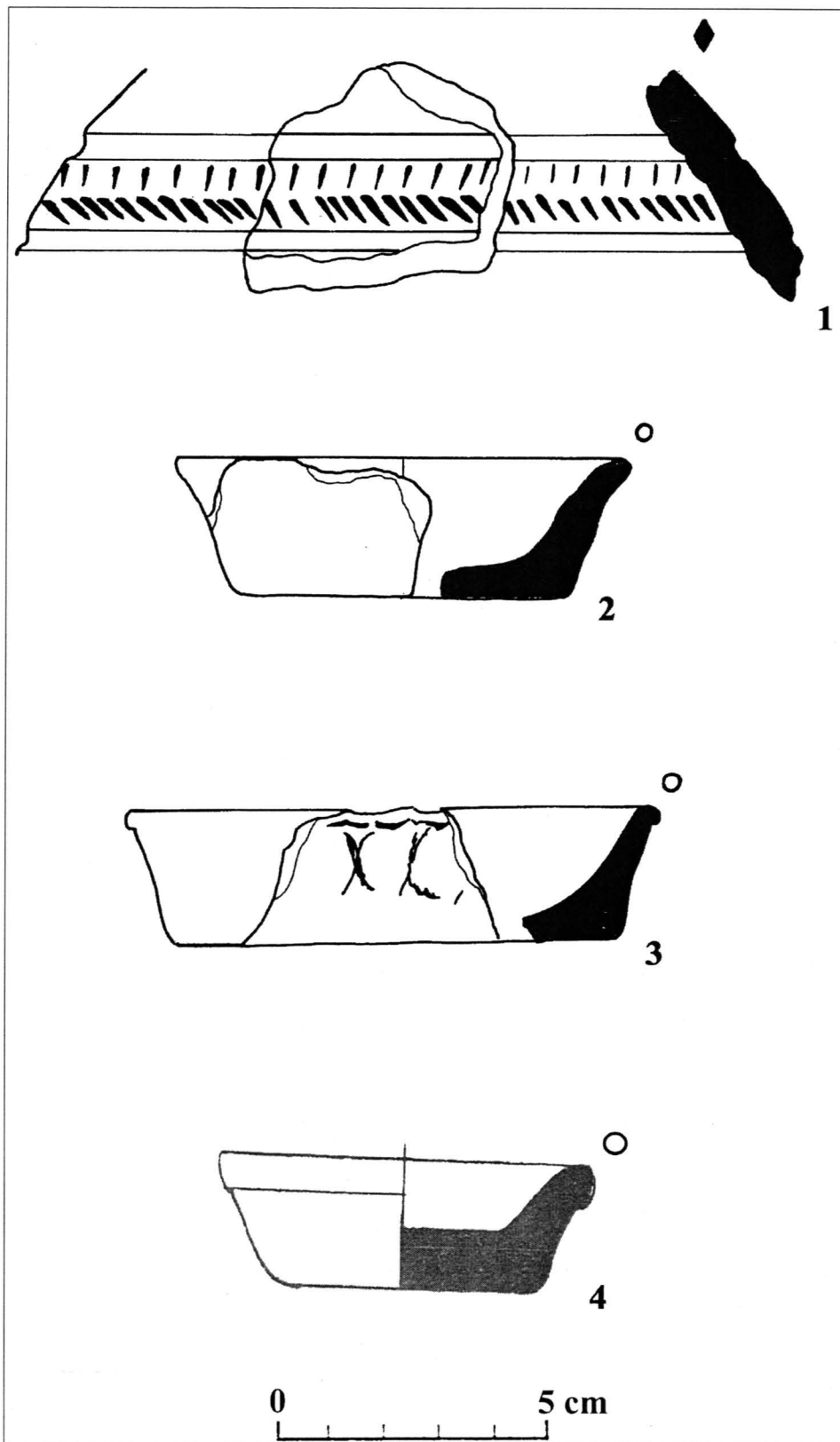
Planșa I.
Depresiunea Silvaniei./
The Sylvanian Basin.

Planșa II.

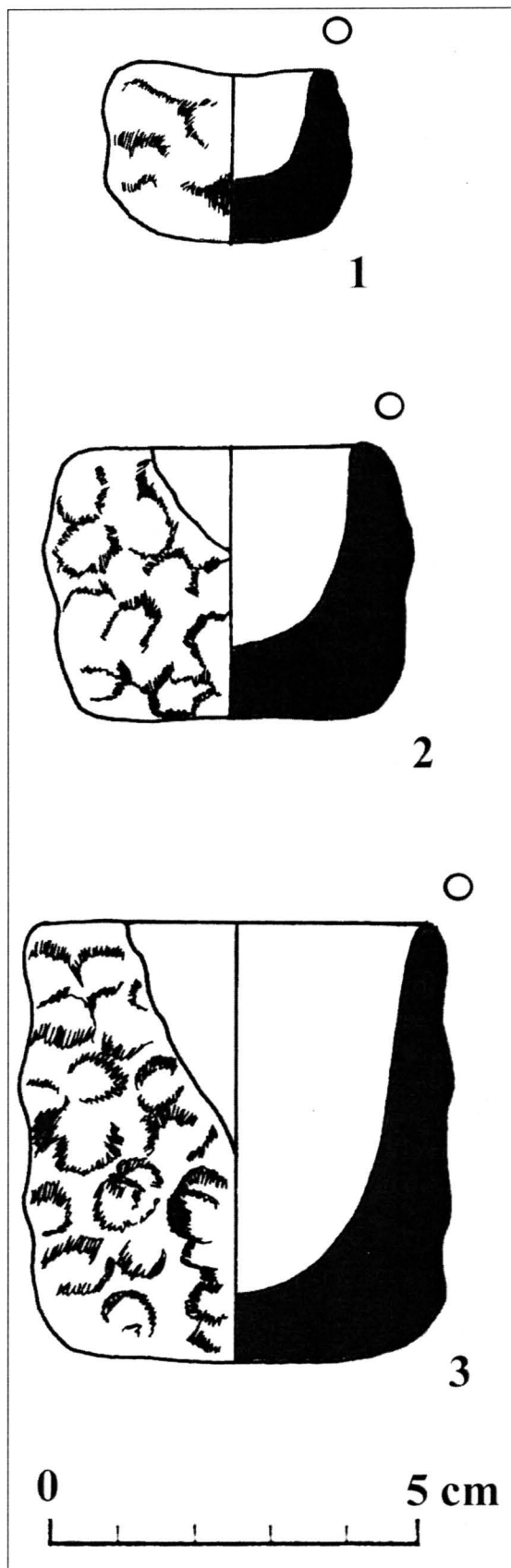
Amplasarea descoperirilor pe teritoriul Depresiunii Silvaniei./

The Sylvania Basin Archaeological finds.

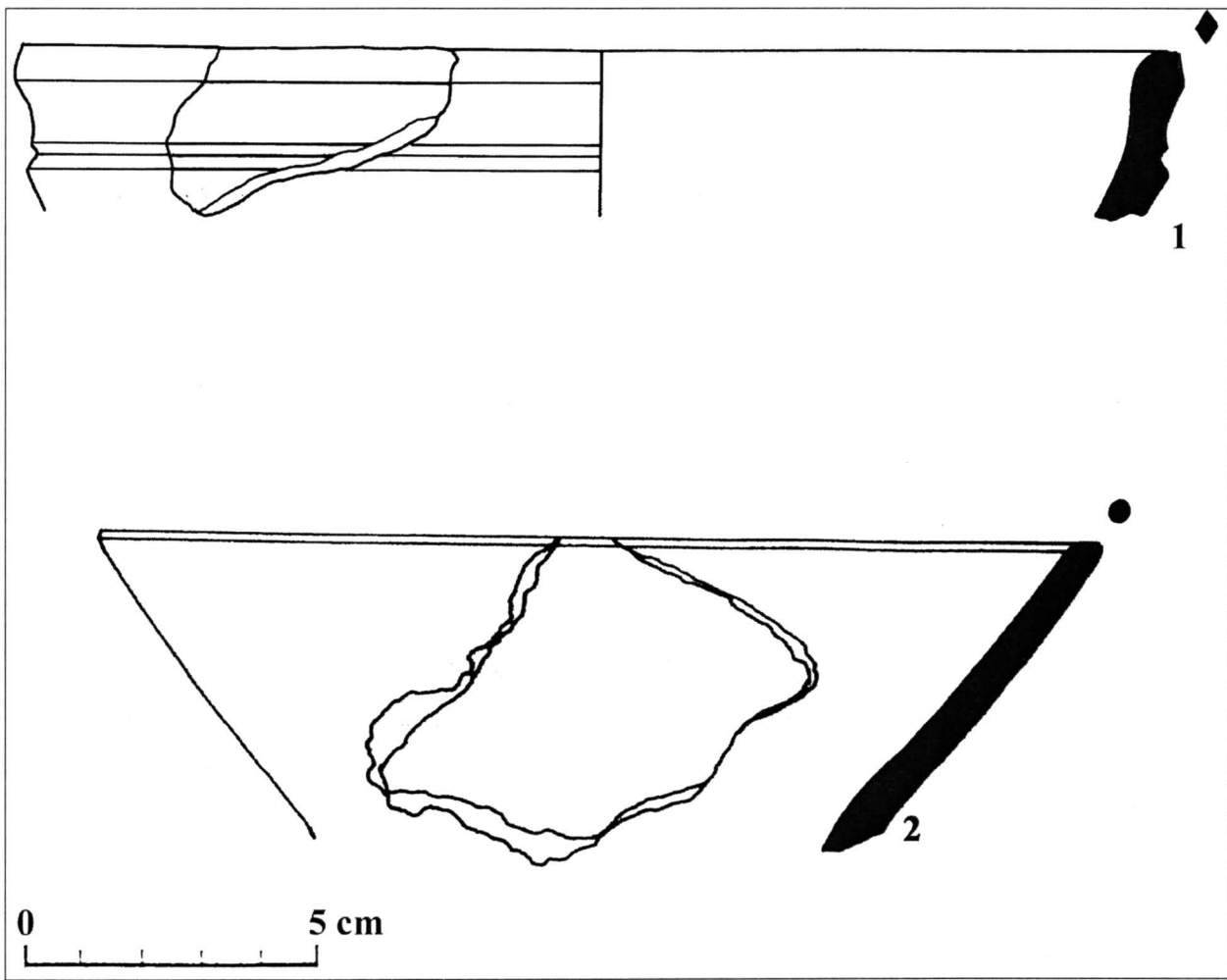
Planșa III.

Aghireș „Sub pășune” – Ulcior/Vas amforoidal (1); Porț „Stația de betoane/La Baraj” – Vase miniaturale/Opaițe (?) (2-3); Aghireș „Sub pășune” – Vas miniatural/Opaiț (?) (4). Aghireș „Sub pășune” – Jug (1); Porț „Stația de betoane/La Baraj” – Miniature vessels/rushlights (?) (2-3); Aghireș „Sub pășune” – Miniature vessel/rushlight (?) (4).

Planșa IV.

Aghireș „Sub pășune” – Pahare (1-3)./
Aghireș „Sub pășune” – Cups (1-3).

Planșa V.

Aghireș „Sub pășune” – Strachină (1); Porț „Stația de betoane/La Baraj” – Castron (2)./
 Aghireș „Sub pășune” – Dish (1); Porț „Stația de betoane/La Baraj” – Bowl (2).

UN ULCIOR DESCOPERIT LA CEFA. CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA ÎNCEPUTURILOR CERAMICII DE VADU CRIȘULUI

Ioan CRIȘAN, Ioan GOMAN

În perimetrul unor situri arheologice din Bihor, alături de ceramica aparținând diferitelor epoci, apar fragmente de torți destul de masive cu decor liniar pictat, rezultate de la vase modelate la roata cu învârtire rapidă din pastă cu nisip în compoziție, care după ardere a luat culoarea gălbuie-albicioasă. Este diferită de ceramica medievală albă caolinoidă, reprezentată prin vase de dimensiuni mici și mijlocii din categoria veselei¹. Deoarece stratigrafic se găsește în stratul vegetal, arheologii o consideră ca fiind modernă, provenită din complexe de locuire distruse de activitățile agricole sau din gospodăriile actualelor intravilane, de unde a fost adusă împreună cu alte resturi menajere și o includ în categoria cunoscutei ceramici de Vadu Crișului². Datorită stării fragmentare, etnografii manifestă o oarecare reticență în a-și exprima o părere categorică în această privință. Dacă tipul de vas, lutul folosit, culoarea și unele elemente de decor pledează pentru ceramica de Vad, nisipul din pastă, masivitatea torților și șanțul longitudinal imprimat la mijlocul acestora o apropie mai mult de ceramica medievală de uz comun.

Șansa a făcut ca la Cefa să fie descoperit un exemplar aproape întreg dintr-un astfel de vas. El a fost găsit întâmplător în gospodăria locuitorului Gheorghe Hodoșan în anii 90 ai secolului trecut, cu prilejul săpării unei gropi, la adâncimea de circa 1 m. În anul 2009 a intrat în colecția Secției de etnografie, unde apare înregistrat cu numărul de inventar 17964 prin intermediul arheologului Ioan Crișan.

Vasul are o formă bitronconică (cu aspect alungit), cu o toartă fără țâță, modelat la roată dintr-o pastă albă zgrunțuroasă (degresată cu nisip) și decorat cu pensula. Motivele ornamentale sunt redată cu vopsea de culoare maro și dispuse doar pe jumătatea superioară a vasului. Pe pereți, între punctele de fixare a cozii, într-un registru delimitat la partea inferioară și superioară de câte o linie circulară apar trei motive vegetale sub forma unui pom cu fructe (arborele vieții), cu câte 6 perechi de ramuri fiecare, despărțite de către un motiv geometric format din suprapunerea mai multor linii verticale și orizontale dispuse în rețea. Pe gât are 6 motive circulare întrerupte în dreptul torții, iar toarta, cu un canal median pe toată suprafața exterioară, prezintă un decor sub forma a 6 linii oblice și 6 orizontale care se termină în punctul inferior de fixare al acesteia cu același motiv în rețea obținut prin întretăierea mai multor linii verticale și orizontale. În punctul superior de fixare a cozii, probabil pentru o mai bună aderență, apar mai multe impresiuni făcute în perete vasului. La capătul superior al cozii, deasupra punctului de fixare, mai apare un orificiu care comunică cu exteriorul, făcut special de olar în timpul modelării³. Starea de conservare a obiectului este relativ bună (are gura spartă în totalitate, iar peretele

¹ În Bihor cele mai vechi fragmente aparținând acestei categorii ceramice, databile anterior anului 1300, au fost descoperite în cetatea Oradiei, zona palatului episcopal. Adusă la început din părțile Slovaciei și Ungariei, începând cu secolul al XVI-lea ceramica albă a fost produsă și în atelierele locale (*Cetatea Oradea. Monografie arheologică, vol. I, zona palatului episcopal*. Sub redacția A. A. Rusu, Oradea, 2002, p. 136-137).

² Această ceramică, ce se produce și astăzi pe cale artizanală la Vadu Crișului, ar fi o continuare în manieră locală a ceramicii medievale caolinoide (*Ibidem*).

³ Tehnică folosită în cazul ulcioarelor fără țâță și de alți olari din Țara Crișurilor. F.B. Florescu, T. Mozes, *Ceramica populară din regiunea Crișana*, Oradea, 1967, p. 144.

vasului găurit în 5 locuri), având în vedere faptul că provine dintr-o săpătură realizată întâmplător ca urmare a efectuării unor lucrări de construcție.

Valorificarea din punct de vedere științific a vasului presupune, după părerea noastră, lămurirea a cel puțin a trei probleme care să aducă clarificări suplimentare cu privire la: locul sau centrul ceramic în care a fost produs, forma inițială a gurii, perioada în care a fost realizat.

1. În ceea ce privește locul în care a fost modelat ulciorul, lucrurile par a fi ceva mai ușor de lămurit. În zona noastră vase de ceramică albă se realizau în trecut la Vadu Crișului și Borod, numai că în această din urmă localitate, meșteșugul ajungând de la cei din Vadu Crișului, produsele, deși asemănătoare ca formă și ornamentație cu ale acestora, erau mult inferioare calitativ⁴, pe când la Vadu Crișului, pe lângă o ceramică mai diversificată și îngrijit lucrată, meșteșugul are o tradiție mai îndelungată, documentele menționând constant un număr important de olari în localitate. Prima referire documentară despre practicarea acestei îndeletniciri la Vadu Crișului o avem din anul 1639 și se datorează unei petiții înaintate de stăpâna domeniului Șinteu (Zólyomi Erszébet), către Dieta de la Alba Iulia prin care face cunoscut faptul că localnicii de aici nu își vor putea îndeplini noua obligație de a pune caii necesari la dispoziția poștalionului ce ar urma să se înființeze în localitate pentru că ei nu cresc asemenea animale deoarece sunt doar „olari și cizmari”⁵. Pe parcursul secolelor următoare mențiunile cu privire la prezența olarilor în localitate se înmulțesc, documentele amintind un număr din ce în ce mai mare de olari cu cât ne apropiem mai mult de zilele noastre. În 1698 apar menționați 2 olari (Josephus Fazekas și Nicolaus Fazekas), în 1712-1713, din 4 iobagi menționați doi erau olari (Michael Fazekas senior și Michael Fazekas junior)⁶, în 1717 din 24 de capi de familie 7 se ocupau cu această îndeletnicire⁷, în timp ce în 1719 înregistrau venituri din practicarea olăritului 4 persoane din localitate (Fazékas Michael cu 4 florini, Szegedi István cu 3 florini, Gáspár Mester cu 8 florini și Magyar István cu 16 florini)⁸, iar în 1720, din 12 iobagi 6 aveau o asemenea îndeletnicire⁹. Un număr ridicat de persoane care practicau acest meșteșug vor fi consemnate și în perioada următoare din moment ce în 1743 erau înregistrați 14 olari în localitate¹⁰, în 1763 – 7 olari¹¹, pentru ca la sfârșitul secolului al XIX-lea, în 1896, să fie consemnați aici nu mai puțin de 50 de olari care produceau în acest an 175 000 de vase, iar în 1937 să fie înregistrați în această localitate 90 de olari¹². După ce la începutul secolului al XX-lea va funcționa aici pentru o anumită perioadă de timp o „întreprindere cooperatistă”, iar din 1937 o fabrică care va produce inițial cahle (apoi din 1942 și vase de bucătărie), treptat, pe fondul apariției în zonă a unor obiective economice unde munca era mai bine plătită și a concurenței vaselor realizate pe cale industrială, numărul olarilor din localitate se diminuează și devine din ce în ce mai oscilant. În 1966 erau în evidențele autorităților locale din Vadu Crișului 16 olari, în 1973 erau în activitate 20 de olari, în 1978, deși erau în evidențe menționați 31 de persoane care practicau această îndeletnicire (din care 6 femei), în realitate, în mod constant, aceasta era desfășurată doar de 7 bărbați¹³, pentru ca în zilele noastre (în 2009) olăritul să mai fie practicat mai frecvent în localitate de 3 persoane (Szabó Béczi Iuliana, Hașăș Elisabeta și Hașăș Petru jr.) care se află și în evidențele Secției de etnografie a Muzeului Țării Crișurilor pentru a fi invitate să participe la Târgul Meșterilor Populari din România organizat an de an de instituția orădeană (ajuns în anul 2009 la a XVI-a ediție).

⁴ *Ibidem*, p. 169.

⁵ Tereza Mózes, *A Révi népi fazekasság monográfiája*, Oradea, 2004, p. 11.

⁶ *Ibidem*.

⁷ V. Maxim, Gh. Mudura, *Valorificări etnografice din fonduri arhivistice*, în Biharea, II, 1974, Oradea, p. 58.

⁸ AN-DJBh, *Fond Prefectura județului Bihor*, rola 33, dosar 85, f. 13; Gh. Mudura, *Populația localităților de pe cursul superior al Crișului Repede la sfârșitul secolului al XVII-lea și prima jumătate al secolului al XVIII-lea*, în *Aleșd 1904-1979*, Oradea, 1979, p. 120.

⁹ Printre cei menționați de această dată numărându-se, alături de cei doi Michael Fazekas (senior și junior), Ioanes Molnár, Stefanus Magyar, Paulus Fazekas și Georgius Ujhéj. Tereza Mózes, *op. cit.*, p. 11.

¹⁰ Bársony, István, *Parashti (mezővarosi) kézműveseg Bihar megyében a XVIII. Század közepén*, în *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyv*, X, Debrecen, 1983, p. 160.

¹¹ Idem, *Bihar megye adózó népessége a XVIII században*, în *Magyar történeti tanulmányok*, XVI, Debrecen, 1984, p. 123.

¹² T. Mózes, *op. cit.*, p. 15-18.

¹³ *Ibidem*, p. 15-25.

Având în vedere tradiția acestui centru (în parte reliefată și de noi mai sus), dezvoltarea meșteșugului, diversitatea tipurilor de obiecte realizate și mai ales largă răspândire a acestora (numai în colecția secției de etnografie a Muzeului Țării Crișurilor erau la sfârșitul anului 2008 un număr de 678 de obiecte), înclinăm să credem că vasul luat în discuție a fost produs în centrul de olărit de la Vadu Crișului și nu în cel de la Borod, cu o activitate mai modestă și desfășurată într-un interval temporal mai restrâns.

Căutată era și argila din această zonă din moment ce încă din secolul al XVIII-lea (în mod regulat din 1745¹⁴), de aici se transportau cantități impresionante de lut pentru manufactura de sticlă din Hășmaș (mutată ulterior, după 1780¹⁵, la Beliu)¹⁶, iar mai târziu, în prima jumătate a secolului al XX-lea (conform unei mențiuni din 1819), să aflăm că se comercializa până-n Moldova și Polonia unde se obținea un preț mult mai bun pe acesta („20 sau mai mulți florini” pe o câblă)¹⁷. Ca să nu vorbim de ceramica produsă în acest centru a cărui piață de desfacere depășea încă în secolul al XVIII-lea frecvent granițele actuale ale țării noastre ajungând până-n Alföldul maghiar (câmpia maghiară), unde era cunoscută sub numele de „ceramică românească”¹⁸, iar mai aproape de zilele noastre, în mod constant, la târgurile din zonă (Oradea, Aleșd, Tileagd, Huedin etc.), iar uneori și la cele aflate la mai mare distanță (în Suceava, de exemplu, unde ajungeau cei ce modelau jucării pentru copii)¹⁹.

2. Un alt aspect care se impune a fi lămurit este cel legat de forma avută inițial de gura ulciorului nostru. Deoarece aceasta este ciobită aproape în totalitate, probabil și ca urmare a faptului că vasul a fost descoperit întâmplător cu prilejul efectuării unor lucrări de construcție, un indiciu pe baza căruia am putea deduce aspectul acestuia, e drept mai mult indirect, ar fi prezența unui orificiu care comunică cu exteriorul, amplasat la baza gurii, deasupra punctului de fixare a cozii. Orificiul era practicat în mod intenționat de olar, de regulă, la ulcioarele fără „țâță”, sub ciurul de la gura vasului, pentru a ieși mai ușor aerul și a permite scurgerea mai rapidă a apei din acestea²⁰. Faptul că un asemenea orificiu poate fi întâlnit la toate ulcioarele fără țâță aflate în colecția secției de etnografie care provin din acest centru (de exemplu cele cu numărul de inventar 110, 1753, 1755, 4530, 4532, 4533, 4534, 4554, 5503, 7794, 7795, 7807 etc.), care au gura bilobată, dar nu și la cele care au gura rotundă, ne face să credem că și ulciorul respectiv a avut inițial gura bilobată.

3. Ceva mai complicat și mai greu de precizat pare a fi perioada în care a fost modelat acest ulcior. O primă constatare de la care putem pleca, raportându-ne la piesele de acest fel aflate în colecția secției de etnografie, a căror vechime nu este mai mare de mijlocul secolului al XIX-lea, ar fi că ulciorul de la Cefa este un produs mai timpuriu. Ceea ce ne face să credem acest lucru ar fi forma mai alungită a acestuia, comparativ cu cea a obiectelor similare din colecția muzeului (care sunt mai sferice), precum și motivele vegetale care sunt redată aici în mod naturalist și nu exclusiv în mod stilizat (sub formă de crenguțe cu frunze sau pupi) cum se găsesc pe cele aflate în colecția amintită. De fapt, motivele ornamentale pot constitui și un indiciu în aprecierea vechimii unui obiect, dacă avem în vedere că reprezentarea naturalistă a motivelor ar putea constitui o dovadă în plus de arhaicitate. În cazul de față arborele vieții,

¹⁴ *Ibidem*, p. 11-12.

¹⁵ V. Covaci, *Manufactura de sticlă din Beliu în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Crisia*, I, Oradea, 1973, p. 220; Idem, *Manufactura de sticlă din Beliu în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Crisia*, VI, Oradea, 1976, p. 75.

¹⁶ La început argila era transportată în saci, pe spinarea cailor, cu muncă iobăgească, asigurată fiind doar întreținerea animalelor (în iunie 1768 pentru 53 de cai se plătea 4 florini și jumătate, în iulie pentru 57 de cai 5,7½ florini, pentru 73 de cai folosiți la un transport de argilă în 1773 se plăteau 5,31 florini etc.), pentru ca mai târziu transportul să se facă cu căruța, iar muncile să fie plătite (în 1823 pentru cumpărarea de la Vadu Crișului a 91 4/8 metrete de Bratislava de argilă se plăteau 281,5½ florini valută vineză, în 1831 pentru 80 de metrete – 310 florini, în 1839 pentru 120 de metrete – 673,10 florini valută vineză etc.). AN-DJBh, *Fond Episcopia romano-catolică din Oradea*, rola 605, d. 3633, f. 46; d. 1670, f. 307; rola 631, d. 3711, f. 181.

¹⁷ *Mihor eonum pars figulinae dediti, qui famose et optimi saporis potum praestantia vasa ex argilla conficiunt, cum argilla hic tam famosa reperitur, ut ad Moldaviam et Polloniam etiam, tanto sumptu singulo anno devehatur, ut ibidem, 20 et amplius florenis devectus cubulus constet.* Virgil Maxim, Gheorghe Mudura, *op. cit.*, p. 49.

¹⁸ A. Chiriac, L. Borcea (coord.), *Monografia comunei Vadu Crișului*, Oradea, 2005, p. 135.

¹⁹ Fl.B. Florescu, T. Mozes, *op. cit.* p. 177.

²⁰ Tehnică folosită în cazul ulcioarelor fără țâță și de alți olari din Țara Crișurilor. *Ibidem*, p. 144.

motiv străvechi de largă răspândire în cultura și ornamentica populară²¹, revigorat și mult folosit în perioada renașterii²², tratat în această manieră, cum nu apare pe alte vase din colecția muzeului, ar putea constitui o dovadă în plus de arhaicitate. Un motiv în plus în susținerea acestei ipoteze ar fi și acela că pasta din care este modelat ulciorul este mai zgrunțuroasă (degresată cu nisip) decât a celor din colecție care sunt realizate dintr-o pastă fină fără a mai conține și alți adjuvanți. Prezumție întărită mai ales de faptul că resturi ceramice de acest fel, cu pastă zgrunțuroasă și morfologie similară, au fost descoperite cu ocazia mai multor săpături arheologice din zonă alături de obiecte a căror datare se apreciază ca fiind cuprinsă între secolele al XVII-lea și al XVIII-lea.

Având în vedere toate cele menționate până acum, opinăm că ulciorul de la Cefa a fost produs cel mai devreme la sfârșitul secolului al XVII-lea și cel mai târziu în prima parte a secolului al XVIII-lea (până în deceniul al doilea sau al treilea), ipoteză susținută și de mărturiile documentare care consemnează cu regularitate prezența olarilor la Vadu Crișului în această perioadă. Ceea ce putem afirma cu convingere, bazându-ne pe analogiile menționate, este că ulciorul de față este cel mai vechi vas modelat la Vadu Crișului care se află în colecția secției de etnografie a Muzeului Țării Crișurilor. Prin caracteristicile pe care le are, vasul reprezintă o etapă de tranziție de la ceramica medievală la cea modernă.

Demersul nostru de a aduce în fața celor interesați informații despre un asemenea obiect a fost motivat atât de valoarea sa științifică (o mostră pentru tehnica olăritului din Bihor de la începutul epocii moderne, dovadă materială care vine să confirme o serie de mărturii documentare), cât și de dorința de a scoate în evidență beneficiile științifice ale unei colaborări interdisciplinare (cum se întâmplă în cazul nostru între arheologie și etnografie), ale cărei avantaje credem că ar fi timpul să fie nu numai teoretizate ci și aplicate.

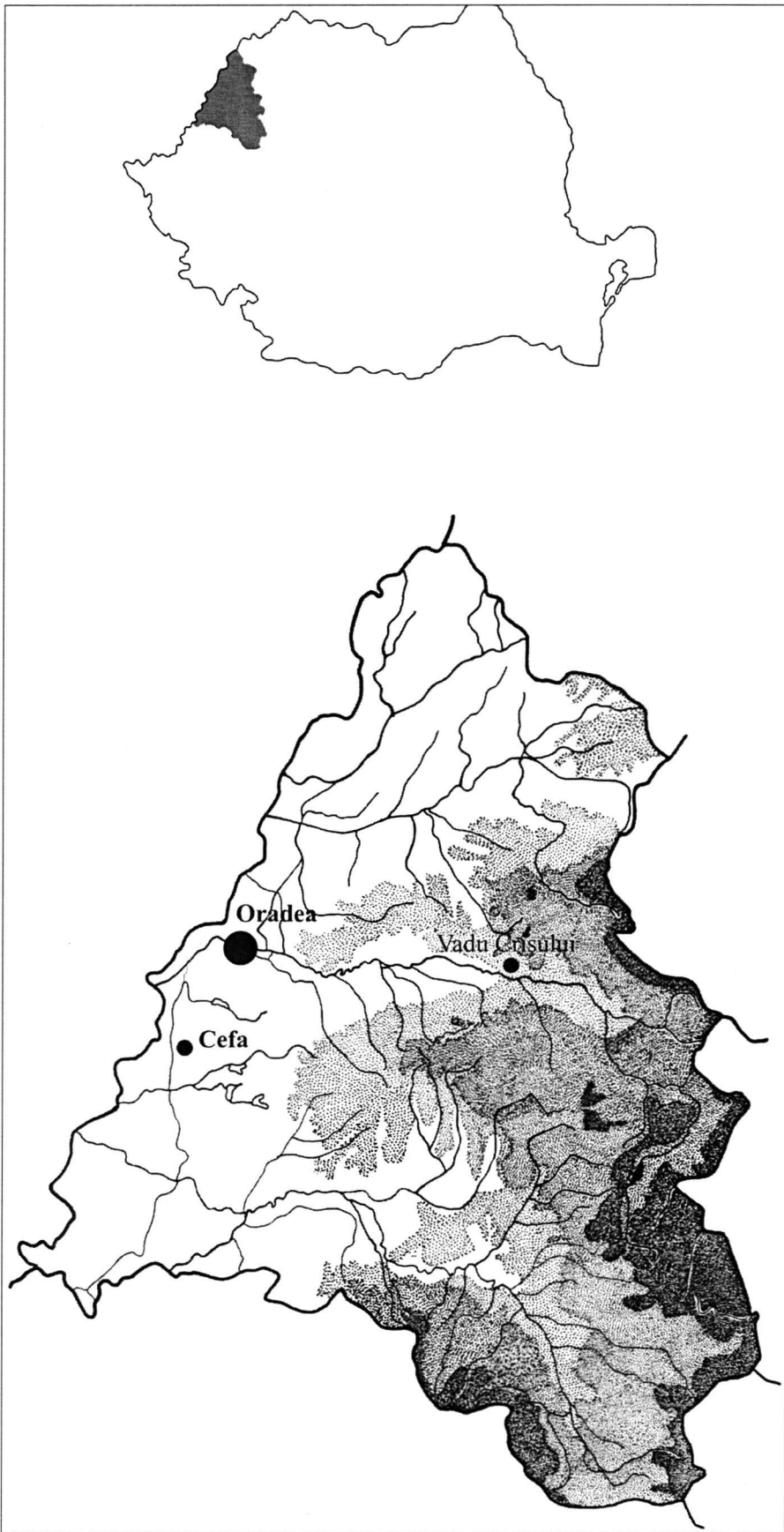
Un orgelet découvert à Cefa. Des contributions à la connaissance de la céramique de Vadu Crișului (Résumé)

Dans le périmètre de plusieurs sites archéologiques de Bihor, à côté de la céramique appartenant aux différentes époques, apparaissent des fragments des anses assez massives à décor peint, résultées des recipients façonnés à la roué à tour rapide, de la pâte sabloneuse qui, après la cuisson, a pris la couleur jaune-blanche. Les archéologues les considèrent modernes, de la céramique de Vadu Crișului, mais les ethnographes expriment de certaines réserves à cet égard.

La chance a fait qu'à Cefa (dép. de Bihor) a été découvert un exemplaire presque intégral de cette catégorie. Il s'agit d'un orgelet ayant une anse sans mamelon, à décor peint sur la moitié supérieure. À l'appui de l'analyse technologique, typologique et stylistique et des investigations documentaires, nous apprécions que l'orgelet de Cefa remonte à la fin du XVIIe siècle ou à la première moitié du XVIIIe siècle et qu'il représente une étape de transition de la céramique médiévale à celle moderne.

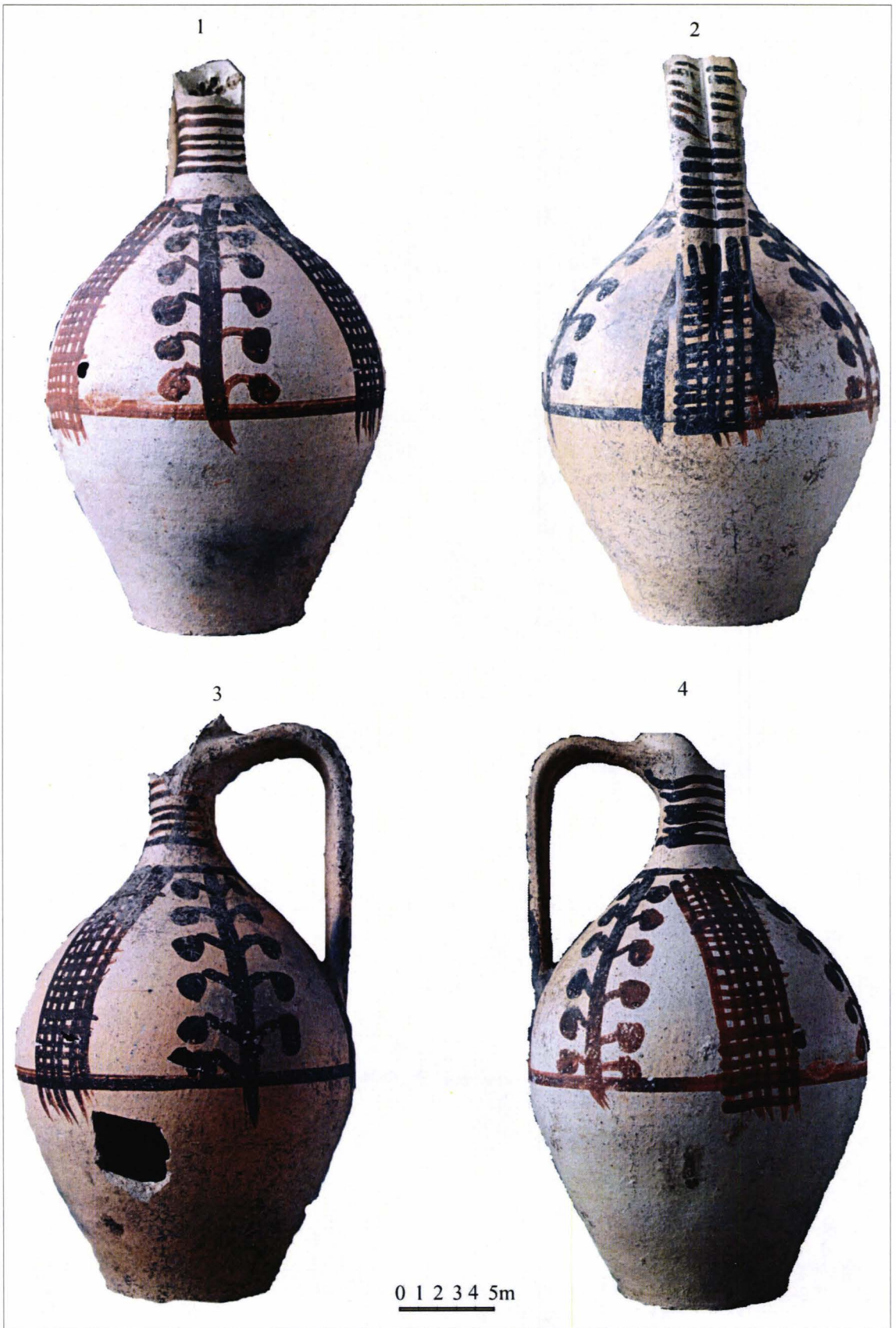
²¹ P. Petrescu, „Pomul vieții” în arta populară din România, în *Studii și cercetări de istoria arte*, Editura Academiei Române, nr. 1, 1961, p. 41-42.

²² D. Marcu Istrate, *Cahle din Transilvania și Banat de la începuturi până la 1700*, Cluj-Napoca, 2004, p. 172; P. V. Batariuc, *Cahle din Moldova medievală (secolele XIV-XVII)*, Suceava, 1999, p. 42-43; Kós K., *Népelet és néphagyomány*, București, 1972, p. 148-179.

Planșa I.

Harta Bihorului cu indicarea localităților menționate în text

Planșa II.

1-4 Ulciorul de Vadul Crișului descoperit la Cefa/
 1-4 L'orgelet de Vadul Crișului découvert à Cefa

CERAMICA OTOMANĂ DE MILET DESCOPERITĂ LA SUCEAVA

Victoria Paraschiva BATARIUC
Niculina DINU

Situat pe una din ramificațiile marelui drum comercial continental care lega Marea Baltică de Marea Neagră, orașul Suceava își are începuturile în câteva mici așezări rurale risipite pe întreaga suprafață a viitoare așezări urbane. Numele și l-a luat de la cel al râului Suceava – cel sinuos în limba slavonă -, în apropierea căruia a apărut și s-a dezvoltat.

La sfârșitul secolului XIII și în primele decenii ale celui următor are loc concentrarea locuirii în zona de nord-est a orașului actual, zonă care va constitui apoi nucleul, vatra așezării medievale. În primele decenii ale secolului XIV așezarea de la Suceava este înzestrată cu un sistem de apărare, o întăritură de tip palisadă, completată cu un șanț, traseul acestei incinte fiind pus în evidență prin cercetări arheologice. A fost emisă ipoteza, perfect plauzibilă, că fortificația de la Suceava reprezintă reședința unui stăpânitor local, voievod sau cneaz¹.

Menționat în *Lista orașelor rusești mai apropiate și îndepărtate*, redactată în intervalul 1387 – 1392, în paragraful dedicat orașelor „volohe”, orașul Suceava devine, cândva, în deceniul nouă al secolului XIV, principala reședință a domnilor Moldovei, inițiativa aparținând domnului Petru I (1375 – 1391). Domnul Petru I construiește la Suceava prima cetate pe latura de vest a orașului, Cetatea Șcheia, apoi a doua în zona de est, Cetatea de Scaun, Curtea Domnească în mijlocul nucleului urban, biserica Sfântul Gheorghe², în timp ce boierul Iaskios/Iațcu a ctitorit două mici *monydria*, Sfântul Dumitru și Panaghia, menționate documentar în anul 1395³.

Din timpul domniei lui Petru I datează și cele mai vechi știri documentare referitoare la orașul Suceava. În scrisoarea adresată regelui Poloniei, Vladislav II Jagello din 10 februarie 1388 este menționată Cetatea Sucevei⁴, iar la 18 august același an o enciclică a catolicosului Theodoros al II-lea referitoare la organizarea ecleziastică a armenilor din estul Europei face referire la orașul Suceava (Ciciav)⁵.

Secolul XV este perioada care, prin evenimentele care au avut loc, își va pune amprenta asupra istoriei, dar și evoluției orașului Suceava.

Stingerea, în anul 1401, a conflictului cu Patriarhia ecumenică de la Constantinopol și recunoașterea legitimității mitropolitului Iosif I a făcut ca orașul Suceava să devină reședință mitropolitană, biserica Sfântul Gheorghe devenind sediul celei mai importante instituții ecleziastice a Moldovei. La 1415 Alexandru cel Bun (1400 – 1432) a adus la Suceava, „de la păgâni”, moaștele Sfântului Ioan cel Nou, care vor fi așezate în catedrala mitropolitană Sfântul Gheorghe⁶.

¹ Mircea D. Matei et alii, *Atlas istoric al orașelor din România, seria A, Moldova, Suceava*, București, 2005, p. III.

² *Ibidem*.

³ Petre S. Năsturel, *D'un document byzantin de 1395 et de quelques monastères roumains*, în *Travaux et Mémoires*, 8, Paris, 1981 (Hommage à M. Paul Lèmerle), p. 345-351.

⁴ Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, 1932, p. 604.

⁵ P.P. Panaitescu, *Hrisovul lui Alexandru cel Bun pentru episcopia armeană din Suceava (30 iulie 1401)*, în *RIR*, IV, 1934, 1-4, p. 6 (extras)

⁶ Mircea D. Matei et alii, *op. cit.*, p. III.

Prin privilegiul acordat negustorilor lioveni la 8 octombrie 1408 orașul Suceava a căpătat drept de depozit, devenind inima comercială a Moldovei⁷.

În secolul XV orașul își structurează trama stradală, care, în mare parte s-a perpetuat pe tot parcursul evului mediului și până în zilele noastre, cunoscând o dezvoltare planimetrică constantă care i-a permis să delimiteze în zona de sud-est (Șipot) cartierul meșteșugarilor, ateliere de olărie și prelucrare a metalelor găsindu-se și în alte zone, intens locuite, situate în apropierea Curții Domnești ori pe latura de vest a așezării urbane⁸.

Din a doua jumătate a secolului XV, din vara anului 1476, când oștile turcești conduse de sultanul Mehmed al II-lea au asediat Cetatea de Scaun a Sucevei, avem și cea mai veche descriere a orașului, datorată italianului Giovanni Maria Angiolello: „Orașul Suceava era înconjurat cu șanțuri și palisade. Casele și bisericile erau de lemn și acoperite cu șindrilă. Numai castelul Sucevei era clădit din piatră și tencuială pe o coastă în afara orașului”⁹.

Cercetările arheologice au confirmat întru totul descrierea făcută de robul italian al sultanului Mehmed al II-lea. Cea mai mare parte a locuințelor descoperite la Suceava au fost construite din bârne de lemn, acoperite cu lut amestecat cu paie și pleavă. Alături de casele de suprafață, la Suceava au fost descoperite și bordeie și locuințe adâncime, construite de asemenea din lemn. La interiorul celor mai multe locuințe au fost amenajate sobe din cahle, un element indispensabil de confort urban, în formă de turn de cetate sau de turlă de biserică, cahle simple sau decorate cu un vast repertoriu ornamental subsumat mentalității medievale¹⁰. Decorul interior al locuințelor, alături de sobe, era completat cu farfurii smălțuite ornamentate în tehnicile *sgraffito* și *champlevé*, țesături colorate etc.

Distrus în secolul XV de trei ori, în urma asediilor otomane din anii 1476 și 1485 și în anul 1497 de către poloni, orașul Suceava a renăscut mereu din propria cenușă, precum legendara pasăre Phoenix. Curtea domnească, ale cărei clădiri erau din lemn, a fost refăcută din piatră, casele orașenilor fiind reconstruite mereu, pe aproximativ aceleași amplasamente, din bârne de stejar acoperite cu lut¹¹.

În secolul XVI au fost edificate noi biserici, iar activii negustori suceveni au început să construiască pivnițe de piatră, unele cu mai multe niveluri, destinate pentru a fi depozite de mărfuri. Acum, la sfârșitul secolului XVI, încep să fie construite și case de zid, între care una, care a aparținut domnului Miron Barnovschi (1626 – 1629, 1633), amplificată în secolul XVIII, a ajuns până în zilele noastre, fiind cunoscută sub numele de Hanul Domnesc¹².

În a doua domnie, în anul 1564, Alexandru Lăpușneanu (1552 – 1561; 1564 1568) a hotărât să mute „capitala” Moldovei de la Suceava la Iași, de fapt din a doua jumătate a secolului XVI Suceava a început să împartă cu orașul Iași calitatea de principală reședință a domnilor țării, înregistrându-se o alternanță a prezenței domnilor în cele două orașe, situație care se va menține până în timpul lui Vasile Lupu (1634 – 1653)¹³.

Orașul a continuat să existe, să se dezvolte și în secolul XVII, vechea întăritură cu șanțul de apărare și palisada au fost părăsite.

După perioada de strălucire efemeră care a cunoscut-o în timpul domniei lui Vasile Lupu, la sfârșitul secolului XVII orașul Suceava devine o umbră a așezării din veacurile anterioare, distrugerea Cetății de Scaun în anul 1675 din ordinul Porții Otomane pecetluindu-i soarta. Orașul se degradează lent, dar ireversibil, călătorii străini care îl străbat menționează ca un *leit motiv* strălucirea de odinioară și starea de părăsire în care se afla din a doua jumătate a secolului XVII și pe tot parcursul celui următor¹⁴.

⁷ Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 630-636.

⁸ Emil I. Emandi, *Habitatul uman și cultura spațiului. Studii de geografie istorică. Suceava în secolele XIV – XX*, Iași, 1996, p. 257-301.

⁹ Giovanni Maria Angiolello, în *Călători străini despre țările române*, București, 1968, p. 137-138.

¹⁰ Emil I. Emandi, *op.cit.*; Paraschiva-Victoria Batariuc, *Sobe din cahle în locuințe de orașeni la Suceava*, în *HU*, VII, 1999, 1-2, p. 37-66.

¹¹ Mircea D. Matei et alii, *op. cit.*, p. III.

¹² *Ibidem*, p. IV.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

În evul mediu, orașul Suceava, ca de altfel toate orașele din teritoriul est-carpatic, a avut o componentă etnică alogenă. Alături de populația autohtonă documentele scrise atestă prezența elementelor etnice alogene: sași, armeni, unguri, ruteni etc, importante din punct de vedere numeric. În secolul XV la Suceava este pomenit un „popă rusc” într-un document din 15 august 1461 și „o uliță rusească” menționată de o inscripție din 30 ianuarie 1481¹⁵. Deși comunitatea armenilor de la Suceava s-a stabilit în acest oraș, potrivit tradiției după catastrofalul cutremur din 1313 care a nimicind capitala Ani, și au construit în zona de vest a orașului biserici înconjurate de necropole încă în secolul XV, „ulița armenescă” este amintită într-un document de abia la 16 mai 1623¹⁶.

Populația alogenă din Moldova, între care și cea din Suceava, își alegea reprezentanții săi în conducerea orașelor. Orașul era condus dintr-un organism ales de obștea târgoveților, compus din 12 membrii, numiți pârgari (burgheri) având în frunte un șoltuz sau voit¹⁷. Populația armenescă, numeroasă și prosperă, își alegea un șoltuz sau voit propriu, „voitul armenesc”. Din secolele XV – XVI avem menționați câțiva șoltuzi și voiți din Suceava: la 5 iunie 1449 Nichil voit (posibil Nickel, un sas), dar și Serchiz voit, armean¹⁸, la 1514 șoltuzul Sucevei erau un român, Stan¹⁹, iar la 11 februarie 1527 șoltuz era Ianusch Tyschler²⁰. Dreptul comunității armenice din Suceava de a-și alege un voit propriu se menține până târziu, la 1669 fiind menționat „Chirilă șoltuzul rmenesc de târg de Suceava”²¹.

Comunitatea armeană din Suceava și-a avut o organizare bisericească proprie. Din 30 iulie 1401 domnul Alexandru cel Bun, la recomandarea patriarhului ecumenic al Constantinopolului recunoaște pe episcopul Ohannes, îi acordă scaun „la Suceava, în cetatea noastră” și pune sub autoritatea acestuia „bisericele armenesti și popii lor” din Moldova²². Episcopul catolic de Bacău, croatul Marco Bandini, ne-a transmis informația că în anul 1646 la Suceava locuiau trei mii de armeni, având patru biserici de piatră²³.

Documentele din secolele XV – XVII păstrează numele unor armeni din Suceava, meșteșugari și mai ales negustori care întrețineau legături comerciale atât cu Europa Occidentală, cât și cu Orientul islamic²⁴.

Descoperiri arheologice fortuite precum și cercetări sistematice efectuate pe întreg teritoriul orașului Suceava, dar și la Cetatea de Scaun și Curtea Domnească, au pus în evidență obiecte de factură orientală, între care se remarcă numeroasele fragmente ceramice produse în Imperiul Otoman. Legăturile comerciale pe care negustorii din Suceava le aveau cu acesta în a doua jumătate a secolului XV, chiar și în perioada când relațiile politice dintre cele două state deveniseră tensionate, sunt ilustrate și de monedele turcești descoperite în orașul de reședință al domnilor Moldovei²⁵

Nouă fragmente de boluri, selectate din materialul destul de bogat aflat la Suceava²⁶, ilustrează foarte bine diversitatea ceramicii otomane timpurii (Pl. 1). Decorurile sunt geometrice, geometrico – florale sau florale, înscrise într-un cerc, colorate în albastru cu alb, albastru, alb și negru sau în stilul *cuerda seca*.

Decorul geometric este întâlnit la fragmentul patru (Pl. 1. 4) – un hexagon format din linii groase negru – violet în al cărui interior este tot un hexagon realizat din linii subțiri, albastre (câte patru linii pentru o latură) care se intersectează la colțuri, creând impresia mai multor forme geometrice. Acest decor este un model *cuerda seca*. Un model aproape la fel ca manieră de execuție, este numărul șase (Pl. 1. 6). Din păcate s-a păstrat mult mai puțin din el, ceea ce se poate vedea este mijlocul care are o floare albastră cu 12 petale. Aceasta este înscrisă la rândul ei într-un desen complex de hexagoane albastre

¹⁵ C.C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, ed. a II-a, București, 1997, p. 292.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 129-133.

¹⁸ *Ibidem*, p. 131.

¹⁹ *Ibidem*, p. 83.

²⁰ *Ibidem*, p. 86.

²¹ *Ibidem*, p. 132.

²² P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 4-5.

²³ V.A. Urechia, *Codex Bandinus*, în *AARMSI*, t. XVI, 1895, p. 249.

²⁴ C.C. Giurescu, *op. cit.*, p. 291 – 292.

²⁵ Eugen Nicolae, *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1451-1512*, Chișinău, 2003, p. 46-49; 54-69

²⁶ Material inedit aflat în curs de prelucrare pentru a fi publicat.

și negru – violet (culori inversate față de fragmentul patru). Aici nu se poate ști dacă întregul desen din mijloc era înscris într-un cerc. O variantă simplificată, floare cu multe petale, pe fond alb, înscrisă într-un cerc dublu se întâlnește la numărul doi (Pl. 1. 2). Culoarea desenului este negru – violet, cu urme de albastru pe margine. Un desen ceva mai abstract, în care se utilizează modelul hexagonal, cercul, flori și frunze, dar foarte stilizate, este numărul cinci. Aici decorul seamănă cu o floare în care s-au desenat alte flori, petale mai mici (Pl. 1. 5). Toate patru fragmentele au smalțul deteriorat, ceea ce a afectat și culorile folosite.

Următoarele cinci fragmente mult mai mari ca dimensiuni se evidențiază prin smalțul de calitate, dat în strat gros, care a protejat decorul (Pl. 1. 3, 7-9). Principala caracteristică este desenul cu albastru închis, pe fond alb, la unele existând și negrul în compoziție.

Fragmentul trei (Pl. 1. 3) aparține unui bol de mici dimensiuni, cu pereții drepecți și buza ușor înclintă. Desenul din mijloc avea o floare (cel mai probabil), albastră pe fond alb, închisă într-un cerc lat, negru. De la acesta pornea decorul pereților, realizat în medalioane albe, separate de segmente negre în care s-au *sgraffitat* valuri sparte. În medalioane probabil au fost flori albastre sau frunziș, de aceeași culoare. Marginea bolului era în întregime neagră cu desen *sgraffitat* cu modelul valurilor sparte. O variantă, posibil mai elaborată, a fost pictată pe fragmentul șapte (Pl. 1. 7). Modele de pe cele două fragmente sunt preluate din decorurile ceramicii iraniene din a doua jumătate a secolului al XV – lea²⁷. Modul de desenare este aproape indentic, otomanii modificând desenul negru și alb cu smalț turcoaz într-unul albastru cu negru pe fond alb și smalț incolor.

Decor geometric are fragmentul nouă (Pl. 1. 9). Mijlocul a fost desenat ca o intersectare de triunghiuri albe și albastre, conturate cu linii negre foarte subțiri. Din rațiuni estetice s-a desenat o mică floare cu petale albe și mijloc albastru în hexagonul format de acestea. Pereții vasului erau decorați cu linii ce imitau striațiile vaselor metalice. Un fragment ceva mai mare, la care se văd mai bine și modelele pereților s-a descoperit la Iznik²⁸.

Fragmentul opt are motiv vegetal pictat cu albastru pe fond alb. Mijlocul este marcat cu o floare a cărei culoare bate dinspre albastru închis spre albastru deschis. Același joc de culori se remarcă și pe porțiunea rămasă din perete (tufe, probabil și chiparoși). Numărul 10 are tot desen vegetal, dar s-a aflat într-o zonă cuprinsă de foc, smalțul topindu-se l-a deteriorat. Se poate observa chiparosul de culoare albastră lângă care se află o ramură cu frunze. Cele două elemente erau desenate alternativ dinspre mijlocul bolului spre margine. Posibil ca și acest mijloc să fi avut o floare sau o rozetă. Motivul chiparosului este găsit și în mijlocul farfuriilor și a bolurilor care au pereții cu decor ce imită vasele metalice.

Ultimul fragment (Pl. 1. 1), mult mai mic, aparține peretelui unui bol. S-a deosebit de celelalte fragmente prin îngustimea peretelui și prin decorul *cuierda seca* sub formă de petală, atât de prezent în descoperirile din regiunea Dunării. Culoarea este neobișnuită chiar și pentru produsele de Milet descoperite la Brăila, Orașul de Floci sau Enisala, în loc de albastru ultramarin apare albastrul – gri. Ar putea fi vorba de un produs mai târziu, databil 1520-1530.

Fragmentele doi și patru sunt din primele cercetări întreprinse de C. A. Romstorfer la Cetatea Sucevei și se pot data doar la modul general, împreună cu restul materialului de acest fel, de la jumătatea secolului al XV – lea spre primele decenii al secolului al XVI-lea²⁹.

²⁷ M. Jenkins, *Islamic Pottery*, în *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, Spring 1983, p. 37, Fig. 41.

²⁸ O. Aslanapa, *op. cit.*, p. 79, Res. 43, Env. 63.

²⁹ Fr. Sarre, *op. cit.*, Pl. X.

Planşa I.

Fragmente ceramice de Milet din secolul al XV-lea descoperite la Suceava

CONSIDERAȚII PRIVIND UNELE MĂRCI DE OLAR DESCOPERITE ÎN AȘEZAREA EXTRAMUROS DE LA ISACCEA – VICINA

*Gheorghe MĂNUCU-ADAMEȘTEANU,
Cristina PARASCHIV-TALMAȚCHI*

Cercetările arheologice de la Isaccea, începute în anul 1953, desfășurate multă vreme sub forma unor sondaje practicate la intervale mari de timp, au pus în evidență faptul că ultima etapă importantă de locuire se desfășoară în secolele X – XV. Descoperirile arheologice (ceramică, unelte, arme, obiecte de podoabă și de cult, unele reprezentând unicate pentru întreg teritoriul Dobrogei), numismatice (peste 15.000 de monede – tezaure și descoperiri izolate) și sfragistice (peste 100 de sigilii) crează imaginea unei așezări urbane fortificate care se detașează net, în toate privințele, față de celelalte centre dobrogene¹. Excepție face, desigur, *Durostorum* – Silistra, care, multă vreme a fost capitala provinciei bizantine.

În cursul anului 2003 o intervenție arheologică de salvare – impusă de lucrările de alimentare cu apă – s-a desfășurat pe limita nordică a așezării *extramuros* de la Isaccea – Vicina. Cu această ocazie a fost trasată o secțiune magistrală (S 3) cu o lungime de 500 m și o lățime de 2 m, pe o direcție aproximativ paralelă cu incinta sudică. Pe traseul acestei secțiuni au fost descoperite complexe arheologice din secolele X – XIV (locuințe, cuptoare, gropi menajere, morminte)². Cronologia acestei perioade a fost stabilită, în mare, cu ocazia cercetărilor sistematice (Secțiunea 1 și 2) din anii 1995-1997.

După succesul din anul 971 reperat împotriva rușilor de către armata bizantină condusă de împăratul Ioan Tzimiskes, asistăm la o reorganizare a provinciei dobrogene, acțiune care-și va pune amprenta și asupra acestui centru.

La sfârșitul secolului al X-lea și începutul celui următor, treptat, locuirea, marcată de incendii și distrugerii provocate de atacurile pecenegilor și uzilor, se va extinde pe un platou aflat la sud de fortificație. Sub amenințarea atacului cumanilor din anul 1122, așezarea va fi abandonată, locuitorii retrăgându-se la adăpostul fortificațiilor. Zona va fi ocupată de o mare necropolă – din care au fost cercetate peste 200 de morminte - care va funcționa până la începutul secolului al XIII-lea. Nu după foarte mult timp, în prima jumătate a secolului al XIII-lea, așezarea se va extinde din nou în afara incintei și va exista până la cucerirea otomană de la începutul secolului al XV-lea³.

Dintre numeroasele și variatele descoperiri din S 3, amintite în cadrul unui scurt raport, au fost publicate doar monedele: un tezaur format din 23 de folles anonimi, emisiuni din clasa A 2 (21 ex), clasa A 3 (1 ex) și un exemplar anepigraf, a cărui ascundere a fost pusă în legătură cu atacul pecenegilor din 1026/1027⁴, precum și monedele bizantine din secolele X – XII (173 ex), emisiuni eșalonate de la domnia împăraților Vasile II – Constantin VIII (976-1028) până la Ioan II Comnenul (1118-1143)⁵.

¹ Mănuclu-Adameșteanu 2001, p. 55-58.

² Pentru numărul de complexe și varietatea descoperirilor arheologice și numismatice vezi Mănuclu-Adameșteanu, Stănică 2004, p. 148-149.

³ Baumann, Mănuclu-Adameșteanu, Iacob, Paraschiv, Mănăstireanu 1998, p. 34-35.

⁴ Mănuclu-Adameșteanu, Poll 2006, p. 435-459.

⁵ Mănuclu-Adameșteanu 2009, p. 621-651.

Articolul de față vizează un număr de 57 de fragmente ceramice cu mărci de olar, selecționate dintre materialele ce aparțin primei etape de locuire din așezarea *extramuros*. Pe baza emisiunilor monetare din clasa A 2 – A 3, descoperite în S 3, puse în circulație în timpul domniei împăraților Vasile II – Constantin VIII (976 - 1028), putem aprecia că locuirea a început în primele decenii ale secolului al XI-lea. Descoperirea unui aspron trachy de billon, emisiune bătută la Thessalonic de către împăratul Ioan II Comnenul (1118-1143), ne confirmă că așezarea *extramuros* a fost părăsită datorită atacului din anul 1122, eveniment care și-a pus amprenta și asupra altor așezări din nordul Dobrogei (*Beroe* – Piatra Frecăței, *Dinogetia* – Garvăn, Nufăru)⁶.

Mărcile de olar asupra cărora ne vom apleca atenția se alătură altor 45 de exemplare apărute în materialele edite⁷ (cinci dintre acestea provenind chiar din Secțiunea 3⁸), completând astfel informațiile referitoare la acest aspect al ceramicii medieval-timpurii de aici. Se ajunge, așadar, la un total de 102 mărci de olar cunoscute până în acest moment ca fiind descoperite în situ respectiv, număr ce îl plasează, alături de Garvăn-*Dinogetia*⁹ și Capidava¹⁰, în rândul așezărilor cu cele mai multe astfel de descoperiri din Dobrogea¹¹. Trebuie precizat faptul că, spre deosebire de celelalte centre amintite, majoritatea descoperirilor de la Isaccea sunt încă inedite.

Tehnica de realizare a mărcilor de la Isaccea nu este aceeași pe toate vasele. Din cele 57 de exemplare, 52 prezintă semne redată în relief (dintre acestea 15 fiind mai slab reliefate) și cinci adâncite în pasta moale.

Tipul de vas preferat pentru aplicarea mărcii a fost borcanul, oala cu toartă, acestora alăturându-i-se patru opaițe, probabil două castroane și un vas de dimensiuni mai mici. Această constatare nu este de natură să ne surprindă, numărul de mărci pe tip de vas fiind „dictat” de frecvența fiecărei forme în cadrul gospodăriei¹². Ele au fost modelate la roata lentă (45 de exemplare) sau la cea rapidă (12) și au suportat o ardere oxidantă (57). În ce privește pasta din care au fost confecționate, precizăm că la 19 dintre ele aceasta mai avea în compoziție doar nisip, eventual rare microprundișuri, la 15 vase s-au observat cochilii pisate, la 19 granule de calcar, la nouă mică, la nouă granule roșii, la una granule de șist verde și la una o bucată de fier de dimensiuni relativ mici. Evident unele dintre aceste elemente se găseau împreună în pasta aceluiași vas. Astfel, avem combinații de genul: nisip, cochilii pisate și microprundișuri; calcar, mică și cochilii pisate; nisip, mică (aurie), rare granule roșii și de calcar etc.

Pentru această perioadă calcarul alb a mai fost semnalat, în nordul Dobrogei, în pasta unor vase descoperite la *Dinogetia*-Garvăn¹³, *Beroe*-Piatra Frecăței¹⁴ și *Troesmis*-Turcoaia¹⁵, iar cochiliile pisate în aceea a unor vase apărute la *Aegyssus*-Tulcea¹⁶, Mihai Bravu¹⁷, Nufăru¹⁸ și *Troesmis*-Turcoaia¹⁹. Până la publicarea loturilor ceramice din centrele nord dobrogene²⁰, care să permită o analiză de pastă mai atentă și un studiu pertinent, nu ne rămâne decât să presupunem o circulație a

⁶ Mănucu-Adameșteanu 2009, p. 624-628.

⁷ Barnea, Barnea 1984, 103, 516, pl. 14; Paraschiv-Talmațchi, Stănică 2005-2006 (2007), p. 285-304.

⁸ Paraschiv-Talmațchi, Stănică 2005-2006 (2007), p. 293-294, pl. III/41-46 la p. 299, pl. VIII/41-46 la p. 304.

⁹ Ștefan, Barnea, Comșa, Comșa 1967, p. 205-220; Barnea 1973, p. 291-331; Vasiliu 1991, p. 348-357.

¹⁰ Florescu, Florescu, Diaconu 1958, p. 215-224.

¹¹ Paraschiv-Talmațchi 2006, p. 23-24.

¹² După cum se cunoaște, în cadrul așezărilor din perioada medie-bizantină (secolele X - XI), predomină vasul borcan.

¹³ Ștefan, Barnea, Comșa, Comșa 1967, p. 134.

¹⁴ Paraschiv-Talmațchi, Stănică 2007, p. 317-320, 322.

¹⁵ Mănucu-Adameșteanu 1980, p. 233.

¹⁶ Vasiliu, Mănucu-Adameșteanu 1984, p. 144.

¹⁷ Mănucu-Adameșteanu 1990, p. 185.

¹⁸ Mănucu-Adameșteanu 1980, p. 232-233.

¹⁹ Mănucu-Adameșteanu 1980, p. 232-233.

²⁰ Toate descoperirile de la *Beroe* – Piatra Frecăței (1970-1973), precum și cea mai mare parte a loturilor rezultate în urma cercetărilor arheologice de la Vicina – Isaccea, *Aegyssus* – Tulcea, Nufăru, sunt încă nepublicate.

produselor ceramice între aceste centre, de genul: Garvăn – centru patern de vase a căror pastă are în compoziție calcar alb; Isaccea - producătoare de vase cu cochilii pisate și calcar în pastă (să nu uităm că aici au fost semnalate mai multe cuptoare de ars vase²¹ din secolul al XI-lea) etc., în măsura în care ele sunt contemporane.

Oprindu-ne asupra aspectului mărcii constatăm că cele mai numeroase sunt acelea care redau semne geometrice (cerc, cercuri concentrice, pătrat, linii, spirală etc.), lor adăugându-li-se câteva exemplare cu semne alfabetiforme (H, Y, I, ligatură?), skeomorfe (săgeată) și vegetale (floare).

Din punct de vedere a încărcăturii/a posibilei semnificații, mărcile analizate pot fi încadrate în sistemul semnelor magico-religioase (cercul, spirala plană, roata cu spițe, pătratul, pentagrama, crucea etc.), în sistemul semnelor alfabetiforme, al celor tehnice, dar și al altor semne (unde am încadra marca ce pare a reda o masă, sau pe cele trei, destul de asemănătoare ca formă, ce redau cercuri străbătute de mai multe raze, care le depășesc circumferința).

Multe dintre semnele reprezentate ca marcă pe vasele de la Isaccea își găsesc analogii printre acelea existente pe recipientele din perioada medie-bizantină, descoperite atât în situri din apropierea acesteia, cât și în țară sau în străinătate. Astfel, în Dobrogea, cercul simplu, redat în relief, apare ca marcă și pe alte vase descoperite la Isaccea²², dar și la *Dinogetia*-Garvăn²³, *Beroe*-Piatra Frecăței²⁴, Hârșova²⁵, Capidava²⁶, Păciul lui Soare²⁷. Pe teritoriul României acest tip de marcă îl întâlnim în toate provinciile, iar în afara granițelor amintim descoperiri similare în Rusia, Ucraina, Republica Moldova, Bulgaria, Ungaria etc²⁸.

Marca formată din două cercuri concentrice a mai fost menționată la Isaccea-Vicina²⁹, precum și în alte situri dobrogene, dintre care amintim *Beroe*-Piatra Frecăței³⁰, Capidava³¹, *Dinogetia*-Garvăn³², Păciul lui Soare³³, semnul spiralei îl întâlnim la *Dinogetia*-Garvăn³⁴, Isaccea-Vicina³⁵ și *Beroe*-Piatra Frecăței³⁶, pentagrama la Garvăn-*Dinogetia*³⁷, Hârșova³⁸, Capidava³⁹, Basarabi-Murfatlar⁴⁰ și Cernavodă⁴¹, iar săgeata la Isaccea-Vicina⁴², Capidava⁴³ și *Dinogetia*-Garvăn⁴⁴.

Pătratul adâncit îl întâlnim în Muntenia la Fântânele⁴⁵, iar paralelogramul cu două laturi ușor arcuite, redat în relief, este asemănător unor mărci prezente pe vase descoperite la *Dinogetia*-Garvăn⁴⁶ și Bl'skovo⁴⁷, ultima din Bulgaria.

²¹ Mănușcu-Adameșteanu 1991, 60, nota 6; Baumann, Mănușcu-Adameșteanu, Iacob, Paraschiv, Mănăstireanu 1998, p. 35.

²² Paraschiv-Talmațchi, Stănică 2005-2006 (2007), p. 291, pl. II/26 la p. 298.

²³ Ștefan, Barnea, Comșa, Comșa 1967, p. 134, fig. 132/1 la p. 207.

²⁴ Paraschiv-Talmațchi, Stănică 2007, p. 320, pl. VII/20 la p. 331.

²⁵ Aricescu 1971, fig. 11 la p. 362.

²⁶ Florescu, Florescu, Diaconu 1958, p. 217, fig. 114/1 la p. 219.

²⁷ Diaconu, Vilceanu 1972, p. 131, fig. 54 la p. 131.

²⁸ Paraschiv-Talmațchi 2006, p. 63-65.

²⁹ Paraschiv-Talmațchi, Stănică 2005-2006 (2007), p. 290-291, pl. I/15 la p. 297, pl. II/29 la p. 298.

³⁰ Paraschiv-Talmațchi, Stănică 2007, p. 318, 320, pl. IV/4 la p. 328, pl. VI/15 la p. 330.

³¹ Florescu, Florescu, Diaconu 1958, p. 217, pl. XXIX/2, 3, 5 la p. 214, fig. 114/2 la p. 219, fig. 115/3 la p. 222.

³² Ștefan, Barnea, Comșa, Comșa 1967, fig. 132/2, 3 la p. 207, fig. 138/2, 3 la p. 216.

³³ Diaconu, Vilceanu 1972, p. 131, fig. 54 la p. 131.

³⁴ Ștefan, Barnea, Comșa, Comșa 1967, fig. 132/8 la p. 207.

³⁵ Paraschiv-Talmațchi, Stănică 2005-2006 (2007), p. 291-292, pl. II/24, 31 la p. 298.

³⁶ Paraschiv-Talmațchi, Stănică 2007, p. 320, pl. VII/19 la p. 331.

³⁷ Ștefan, Barnea, Comșa, Comșa 1967, fig. 133/11 la p. 209.

³⁸ Aricescu 1971, fig. 11 la p. 362.

³⁹ Florescu, Florescu, Diaconu 1958, p. 221, pl. XXXI/1 la p. 218, fig. 114/25 la p. 219.

⁴⁰ Barnea 1962, p. 355, fig. 3/13 la p. 354.

⁴¹ Barnea 1960, p. 76-77, fig. 3/3 la p. 74.

⁴² Paraschiv-Talmațchi, Stănică 2005-2006 (2007), p. 288, pl. I/5 la p. 297, pl. IV/5 la p. 300.

⁴³ Florescu, Florescu, Diaconu 1958, fig. 114/23, 24 la p. 219.

⁴⁴ Ștefan, Barnea, Comșa, Comșa 1967, fig. 137/19 la p. 214.

⁴⁵ Comșa 1969, fig. 5/1c la p. 422.

⁴⁶ Ștefan, Barnea, Comșa, Comșa 1967, fig. 135/12 la p. 211.

⁴⁷ Fiedler 1992, Taf. 50/2.

O imagine rară pentru conținutul unei mărci de olar este aceea ce redă un motiv vegetal⁴⁸, prezentă printre cele 57 de piese cu un exemplar (nr. 27). O altă marcă rară în descoperiri este și aceea de la poziția 5 din catalogul nostru, care ar putea fi, însă, și rezultatul unei prelucrări mai puțin atente din partea meșterului olar. Acestea i-am găsit analogii la Devnja⁴⁹ în Bulgaria și unele asemănări cu o marcă de la Izvoare⁵⁰, din teritoriul est-carpatic.

Semnul asemănător literei „H” apare pe vase descoperite la Capidava (unde este inclus în cerc)⁵¹ și *Dinogetia*-Garvăn⁵², iar cel analog literei „X” în ultimul sit menționat⁵³ și la Păcuiul lui Soare⁵⁴. De altfel, la Isaccea se constată preferința pentru mărcile ce redau semne alfabetiforme, precum „Z”, „E”, „n”, „A”, „Δ”⁵⁵, „I” sau chiar o posibilă ligatură (nr. 18).

Printre cele 57 de semne redade ca marcă sunt și forme neîntâlnite până acum. Ne referim în mod special la cel asemănător unei mese (nr. 23), dar nu îl oțimem nici pe acela de la poziția 17 din catalog.

Unele dintre piesele din lotul analizat par a sugera, prin date referitoare la pastă, stil de lucru, ardere etc., faptul că pot fi atribuite aceluiași meșteșugar olar.

Astfel, asemănarea mărcilor de la pozițiile 17, 25 și 52 din catalog ar indica un singur producător al vaselor respective, chiar dacă dimensiunea și forma semnelor sunt ușor diferite. Toate sunt arse oxidant, au dobândit aceeași culoare după coacere și au fost confecționate din pastă cu nisip, fără alte elemente.

Trei dintre cele 57 de funduri de vase cu marcă (nr. 19, 20 și 48) prezintă o pastă ușor poroasă, asemănătoare, aceeași grijă în realizarea mărcii (suprafață curată, lățime egală a semnelui în zona liniară – acolo unde este cazul –, formă clară a semnelui), chiar dacă în unul din cazuri vorbim de un semn adâncit. Aceste indicii sugerează proveniența lor din același atelier de olar.

Alte două exemplare, ambele redând, poate, semne alfabetiforme, un I și o ligatură (?), prezintă un stil de lucru asemănător (grosier). Fundurile sunt groase, grele și au fost lucrate la roată lentă din pastă cu mică și granule roșii.

Patru mărci din cele 11 descoperite în caroul 9 (unde avem și o locuință) prezintă un stil de lucru și o pastă asemănătoare (nr. 4, 5, 7 și 14). Ele au un aspect grosier, au fost modelate la roata lentă, au cam aceeași grosime a pereților și au căpătat, prin ardere, aceeași nuanță. Semnele sunt, însă, diferite.

Două mărci, redând cercuri concentrice, sugerează, datorită mărimii lor, același tipar. Ambele au fost modelate la roata lentă și prezintă în pastă, alături de nisip, cochilii pisate și microprundișuri. Înșă, pasta celei dintâi conține și granule roșii și mărunte de calcar.

Din cele 57 de piese trei au mărci puternic reliefate (nr. 36, 45 și 56). Primele două provin de la vase cu grosime asemănătoare a fundului (0,6-0,9 cm/0,7-0,9 cm) și păstrează urme de finisare, cu degetele, pe interior, spre centru, fapt ce a determinat și o îngroșare a vasului în acest loc. Prezintă un stil asemănător de lucru, nu excludem posibilitatea ca ele să provină din același atelier, pasta lor diferită sugerând, poate, perioade de lucru diferite, cu lut din alt depozit.

Putem semnala și reconstituirea parțială a unei mărci, pe baza a două fragmente, unul ars oxidant, celălalt supus unei arderi secundare în urma căreia a devenit cenușiu, ușor vitrificat (ele provin din groapa 10, caroul 60, iar descrierea lor se află la poziția 46 în catalog).

În încheiere trebuie să atragem atenția asupra faptului că unele „semne” care apar în relief sau sunt adâncite nu reprezintă neapărat mărci de olar. Așa este cazul cu cele două cerculețe adâncite, din zona centrală a fundului de vas, care pot proveni și de la axul roții (catalog 2, 54) sau cu unele liniuțe, redade cu dimensiuni diferite, care pot fi rezultatul unei îmbinări incomplete a scândurelelor din care putea fi formată roata olarului (catalog 5, 9, 34, 35, 44) și care nu au fost finisate. „Marca” de la numărul 48 presupunem că poate fi rezultatul presiunii exercitate de roata olarului.

⁴⁸ Paraschiv-Talmațchi 2006, p. 72-74.

⁴⁹ Fiedler 1992, Taf. 95/3.

⁵⁰ Mitrea 1998, p. 79-80, fig. 34/6 la p. 150.

⁵¹ Florescu, Florescu, Diaconu 1958, p. 223, fig. 114/36 la p. 219.

⁵² Ștefan, Barnea, Comșa, Comșa 1967, fig. 137/25 la p. 214.

⁵³ Ștefan, Barnea, Comșa, Comșa 1967, fig. 138/20-21 la p. 216.

⁵⁴ Diaconu, Vilceanu 1972, p. 131, fig. 54 la p. 131.

⁵⁵ Paraschiv-Talmațchi, Stănică 2005-2006 (2007), p. 285.

Catalogul mărcilor de olar

1. S 3, caroul 4, -0,40 m.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars incomplet (castron), lucrat la roata lentă din pastă cu nisip de granulație medie. Pe partea exterioară a corpului prezintă decor incizat format din trei linii orizontale dispuse la circa un centimetru și o linie în val ascuțit plasată în partea inferioară. Pe fund (al cărui diametru este de 10,4 cm, iar grosimea de 0,4-0,5 cm) păstrează urma unei mărci, slab reliefată: probabil două cercuri concentrice unite de raze, grupate câte trei. Unele dintre ele depășesc suprafața cercului mare (pl. I/1, VI/1).

2. S 3, carourile 5-6, caseta 6, -0,40 -0,55 m.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip și rare cochilii pisate, care prezintă pe fund (al cărui diametru este de 8,3 cm, iar grosimea de 0,5 cm) un cerc adâncit, cu diametrul de 1,10 cm, plasat în mijloc. El poate fi considerat și urmă lăsată de axul roții, în cazul în care acesta ajungea în partea superioară a discului pe care era modelat vasul (pl. I/2, VI/2).

3. S 3, caroul 7, groapa 15, -0,40 -0,58 m.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roată rapidă din pastă cu rare urme de calcar. Pe fund (al cărui diametru este de 8,5 cm, iar grosimea de 0,35-0,4 cm) prezintă marcă în relief: săgeată ? (pl. I/3, VI/3).

4. S 3, caroul 9, -0,40 -0,60 m.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu cochilii pisate și microprundișuri. Are aspect grosier. Pe fund (al cărui diametru este de 9 cm, iar grosimea de 0,5-0,8 cm) păstrează urma unei mărci, redată în relief: fragment de dreaptă (pl. I/4, VI/4).

5. S 3, caroul 9, locuință, -0,70 m.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant (gălbui), fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip, șist verde, microprundișuri și calcar. Are aspect grosier. Pe fund (al cărui diametru este de 9,7 cm, iar grosimea de 0,6 cm) prezintă patru „puncte” reliefate, dispuse simetric. După cum aminteam anterior ele pot fi și rezultatul unei prelucrări incomplete a fundului de vas (pl. I/5, VI/5).

6. S 3, caroul 9, locuință, -0,70m.

Fragment de vas de mici dimensiuni (castron sau opaiț) ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu cochilii pisate și rare microprundișuri. Aspectul exterior este ușor grosier. Pe fund (al cărui diametru este de 9 cm, iar grosimea de 0,7 cm) prezintă marcă în relief: probabil cerc (pl. I/6, VI/6).

7. S 3, caroul 9, -0,70 m.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu microprundișuri, rare granule roșii și urme de calcar. Pe fund (al cărui diametru este de 8,4 cm, iar grosimea de 0,5-0,6 cm) prezintă, în relief, urmele unei mărci: probabil o cruce cu capetele lățite (pl. I/7, VI/7).

8. S 3, caroul 9, -0,70 m.

Partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip fin și rare granule mici de calcar. Pe fund (al cărui diametru este de 7,1 cm, iar grosimea de 0,4-0,7 cm) prezintă urma unei mărci slab reliefate, din care se mai păstrează un fragment de dreaptă (pl. I/8, VI/8).

9. S 3, caroul 9, locuință, -1,00 m.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu calcar și rare microprundișuri. Pe fund (al cărui diametru este de 11,4 cm, iar grosimea de 0,7-0,9 cm) prezintă marcă în relief: pare a fi un semn alfabetiform - Y. În plan apar și linii mai subțiri - rezultate poate de la îmbinarea scândurelelor de la roata olarului ? (pl. I/9, VI/9).

10. S 3, caroul 9, -1,00 m.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip fin și rare urme de cochilii. Pe fund (al cărui diametru este de 6,4 cm, iar grosimea de 0,7 cm) păstrează urma unei mărci redată în relief: un fragment de dreaptă bifurcat la capăt, asemănător literei „Y” (pl. I/10, VI/10).

11. S 3, caroul 9, -1,00 -1,20 m.

Fund fragmentar (cu diametru de 12 cm și grosimea de 0,7-0,8 cm) de vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip, rare cochilii pisate și microprundișuri, care prezintă marcă în relief: probabil două cercuri concentrice (pl. I/11, VI/11).

12. S 3, caroul 9, locuința 3, -1,10 m.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip și rare microprundișuri. Pe fund (al cărui diametru este de 8 cm, iar grosimea de 1,20 cm) prezintă marcă slab reliefată: două cercuri concentrice unite de linii radiare ? (pl. I/12, VI/12).

13. S 3, caroul 9, locuința 3, -1,10 m.

Partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip și rare urme de calcar. Pe fund (al cărui diametru este de 11 cm, iar grosimea de 0,5-0,7 cm) păstrează părți ale unei mărci slab reliefate: două segmente de dreaptă (pl. II/13, VII/13).

14. S 3, caroul 9, locuința 3, -1,10m.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip fin, microprundișuri, calcar și rare fragmente mici de scoici. Aspectul este grosier. Pe fund (al cărui diametru este de 11 cm, iar grosimea de 0,8-1 cm) prezintă marcă în relief: probabil stea cu cinci brațe (pl. II/14, VII/14).

15. S 3, carourile 10-11, groapa 2.

Fund fragmentar (cu diametrul de 11 cm și grosimea de 0,9 cm) de vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip, microprundișuri și rare urme de calcar, care prezintă marcă în relief: două segmente de dreaptă ce flanchează un semn circular (pl. II/15, VII/15).

16. S 3, caroul 15, locuință, -0,40 m.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu urme de calcar, mică și cochilii. Pe fund (al cărui diametru este de 12 cm, iar grosimea de 0,5 cm) prezintă marcă în relief: probabil cerc, cu o protuberanță spre exterior, ce provine de la o prelucrare incompletă a semnului sau o ciobire a roții olarului (pl. II/16, VII/16).

17. S 3, caroul 23, -0,60 m.

Fund fragmentar (cu diametrul de 10 cm și grosimea de 0,7-0,9 cm) de vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata rapidă din pastă cu nisip, care prezintă marcă în relief: cerc străbătut de mai multe raze, care îi și depășesc suprafața. Acesta este fixat de o dreaptă prin două brațe (pl. II/17, VII/17).

18. S 3, caroul 29, groapă, -0,60 -0,90 m.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip, mică medie (aurie), rare granule roșii și de calcar. Pe fund (al cărui diametru este de 11 cm, iar grosimea de 1,1-1,4 cm) prezintă marcă în relief: probabil semne alfabetiforme care se suprapun parțial (pl. II/18, VII/18).

19. S 3, caroul 29, -0,65 -0,70 m.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip de granulație medie. Are aspect poros pe interior. Pe fund (al cărui diametru este de 10 cm, iar grosimea de 0,6 cm) prezintă marcă în relief: două cercuri concentrice unite de linii radiare (pl. II/19, VII/19).

20. S 3, carourile 29-30, caseta 9, locuința 9.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant (probabil strachină), fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip de granulație medie. Pe fund (al cărui diametru este de 4,4 cm, iar grosimea de 0,4 cm) prezintă marcă în relief: cerc (cu diametrul de 2,2 cm) străbătut de un diametru (pl. II/20, VII/20).

21. S 3, caroul 35, -0,30 -0,70 m.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip și rare microprundișuri. Pe fund (al cărui diametru este de 7 cm, iar grosimea de 0,8-0,9 cm) prezintă marcă în relief: segment de dreaptă cu capătul lățit și despicat în trei ? (pl. II/21, VII/21).

22. S 3, caroul 40, -0,90 -1,10 m.

Partea inferioară a unui vas de mici dimensiuni, ars oxidant fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu microprundișuri, cochilii de melci pisate și urme rare de mică. Pe fund (al cărui diametru este de 7 cm, iar grosimea de cca. 1 cm) prezintă un cerc slab adâncit, cu un diametru de cca. 2 cm, dispus într-un perimetru circular, ușor reliefat spre exterior. Partea interioară a vasului are un aspect grosier (pl. II/22, VII/22).

23. S 3, caroul 43, -0,40 -0,70 m.

Partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip și numeroase urme de mică medie. Pe fund (al cărui diametru este de 5,9-6,1 cm, iar grosimea de cca. 0,6 cm) prezintă marcă în relief: probabil o masă ? (pl. II/23, VII/23).

24. S 3, caroul 43, groapa 9, -0,85 -1,70 m.

Fund (cu diametrul de 9,4-9,7 cm și grosimea de 0,9-1 cm) de vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata rapidă din pastă cu nisip și rare microprundișuri, care prezintă marcă în relief: semn alfabetiform ? (pl. II/24, VII/24).

25. S 3, caroul 44, -0,60 -0,85 m.

Fund fragmentar de vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip de granulație medie, care prezintă marcă în relief: un hexagon cu șase raze. Cinci dintre acestea îi depășesc suprafața prin unghiurile create de unirea laturilor, iar a șasea prin mijlocul uneia din laturi. Diametrul fundului de vas este de 10 cm și grosimea de 0,5-0,6 cm, iar marca acoperă o suprafață de 3,5-3,7 cm și este plasată aproximativ în centrul zonei plate (pl. III/25, VIII/25).

26. S 3, caroul 44, groapa 8, -0,74 -1,44 m.

Fragment de opaiț ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata rapidă din pastă cu nisip. Pe fund (al cărui diametru este de 7 cm, iar grosimea de 0,3-0,8 cm) păstrează o parte dintr-o marcă redată în relief ? (pl. III/26, VIII/26).

27. S 3, caroul 44, groapa 8, -0,74 -1,44 m.

Partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip. Pe fund (al cărui diametru este de 7,2 cm, iar grosimea de cca. 0,5-0,7 cm) prezintă marcă slab reliefată: asemănătoare unei flori cu cinci petale, dispuse circular (pl. III/27, VIII/27).

28. S 3, caroul 44, groapa 8, -0,74 -1,44 m.

Fund fragmentar (cu diametrul de 9,9 cm și grosimea de 0,5-0,6 cm) de vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata rapidă din pastă cu nisip, rare cochilii pisate și granule roșii, care prezintă marcă în relief: două semne alfabetiforme ? (pl. III/28, VIII/28).

29. S 3, caroul 44, groapa 8, -0,74 -1,44 m.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars inoxidant, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip. Pe fund (al cărui diametru este de 6,7-7 cm, iar grosimea de 0,5-0,6 cm) prezintă mai multe linii reliefate, care ar sugera îmbinarea scândurilor de la roată (pl. III/29, VIII/29).

30. S 3, caroul 47, - 1,50 m.

Opaiț ars oxidant, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip și rare cochilii pisate. Pe fund (al cărui diametru este de 7 cm) prezintă marcă în relief: un pătrat paralelogram cu două laturi ușor arcuite și două diagonale (pl. III/30, VIII/30).

31. S 3, carourile 55-56, caseta II, groapa 30

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata rapidă din pastă cu nisip și rare urme de calcar de granulație mică. Pe fund (al cărui diametru este de 11,5 cm, iar grosimea de 0,5-0,7 cm) prezintă marcă în relief: probabil cerc (pl. III/31, VIII/31).

32. S 3, carourile 55-56, caseta II, groapa 30.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip și cochilii pisate, care păstrează decor incizat format din linii orizontale. Pe fund (al cărui diametru este de 13 cm, iar grosimea de 0,8-0,9 cm) prezintă marcă în relief: două cercuri concentrice unite de linii radiare (pl. III/32, VIII/32).

33. S 3, carourile 55-56, caseta II, groapa 30.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip, rare microprundișuri și granule roșii. Pe fund (al cărui diametru este de 7 cm, iar grosimea de 0,3-0,4 cm) prezintă marcă în relief: probabil cercuri concentrice unite de un diametru (pl. III/33, VIII/33).

34. S 3, caroul 56, caseta II, groapa 28, -0,70 -1,50 m.

Fragment de opaiț, ars oxidant fără profunzime, lucrat la roata rapidă din pastă cu nisip. Pe fund (al cărui diametru este de 7,5 cm, iar grosimea de 0,5 cm) prezintă un segment de dreaptă în relief, ce poate reprezenta un rest de marcă sau prelucrarea incompletă a fundului de vas (pl. III/34, VIII/34).

35. S 3, caroul 56, caseta II, groapa 28, -0,70 -1,50 m.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip, cochilii de melci și rare microprundișuri. Pe fund (al cărui diametru este de 10 cm, iar grosimea de 0,4-0,6 cm) prezintă denivelări paralele, slab reliefate, care se pot datora și desprinderii vasului de pe roată (pl. III/35, VIII/35).

36. S 3, carourile 56-57, locuința 8, -0,60 -0,95 m.

Fund fragmentar (cu diametrul existent de 7,7 cm și grosimea de 0,7-0,9 cm) de vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip și microprundișuri, care prezintă marcă puternic reliefată: se mai păstrează un segment de dreaptă din care se ramifică, perpendicular pe el, două brațe pe una din părți și unul pe cealaltă (pl. III/36, VIII/36).

37. S 3, carourile 56-57, locuința 8, -0,60 -0,95 m.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata rapidă din pastă cu nisip, rare cochilii pisate și granule roșii. Pe fund (al cărui diametru este de 8,4 cm, iar grosimea de 0,6 cm) prezintă un semn slab reliefat ? (pl. IV/37, IX/37).

38. S 3, carourile 56-57, caseta 2, sub podeaua locuinței 8A, -0,20 -0,30 m.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip și rare urme de calcar. Pe fund (al cărui diametru este de 9 cm, iar grosimea de 0,5 cm) prezintă un cerc adâncit (pl. IV/38, IX/38).

39. S 3, carourile 56-57, caseta 2, sub podeaua locuinței 8A, -0,20 -0,30 m.

Fund fragmentar de vas (cu diametrul de 11 cm și grosimea de 0,7 cm) ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata rapidă din pastă cu nisip și rare urme de calcar, care prezintă marcă în relief: un motiv geometric asemănător unui semn alfabetiform (pl. IV/39, IX/39).

40. S 3, caroul 57, caseta 2 ext., din cuptorul 8A, -0,50 -0,80 m.

Partea inferioară a unui vas ars oxidant, lucrat la roata lentă din pastă cu calcar, care păstrează decor incizat format din linii orizontale. Pe fund (al cărui diametru este de 10,6 cm, iar grosimea de 0,9 cm) prezintă marcă slab reliefată: două cercuri concentrice (pl. IV/40, IX/40).

41. S 3, caroul 57, caseta 2, locuința 8B – de pe podea.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip și microprundișuri. Pe fund (al cărui diametru este de 13 cm, iar grosimea de 0,6 cm) prezintă două cercuri concentrice, slab reliefate (pl. IV/41, IX/41).

42. S 3, caroul 57, locuința 8C, deasupra podelei, -0,70 -0,85 m.

Partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip de granulație medie. Pe fund (al cărui diametru este de 8 cm, iar grosimea de 0,5-0,6 cm) prezintă o linie ușor vălurită, slab reliefată, ce ar putea proveni și de la îmbinarea scândurelelor roții (pl. IV/42, IX/42).

43. S 3, caroul 59, -0,30 -0,40.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata rapidă din pastă cu nisip, rare cochilii pisate și granule roșii. Pe fund (al cărui diametru este de 11 cm, iar grosimea de 0,5-0,6 cm) prezintă marcă slab reliefată: asemănătoare literei „X” – sau cruce (pl. IV/43, IX/43).

44. S 3, caroul 59, -0,40 -0,60.

Partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip, mică medie și rare granule roșii. Pe fund (al cărui diametru este de 8,8 cm, iar grosimea de 0,7 cm) prezintă marcă în relief: o dreaptă lățită în ambele capete (pl. IV/44, IX/44).

45. S 3, carourile 59-60, caseta 11, cuptor 4.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip și numeroase urme de mică medie. Pe fund (al cărui diametru este de 9,4 cm, iar grosimea de 0,6-0,9 cm) prezintă marcă puternic reliefată: fragment de dreaptă ascuțit spre capăt, ca un braț de stea ? (pl. IV/45, IX/45).

46. S 3, caroul 60, groapa 10, -0,60 -1,50 m.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip fin, microprundișuri și rare urme de mică și calcar. Pe fund (al cărui diametru este de 10 cm, iar grosimea de 0,4-0,7 cm) prezintă marcă în relief: probabil cruce cu brațele despicate la vârf (pl. IV/46, IX/46).

47. S 3, caroul 60, groapa 10, -0,70 -1,50 m.

Partea inferioară a unui vas ars oxidant, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip fin, rare urme de mică și microprundișuri, care prezintă ornament incizat format din linii orizontale. Pe fund (al cărui diametru este de 10 cm, iar grosimea de 1 cm) păstrează urma unei mărci slab reliefate, din care se mai păstrează un segment de dreaptă ușor ascuțit (pl. IV/47, IX/47).

48. S 3, caroul 66, caseta 13, groapa 41.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip și microprundișuri. Pe fund (al cărui diametru este de 7,6 cm, iar grosimea de 1,1 cm) prezintă un pătrat adâncit (pl. IV/48, IX/48).

49. S 3, caroul 71, -0,30 -0,40.

Partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip și rare cochilii pisate. Pe fund (al cărui diametru este de 6,6 cm, iar grosimea de 0,3-0,4 cm) prezintă marcă în relief: pentagramă (pl. V/49, X/49).

50. S 3, caroul 72, -1,00 -1,25 m.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip și urme de calcar. Pe fund (al cărui diametru este de 11 cm, iar grosimea de 0,6-0,9 cm) prezintă marcă în relief: probabil două cercuri concentrice (pl. V/50, X/50).

51. S 3, caroul 72, -1,00 -1,25 m.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip, rare microprundișuri și numeroase urme de mică medie. Pe fund (al cărui diametru este de 11 cm, iar grosimea de 0,5-0,7 cm) păstrează urma unei mărci, redată în relief: probabil vârful unui colț de la o pentagramă ? (pl. V/51, X/51).

52. S 3, caroul 72, groapa 25, -1,05 -2,30 m.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip și microprundișuri. Pe fund (al cărui diametru este de 9,5-10 cm, iar grosimea de 0,7-0,9 cm) prezintă marcă în relief: cerc străbătut de șase raze și un segment de dreaptă. (pl. V/52, X/52).

53. S 3, caroul 73, groapă, -0,50 -1,07 m.

Partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip, microprundișuri, granule mărunte de calcar, rare urme de cochilii pisate și de granule roșii, care păstrează ornament incizat format din două șiruri de dreptunghiuri realizate cu roțița dințată. Pe fund (al cărui diametru este de 7,9 cm, iar grosimea de 0,8-1 cm) prezintă marcă în relief: probabil două cercuri concentrice (pl. V/53, X/53).

54. S 3, caroul 74, caseta 12, cuptorul 5.

Opaț ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata rapidă din pastă cu nisip, rare microprundișuri și granule roșii. Pe fund (al cărui diametru este de 7,7 cm, iar grosimea de 0,4-0,6 cm) prezintă, în zona centrală, un cerc (cu diametrul de 0,8-0,9 cm) adâncit, ușor deformat, ce poate fi considerat și urmă lăsată de axul roții (pl. V/54, X/54).

55. S 3, caroul 77, caseta 14, groapă, -1,10 m.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu numeroase urme de calcar. Are aspect grosier. Pe fund (al cărui diametru este de 8,6 cm, iar grosimea de 0,5-0,6 cm) prezintă marcă slab reliefată: cerc cu raze inclus, probabil, în alt cerc (pl. V/55, X/55).

56. S 3, Z 31, caseta 8, groapa 45.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip, care prezintă, pe fund (al cărui diametru este de 5,8 cm, iar grosimea de 0,5 cm), marcă puternic reliefată: se mai păstrează trei segmente de dreaptă. Ele pot sugera și îmbinarea scândurilor roții (pl. V/56, X/56).

57. S 3, Z 31, caseta 8, groapa 45.

Partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata rapidă din pastă cu nisip și rare urme de calcar, care păstrează ornament incizat format din linii orizontale. Pe fund (al cărui diametru este de 15,8 cm, iar grosimea de 0,6-0,9 cm) prezintă o spirală de mari dimensiuni, slab reliefată (pl. V/57, X/57).

Considerations on some Potter Stamps found in the *extramuros* settlement from Isaccea – Vicina (Abstract)

The archaeological researches from Isaccea, begun in 1953, carried on for a long time as explorations of the ground done at large periods, undelined the fact that the last important inhabiting stage was in the 10-15th century. The archaeological discoveries (pottery, tools, weapons, ornaments and cult objects, some representing unique samples for the whole Dobruja territory), numismatic (more than 15.000 coins – hoards and single findings) and sphragistics (more than 100 seals) create the image of a fortified town which stands out clearly, in all ways, compared to the other Dobrujan centres. Excepting, of course, *Durostorum* – Silistra, which for a long time was the capital of the Byzantine province.

During 2003 an archeological salvation action – imposed by the water supply works- was done on the North line of the *extramuros* settlement from Isaccea – Vicina. On this occasion a water main section was mapped (S 3) 500 m in length and 2 m in width, on a direction almost parallel with the southern precincts. On the way of this section there were found archaeological complexes from the 10-14th century (houses, kilns, waste pits, graves).

Among the numerous various discoveries of S 3, mentioned in a short report, there have been published only the coins: a hoard including 23 folles anonimi, A 2 class issues (21 samples), A 3 class (one sample) and a sample without title or inscription, which hiding was connected with the Pecheneg attack in 1026/1027, as well as the Byzantine coins from the 10-12th century (173 samples), issues placed at intervals beginning with the reign of the emperors Basil II – Constantine VIII (976-1028) until John II Comnenus (1118-1143).

The present article refers to 57 ceramic fragments with potter marks, selected from the materials belonging to the first inhabiting phase of the *extramuros* settlement. Based on the A2-A 3 class coin issues, found in S 3, circulated during the reign of the emperors Basil II-Constantine VIII (976-1028), we can estimate the area was inhabited from the first decades of the 11th century. The discovery of an aspron trachy de billon, issued in Thessaloniki by the emperor John II Comnenus (1118-1143), confirms us that the *extramuros* settlement was abandoned due to the attack from 1122, event marking also other settlements from the north of Dobruja (*Beroe* – Piatra Frecăței, *Dinogetia* – Garvăn, Nufăru).

The potter marks we are going to discuss further on are to be placed together with the other 45 samples mentioned in the papers already published (five of these coming even from Section 3), thus completing the information referring to the this aspect regarding the early medieval pottery from this area. So there are totally 102 potter marks known until this moment as having been discovered in that site.

The potter mark technique from Isaccea it is not the same on all the pots. Of the 57 samples, 52 present relief marks (among these 15 presenting a poor relief) and five scooped out in the soft paste. The favourite pot in order to put the mark was the jar and probably the pot with an arm, there are to be added to these four rushlights, probaly two bowls and a smaller pot. They were moulded at the slow wheel (45 samples) or the rapid one (12) and they oxidating burnt (57).

Referring to the mark aspect we notice the most numerous are those presenting geometric shapes (circle, concentric circles, square, lines, spiral etc.), there are to be added to these some samples with alphabet marks (H, Y, I, ligature?), skeomorphs (arrow) and vegetal (flower). Among the 57 signs represented as marks there are shapes not seen until now. We specially refer to that which seems to represent a table, but we do not pass over that of the 17 position in the catalogue.

Some of the samples in the group we have analysed seem to suggest, by data referring to paste, working manner, burning etc. they can be assigned to the same potter. Thus, the similitude of the marks of the positions 17, 25 and 52 from the catalogue would indicate only one potter for those vessles. All are oxidating burnt, they have the same colour and were made of paste with sand, without any other elements.

Three of the 57 pot bottoms with a mark present a similar paste lightly porous (no. 19, 20 and 48), the same care for the mark (clean surface, equal width of the mark in the linear area-if need be-, clear

shape of the mark), even in one of the situations we mention a scooped mark. These signs suggest their source in the same potter workshop.

Other two samples, both representing maybe, alphabet marks, an „I” and a ligature (?), present a similar working manner (rough). The bottoms are thick, heavy and there were made at a slow wheel using paste with mica and red granules.

Four marks of the 11 discovered in the square 9 (where there is also a house) present a similar manner and paste (no. 4, 5, 7 and 14). They have a rough aspect, they were moulded at the slow wheel, have almost the same thickness of the walls and they have, due to the burning process the same tone. But the marks are different.

Two marks representing concentric circles, suggest, due to their size, the same pattern. The both were moulded at the slow wheel and present in the paste, together with the sand, pound shells and small gravels. But the paste of the first includes also small red lime granules.

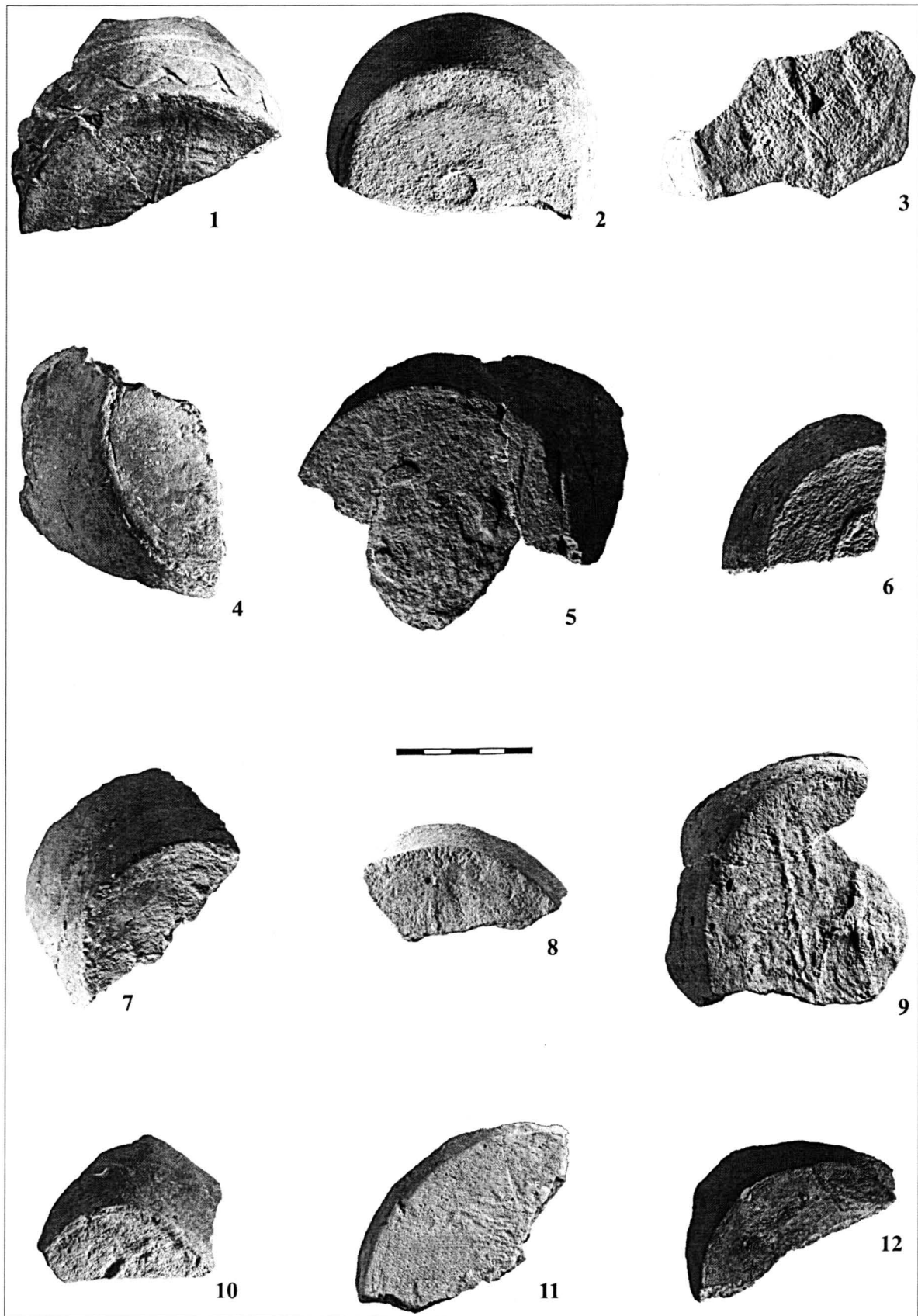
Of the 57 samples three have marks with an obvious relief (no. 36, 45 and 56). The first two are coming from pots having similar bottom thickness (0,6-0,9 cm/0,7-0,9 cm) and still preserve finishing traces, with the fingers, to inside, to the centre, that determining a thickness of the pot in this area. Presenting a similar working manner, we do not exclude the possibility that they are coming from the same workshop, their different paste suggesting, maybe, different working periods, with clay from another storehouse.

By way of conclusion we present the catalogue of the potter marks, where you can find information referring to the discovery place, pot working manner and the description of the sign used as mark.

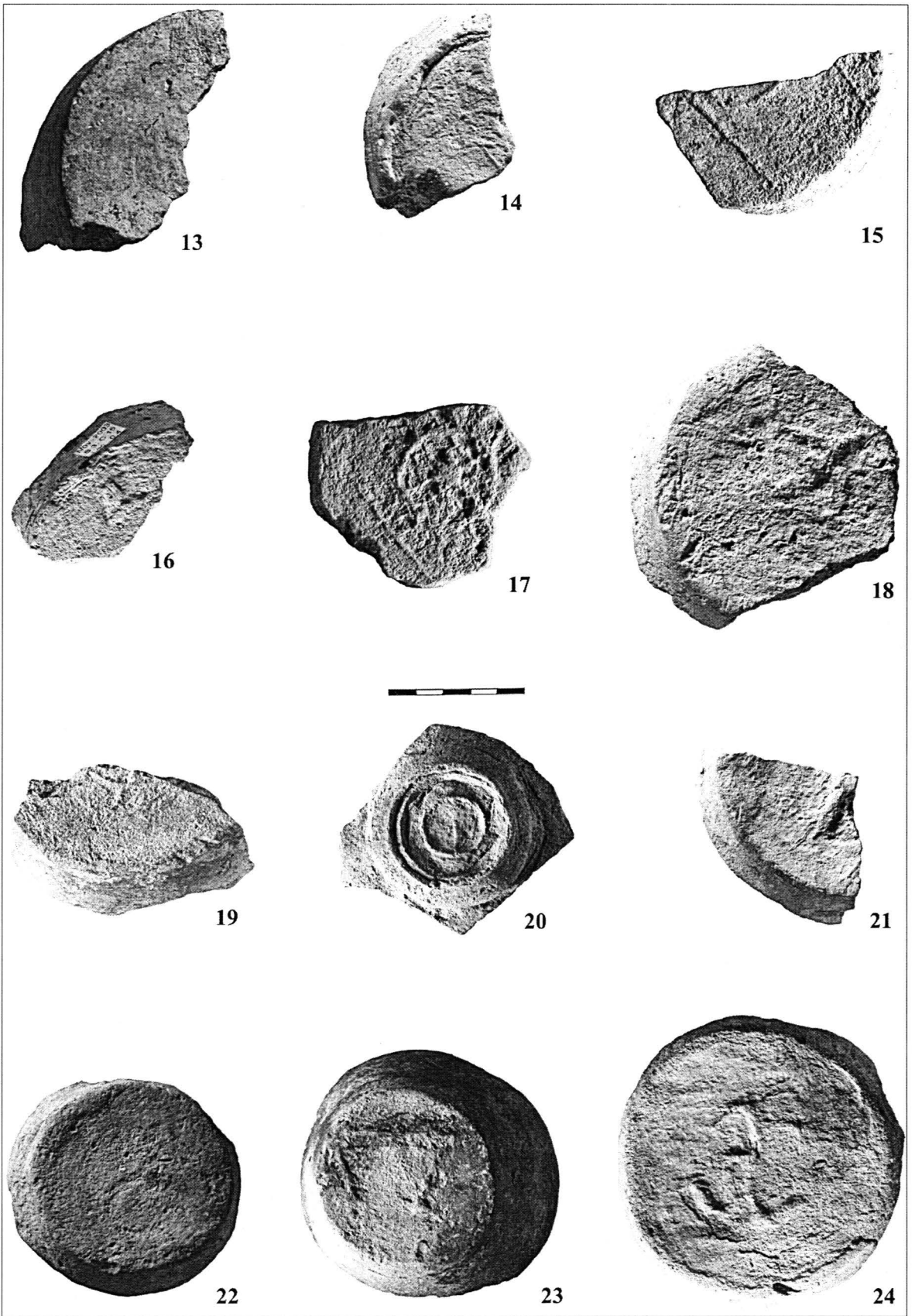
Bibliografie

- Aricescu 1971 A. Aricescu, *Noi date despre cetatea de la Hârșova*, în *Pontica*, 4, 1971, p. 351-370.
- Barnea 1960 I. Barnea, *Date noi despre Axiopolis*, în *SCIV*, 11, 1960, 1, p. 69-80.
- Barnea 1962 I. Barnea, *Ceramica din cariera de cretă de la Basarabi (reg. Dobrogea)*, în *SCIV*, 13, 1962, 2, p. 349-368.
- Barnea 1973 I. Barnea, *Noi descoperiri din epoca feudalismului timpuriu la Dinogetia-Garvăn, jud. Tulcea (1963 – 1968)*, în *Materiale*, 10, 1973, p. 291-331.
- Barnea, Barnea 1984 I. Barnea, Al. Barnea, *Săpăturile de salvare de la Noviodunum*, în *Peuce*, 9, p. 97-105, 503-518.
- Baumann, Mănușu-Adameșteanu, Iacob, Paraschiv, Mănăstireanu 1998 – V.H. Baumann, Gh. Mănușu-Adameșteanu, M. Iacob, D. Paraschiv, S. Mănăstireanu, *Isaccea, jud. Tulcea*, în *Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1997. A XXXII-a Sesiune Națională de Rapoarte Arheologice Călărași, 20-24 mai 1998, București, 1998*, p. 34-35.
- Comșa 1969 M. Comșa, *Ein Begräbnis-Fundverband aus dem 9.-10. Jh. in Fintînele (Kreis Teleorman)*, în *Dacia*, N.S. 13, 1969, p. 417-438.
- Diaconu, Vilceanu 1972 P. Diaconu, D. Vilceanu, *Păcuiul lui Soare. Cetatea bizantină*, vol. I, București, 1972.
- Dončeva-Petkova 1977 L. Dončeva-Petkova, *Българска битова керамика. През ранното средновековие (втората половина на VI – края на X в.)*, София, 1977.
- Fidler 1992 U. Fidler, *Studien zu Gräberfeldern des 6. bis 9. Jahrhunderts an der unteren Donau*, vol. II, Bonn, 1992.
- Mănușu-Adameșteanu 1980 Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Urme de locuire din perioada feudal-timpurie de la Troesmis*, în *Peuce*, 8, 1980, p. 230-247.
- Mănușu-Adameșteanu 1990 Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Raport preliminar asupra săpăturilor arheologice de salvare de la Mihai Bravu, jud. Tulcea – așezarea nr. 2*, în *Pontica*, 23, 1990, p. 183-219.
- Mănușu-Adameșteanu 1991 Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Un cuptor medieval de ars ceramică descoperit la Nufăru, jud. Tulcea*, în *SCIVA*, 42, 1991, 1-2, p. 57-74.

- Mănuclu-Adameșteanu 2001 Gh. Mănuclu-Adameșteanu, *Istoria Dobrogei în perioada 969-1204. Contribuții arheologice și numismatice*, București, 2001.
- Mănuclu-Adameșteanu, Stănică, 2004 Gh. Mănuclu-Adameșteanu, A. Stănică, *Isaccea, jud. Tulcea [Noviodunum], Sector Exramuros – Secțiunea 3*, în *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2003. A XXXVIII-a Sesiune Națională de Rapoarte Arheologice Cluj-Napoca, 26-29 mai 2004*, București, 2004, p. 148.
- Mănuclu-Adameșteanu, Poll, 2006 Gh. Mănuclu-Adameșteanu, Ingrid Poll, *Un tezaur de folles anonimi din clasa A 2 – A 3, descoperit la Noviodunum – Vicina (?) – Isaccea*, în *Pontica*, 39, 2006, p. 435-459.
- Mănuclu-Adameșteanu 2009 Gh. Mănuclu-Adameșteanu, *Monede bizantine din secolele X – XII, descoperite la Isaccea – Vicina, în campania arheologică din anul 2003*, în *Pontica* 42, 2009, p. 621-651
- Mitrea 1998 I. Mitrea, *Așezarea din secolele VI – IX de la Izvoare-Bahna*, Piatra Neamț, 1998.
- Paraschiv-Talmațchi 2006 C. Paraschiv-Talmatchi, *Mărci de olar (secolele VII – XVI). Considerații și catalog pentru teritoriul carpato-danubiano-pontic*, București, 2006.
- Paraschiv-Talmațchi, Stănică 2005-2006 (2007) C. Paraschiv-Talmațchi, A. Stănică, *Mărci de olar descoperite la Isaccea (Noviodunum) – jud. Tulcea*, în *Peuce*, S.N. 3-4, 2004-2005 (2007), p. 283-304.
- Paraschiv-Talmațchi, Stănică 2007 C. Paraschiv-Talmațchi, A. Stănică, *Evul mediu timpuriu în Dobrogea. Date privind stadiul cercetărilor de la Ostrov – Piatra Frecăței (jud. Tulcea)*, în *Peuce*, S.N. 5, 2007, p. 313-334.
- Vasiliu 1991 I. Vasiliu, *Săpăturile de la Dinogetia (1982-1985)*, în *Peuce*, 10/1, 1991, p. 371-391.
- Vasiliu, Mănuclu-Adameșteanu 1984 I. Vasiliu, Gh. Mănuclu-Adameșteanu, *Considerații finale asupra locuirii feudal-timpurii (sec. X-XI) de la Aegyssus-Tulcea (campaniile 1959-1980)*, în *Peuce*, 9, 1984, p. 143-155.

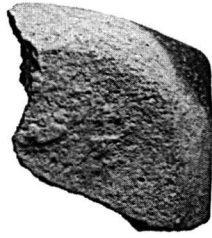
Plaușa I

Planșa II

25

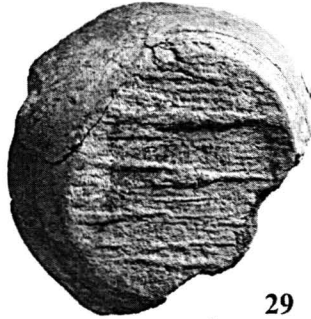
26

27

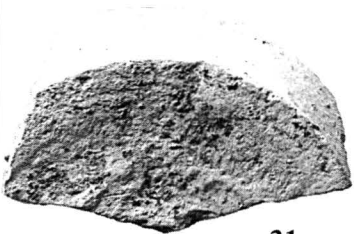
28

29

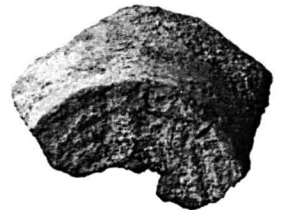
30

31

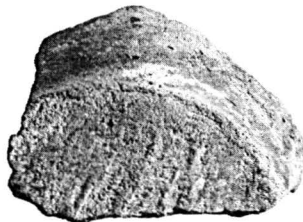
32

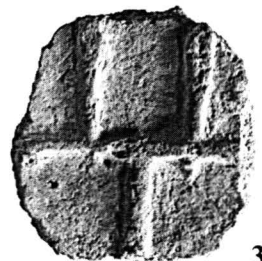
33

34

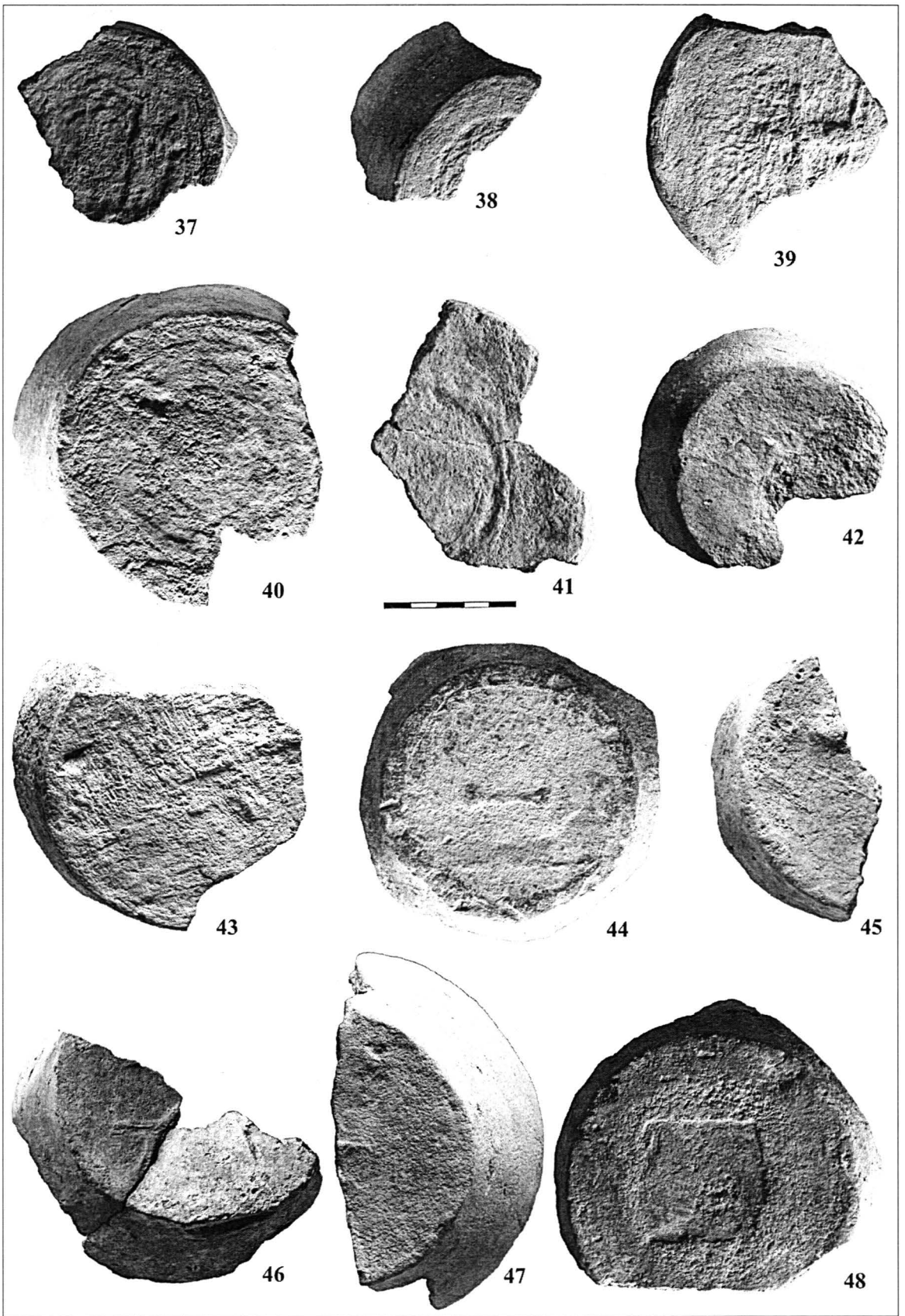

35

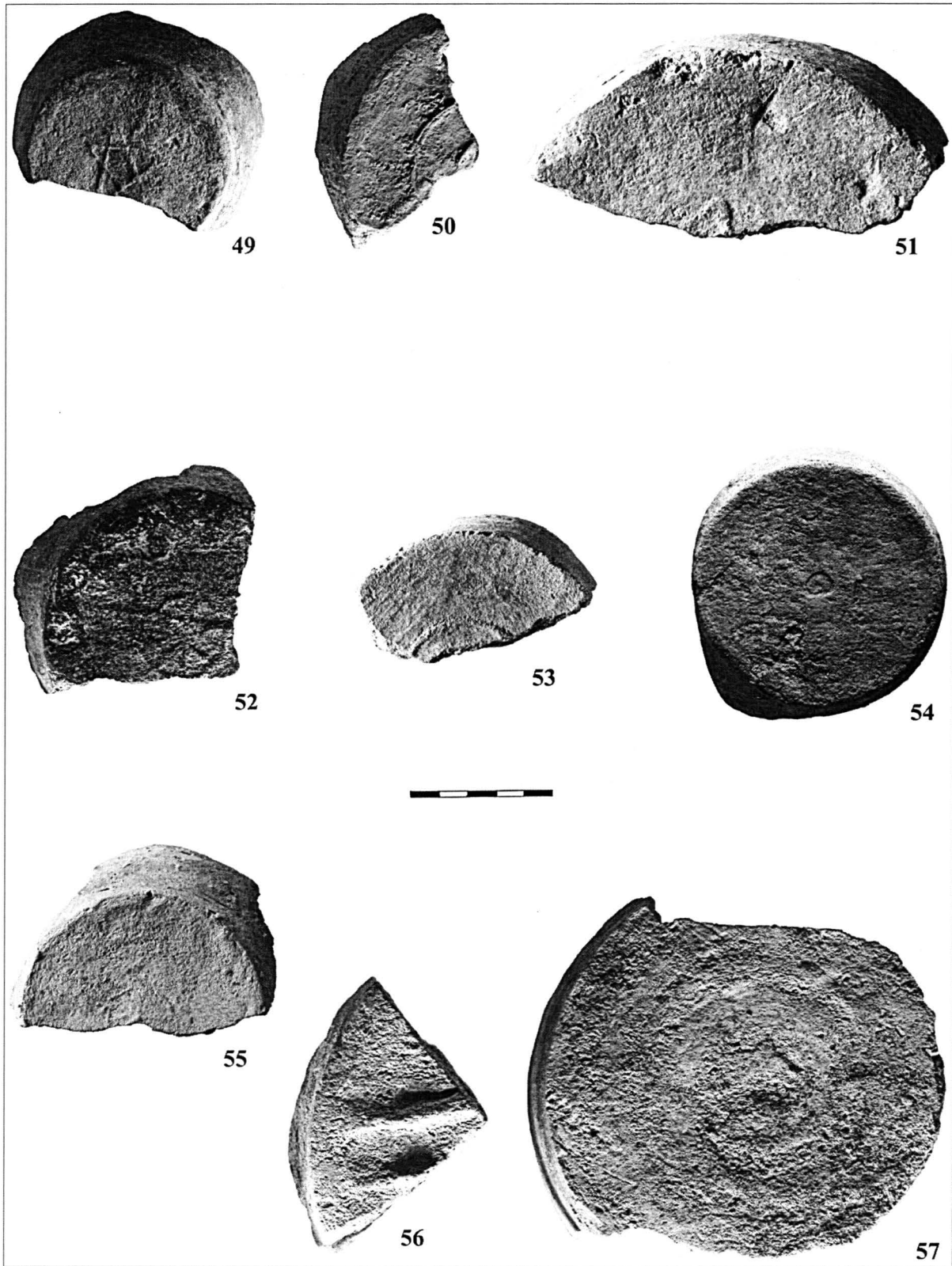

36

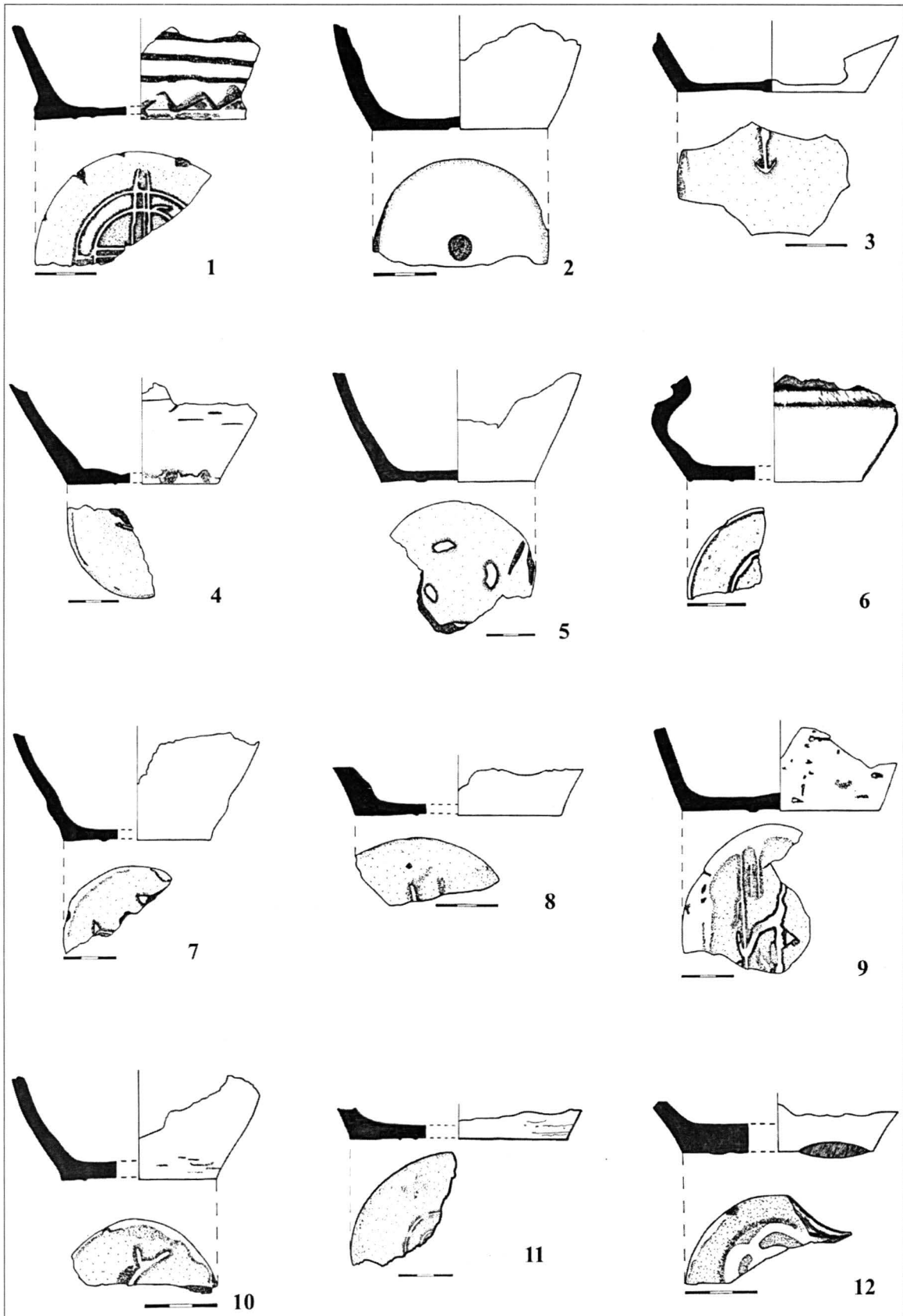
Planşa III

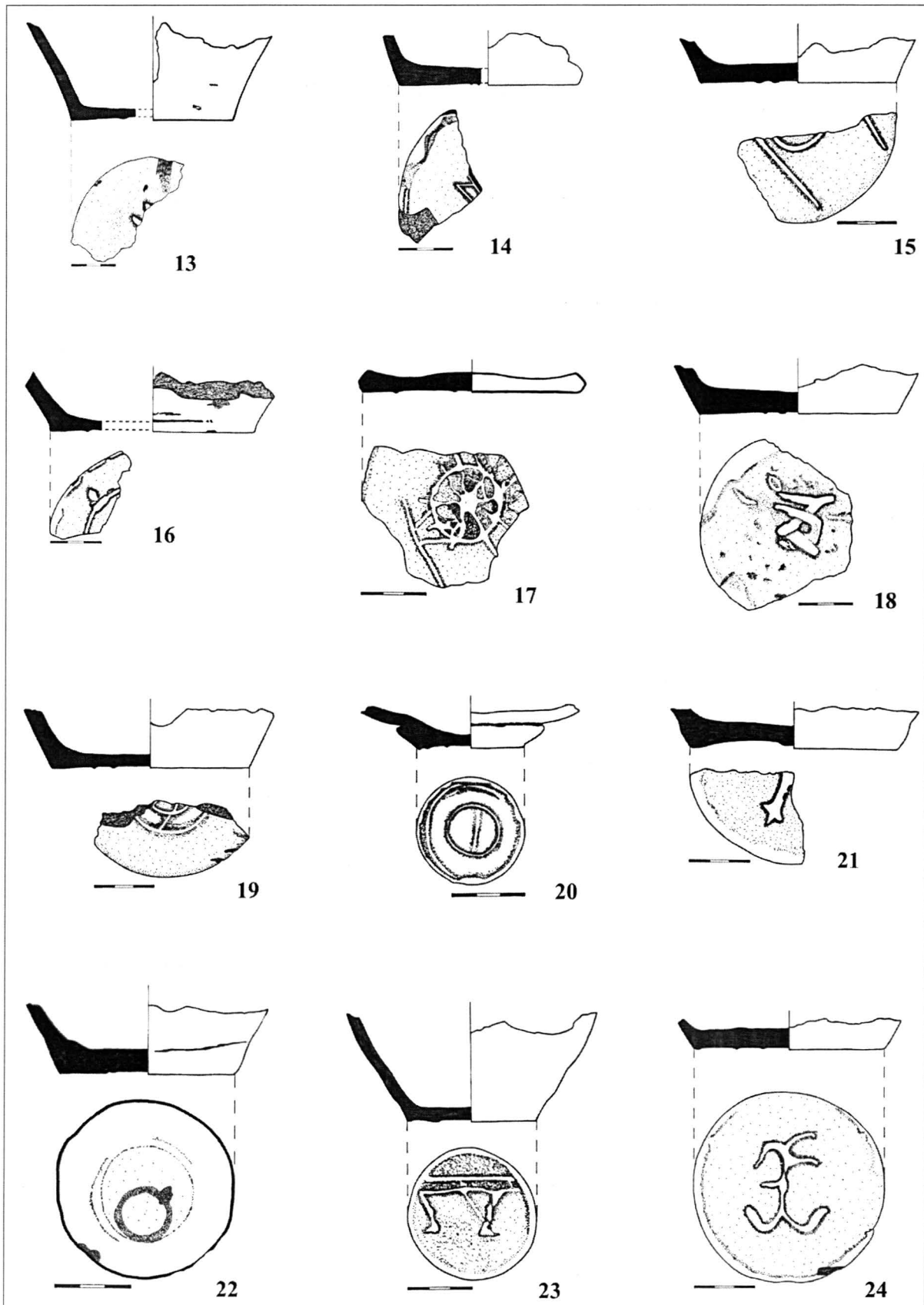
Planșa IV

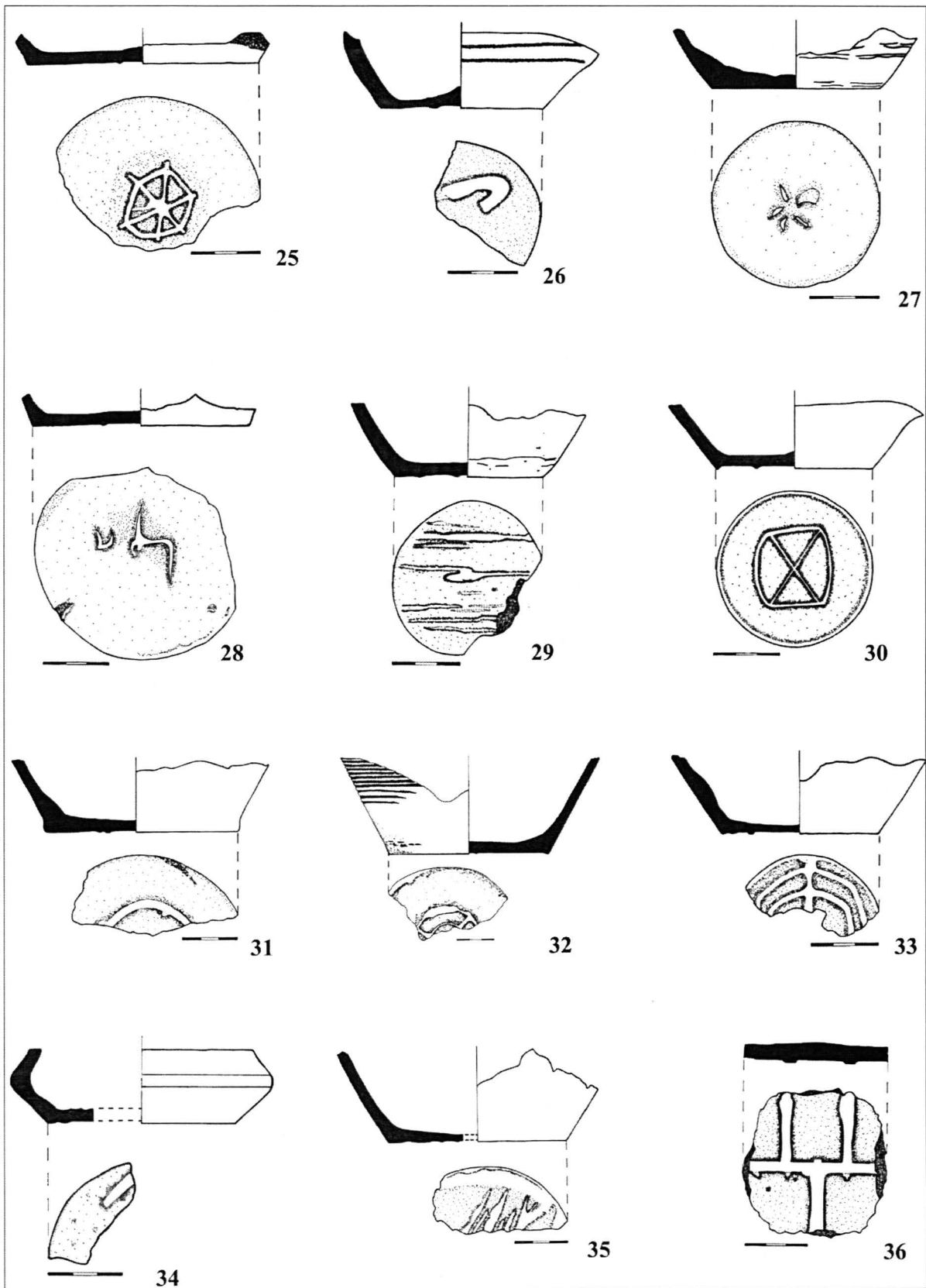
Planșa V

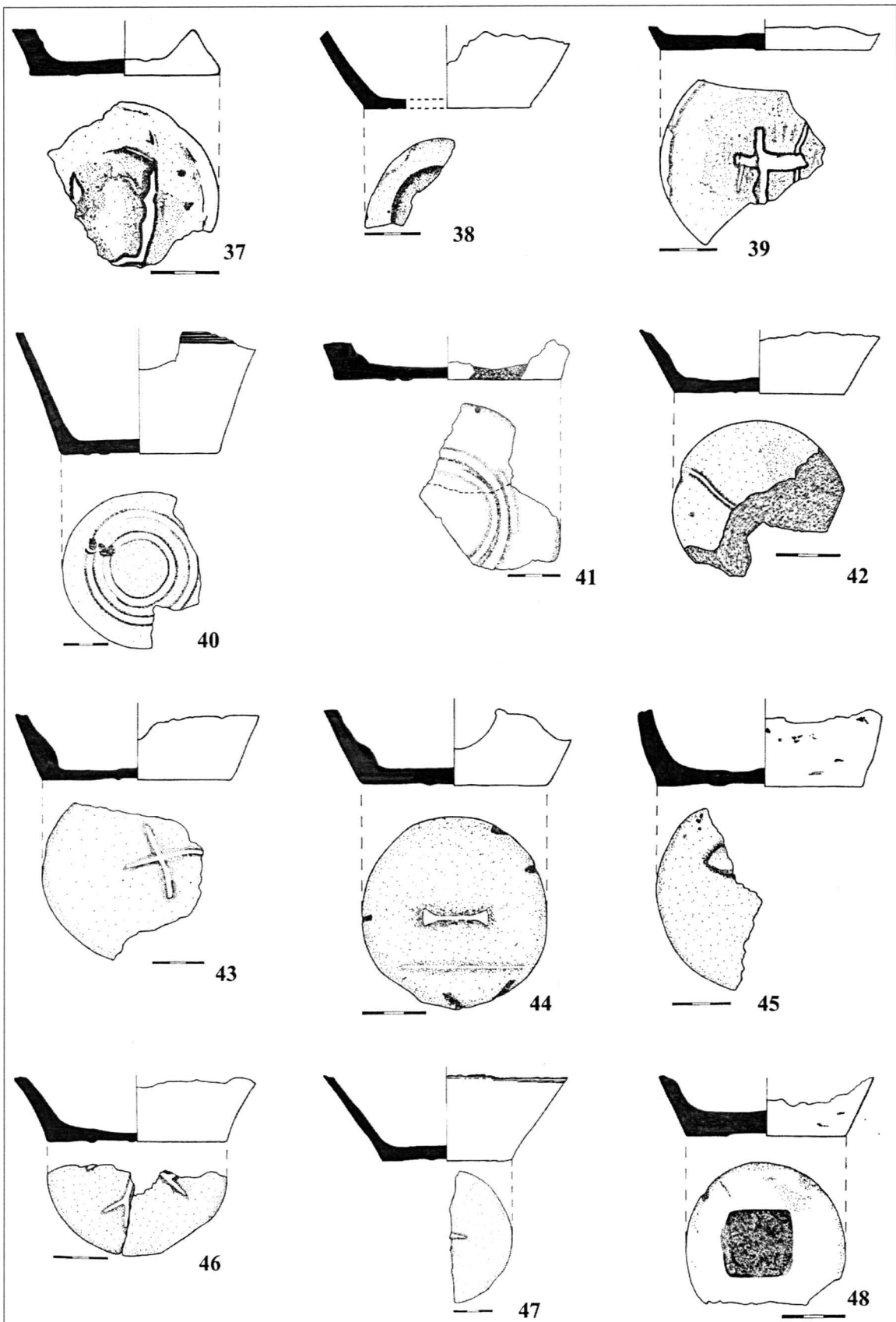
Planșa VI

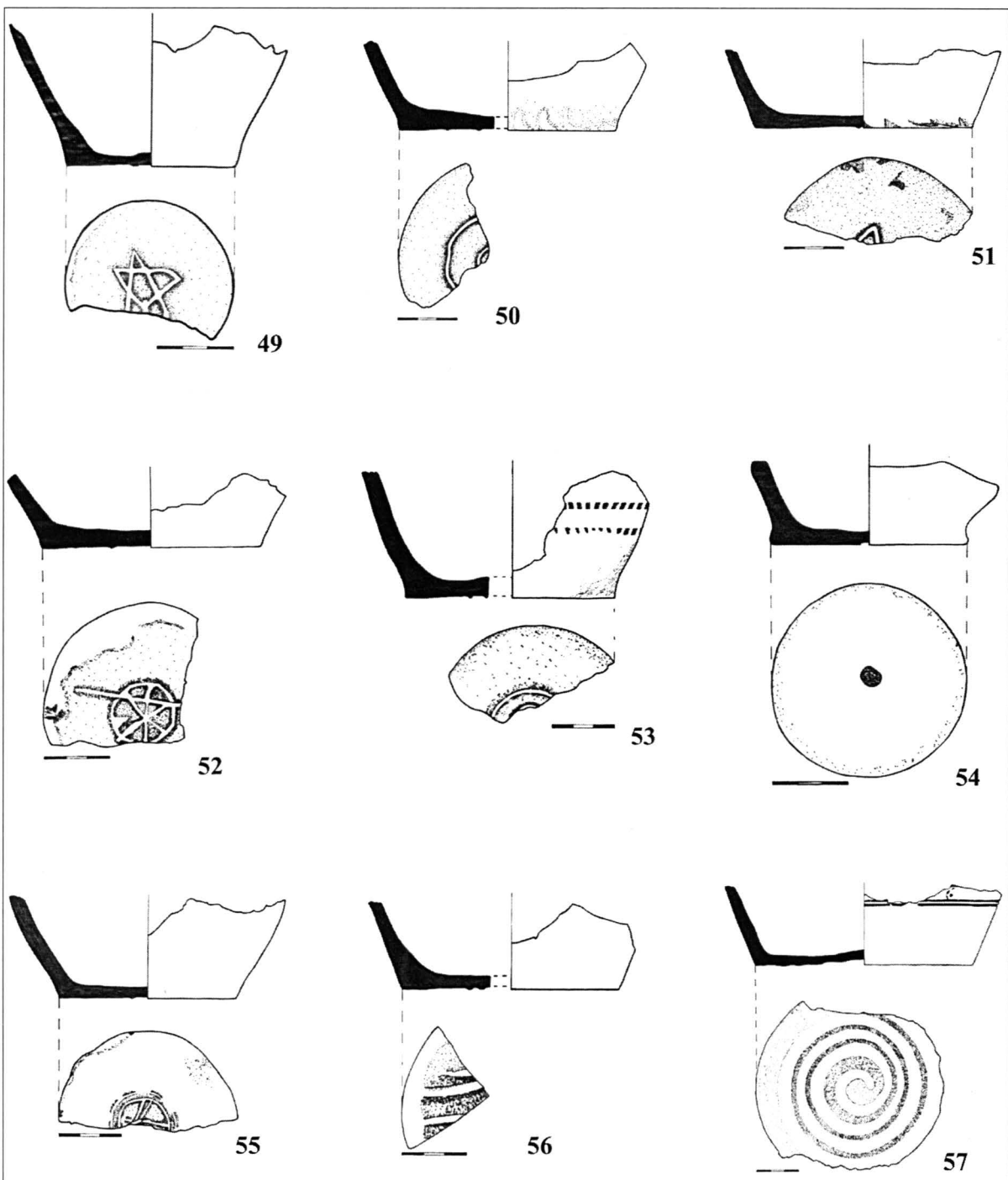
Planșa VII

Planşa VIII

Planşa IX

Planșa X

VESELA CERAMICĂ MEDIEVALĂ DE CAOLIN DE LA CASTELUL HUNIADÉ – TIMIȘOARA (SEC. XIV-XV)

Zsuzsanna KOPECZNY

Începând cu anul 2007 a fost inițiată¹ la Timișoara cercetarea arheologică a unuia dintre cele mai importante monumente, Castelul Huniade². Cercetările au vizat stabilirea limitelor sitului, verificarea fundațiilor, precum și cercetarea interioarelor în vederea clarificării problemelor legate de etapele de construcție a castelului³. În 2009, în curtea interioară a clădirii actuale au fost descoperite fundațiile unui donjon cu plan pătrat, datat în prima jumătate a secolului al XIV-lea. Din documentele medievale știm că regele Carol Robert de Anjou și-a mutat reședința la Timișoara. Prezența regelui și a curții sale aici este atestată de aceleași documente emise la Timișoara în perioada cuprinsă între 1315-1323⁴.

Pe parcursul cercetărilor arheologice au fost descoperite loturi importante de material ceramic, cu datare cuprinsă între secolele XIV-XVII. În studiul de față ne-am propus să prezentăm o mică parte din imensa cantitate de ceramică, și anume vesela de masă datată în secolele XIV-XV⁵. Acest lot de vase provine din zona donjonului. Materialul prezentat în continuare constituie o categorie aparte a ceramicii medievale atât din punctul de vedere al materialului, cât și al funcționalității, fiind vorba despre ceramica fină caolinică, utilizată la servirea mesei. Alături de materialul caolinic am introdus în studiul nostru și un lot de fragmente de ceramică roșie cu angobă albă, identificate ca fiind imitații de vase realizate din lut caolinic.

I. MATERIA PRIMĂ

1. Caolin

Cea mai mare parte a veselei prezentată în acest studiu aparține acestei categorii de ceramică. La o privire mai atentă, putem observa diferențe ale structurii pastei fragmentelor, ele fiind remarcate și la palparea suprafeței acestora. Diferențele se datorează conținutului de impurități, nivelului de concentrație a caolinului, dar și degresantului folosit în amestecul pastei. Vasele rezultate în urma arderii prezintă o paletă de culori de la albul curat până la diferite nuanțe de alb-gălbui, alb-cenușiu⁶. Diversitatea de nuanțe de alb, precum și observația conform căreia există forme de vase care se asociază cu anumite nuanțe a stat la baza formulării ideii referitoare la producția acestora în ateliere diferite, caracteristicile pastei fiind determinate de structura materiei prime aflată la dispoziție⁷.

¹ Cercetările au fost de fapt reluate, după o pauză de douăzecișisapte de ani, cu conducerea arheologului Alexandru Rădulescu. Primele sondaje arheologice au fost efectuate de către domnia sa în anul 1980, v. Rădulescu 2006, p. 11-32.

² Cercetările arheologice au caracter preventiv și au fost prilejuite de lucrările de consolidare-restaurare a clădirii. Rădulescu *et alii* 2008, 141-154.

³ Borovszky f. a., 4-9.

⁴ Am avut în vedere două loturi mai importante, conținând vase parțial sau complet reîntregibile, provenind din zona unor structuri datate în secolele XIV-XV.

⁵ Viktor Gál-Mlakár propune trei tipuri de pastă: alb – gălbuie, grasă; albă, uscată (denumită de acesta ceramica „tip Buda”), degresată cu nisip și alb-cenușie, grasă, v. Gál-Mlakár 2009, 72. Această tipologizare poate fi aplicată și în cazul nostru.

⁷ Holl 1963, 345.

Surse de caolin au fost localizate în apropiere la Agrișu Mare, Gurahonț, Bârsa (jud. Arad), la Biniș, Șichevița (jud. Caraș-Severin), dar și la distanțe mai mari, ca de exemplu la Borod și Vadul Crișului (jud. Bihor), localitatea cea din urmă fiind vestită pentru calitatea argilei la mare căutare în epoca modernă chiar și în Polonia⁸. În ce măsură erau aceste surse de lut cunoscute și exploatare în Evul Mediu, nu știm.

2. Lut

Printre fragmentele ceramice din lut caolinic au putut fi observate câteva fragmente ceramice roșiatică, acoperite atât în interior, cât și în exterior, cu o angobă de culoare albă. Aceste fragmente provin de la cel puțin două vase de mărimi reduse (pahar sau cupă) și de la o cană cu gura lobată. În mod evident putem vorbi despre o imitație a veselei caolinice. În lipsa materiei prime necesară producției olarului a recurs la vopsirea suprafeței vaselor cu o peliculă albă, dorind astfel să vină în întâmpinarea cerinței pieței pentru vasele caolinice. Asemenea imitații au fost semnalate și în cazul palatului regal de la Buda⁹.

II. DATE PRIVIND TEHNOLOGIA CONFECTIONĂRII

1. Degresare

La toate tipurile de pastă degresantul folosit este cuarțitul și nisipul foarte fin. În cazul ceramicii caolinice am putut identifica un grup de fragmente a căror pastă are un aspect mai gras. În cazul acestora s-a folosit o cantitate foarte redusă de nisip, astfel că moliciunea pastei a dus, cel mai probabil, la deformarea uneia dintre căni înainte de ardere. Nisipul folosit la ceramica roșie este cu ceva mai dur, decât în cazul precedent, granulele de nisip fiind vizibile și cu ochiul liber.

În lipsa analizelor microscopice datele privind compoziția și structura pastei sunt incomplete și se bazează pe observații făcute cu ochiul liber și pe cunoștințe generale privind tehnologia olăritului.

2. Modelare

Din punctul de vedere al modelării, ceramica albă poartă și ea caracteristicile ceramicii comune din aceeași perioadă cuprinsă între secolele XIII-XIV, cu mențiunea că, fiind vorba despre o vesela de masă, ea a fost mult mai atent și mai fin lucrată¹⁰.

Prima observație se referă la modelarea vaselor din două părți. Netezirea nu s-a realizat întotdeauna foarte atent, astfel că linia de îmbinare rămâne vizibilă și după ardere (Pl. XI.4) și de foarte multe ori rupătura se produce tocmai în această zonă mai vulnerabilă.

În ceea ce privește roata olarului putem afirma că majoritatea covârșitoare a vaselor au fost lucrate la o roată de turație destul de mare sau rapidă. S-au obținut astfel vase simetrice, cu pereți foarte subțiri (cu grosime cuprinsă între 2-4 mm) și cu decor uniform indiferent dacă vorbim de canelurile de pe umeri sau de liniile incizate.

Modul de fixare și de desprindere a vasului de pe roată este un alt aspect de luat în considerare la capitolul datelor tehnologice. Cea mai mare parte a vaselor a fost fixată pe un pat de nisip, de cenușă sau de cuarțit întins pe roată, pentru a asigura adeziunea și au fost desprinse, după finalizare, prin ridicarea cu mâna. Aceasta este o tradiție care s-a moștenit din secolele precedente. Se observă și procedeul prin care marginea discului de lut a fost mai bine lipit de roată, rezultând un fund inegal, ușor inelar. Fundul, cu impresiunile rămase de la nisip, nu a mai fost netezit, chiar dacă el a fost acoperit cu angobă (cazul imitațiilor de caolin), ceea ce a dus și la desprinderea peliculei de vopsea. Excepție de la aceste „reguli” fac doar câteva vase care, după terminarea modelării, au fost tăiate de pe roată cu ajutorul unui fir sau al unui cuțit de lemn. Din cauza faptului că roata încă se afla în mișcare pe durata acestui procedeu, pe fundul vaselor au rezultat linii concentrice.

⁸ Godea 2007, 40.

⁹ Holl 1963, 340.

¹⁰ Același Imre Holl a fost cel care a atras atenția asupra importanței datelor tehnice în analiza ceramicii, ele fiind utile atât în datare cât și pentru identificarea unor ateliere sau centre de producție. V. în mod special Holl 1956, dar și Holl 1963.

După modelare s-a recurs la netezirea suprafeței exterioare a vaselor. Uneori s-a avut în vedere doar partea superioară: zona gâtului și a umărului, însă tendința este netezirea întregii suprafețe, în mod caracteristic vaselor caolinice datate în secolul al XIV-lea, procedeul fiind ușurat și de folosirea roții de turație rapidă.

Despre aspectul general al vaselor se poate spune că ele se caracterizează printr-o formă elegantă, zveltă, cu talpă îngustă. La un număr ridicat de vase acest aspect este accentuat și prin talpa îngroșată, profilată ceea ce face trimitere la vesela de lux realizată din sticlă sau metal, în special în cazul paharelor și a cupelor (Pl. IV, VII.3-5). Pereții vaselor sunt subțiri și au o grosime uniformă, fapt datorat de asemenea roții rapide.

3. Ardere

În cazul ceramicii caolinice se poate observa o diferență în calitatea arderii: unele vase sunt arse complet, altele nu, rezultând astfel un miez de culoare cenușie mai mult sau mai puțin intensă. Într-un singur caz s-a observat arderea incompletă a jumătății interioare a vasului, exteriorul având o culoare alb-gălbuie. Arderea incompletă apare în cazul fragmentelor cu conținut de caolin ridicat, cu aspect gras. Fenomenul este explicat prin faptul că temperatura necesară pentru arderea vaselor caolinice este mai ridicată decât în cazul ceramicii brune sau roșiatice, temperatură ce nu putea fi atinsă la nivelul tehnologic de ardere a ceramicii cunoscut în secolele XIII-XIV¹¹. Scăderea gradului de temperatură necesară arderii putea fi realizată prin adăugarea nisipului ca degresant.

Arderea ceramicii roșii cu angobă este de asemenea incompletă. Suprafața exterioară are culoare roșiatică, iar miezul este cenușiu.

4. Decor

Canelura este decorul preferat în cazul majorității vaselor. Aceasta apare în jumătatea superioară a vaselor, cu precădere în zona umărului (Pl. V.4-5, Pl. VI.4, 7, Pl. VII. 1-2, Pl. X).

Nervurile paralele, organizate în registre orizontale reprezintă un alt tip de decor. Aceste benzi apar pe partea superioară a vaselor, marcând în general diferitele părți ale acestora: linia umărului, gâtul (Pl. III. 1, Pl. V. 3).

Decorul pictat apare la doar două vase. Acesta este format din dungi verticale și oblice, de culoare roșie (oxid de fier), trasate fără a forma un motiv anume (Pl. I.1, II. 1, IX. 1, XI.3, XI.1).

Decorul incizat în formă de linii paralele vălurite a fost aplicat în cazul unui singur fragment ceramic (Pl. XI.2). Având în vedere grosimea redusă a peretelui acesta provine probabil dintr-un urciore.

Trei toarte, realizate din lut caolinic, au fost decorate prin tehnica inciziei, respectiv a impresiunii cu un băț (impresiunile mai păstrează amprenta fibrei bățului de lemn). Prima prezintă o șanțuire longitudinală, pe mijlocul lățimii, din care pornesc incizii în formă de os de pește (Pl. III.7). A doua toartă are ca decor registre orizontale de impresiuni în formă de alveole cu lungime de aproximativ 1 cm și lățime de 0,5 cm (Pl. III.6). Aceste alveolări într-o altă variantă apar dispuse pe trei șiruri pe lungimea toartei.

III. TIPURI DE VASE

A. Căni / Urcioare

Am ales alăturarea acestor două tipuri de vase, deoarece departajarea exactă pe baza caracteristicilor uneori este foarte dificilă, în special în condițiile în care nu vasele sunt incomplete.

Cănila prezintă forme și dimensiuni variate. Mai multe fragmente provin de la căni cu gura lobată. Pasta este fină, degresată cu nisip foarte fin și mică. Suprafața exterioară a fost netezită (Pl. II.4). O alta face parte din categoria ceramicii roșii cu angobă albă (Pl. VIII.5, Pl. XI.5). Sub buză s-a realizat o nervură, iar linia dintre gât și umăr este marcată prin două caneluri.

¹¹ Gál-Mlakár 2009, p. 176-177.

O caracteristică des întâlnită nu doar la pahare sau pocaluri, ci și la căni este talpa înaltă, zveltă și cu baza îngroșată (Pl. IV). Astfel este modelată și o cană (Pl. I.1, IX.1), prevăzută cu o toartă mică. Buza evazată este realizată în formă de guler, gâtul cănii, imediat sub buză este decorată cu caneluri. Pântecul este bombat. Suprafața vasului, pornind de sub canelurile de pe gât, este pictată cu oxid de fier, în formă de linii verticale și oblice, fără să compună anumite motive. Pasta este grasă, fără mică. Suprafața exterioară a vasului a fost netezită, culoarea este alb-cenușie.

Un fragment de buză provine dintr-o altă cană pictată (Pl. II.1). Buza este ușor evazată, îngroșată și rotunjită în partea superioară. Decorul constă din caneluri superficiale pe gât, precum și din dungi paralele pictate cu oxid de fier pe buză și în zona gâtului. De data aceasta pasta este ușor mai zgrunțuroasă, degresată cu nisip și mică de dimensiuni foarte mici. Exteriorul vasului a fost netezit. Arderea este incompletă, miezul are culoarea cenușie, iar exteriorul a dobândit o nuanță de alb-rozaliu.

O variantă de cană este cea cu buza modelată în forma unei fusaiole (Pl. II. 2-3). Datorită diametrului mic al gurii (7 cm), primul exemplar poate fi atribuit mai degrabă formei urcioarelor sau carafelor.

Un vas parțial reîntregibil este un ulcior (Pl. I.2). Gâtul este decorat cu caneluri orizontale, iar umărul este marcat printr-o nervură. Jumătatea inferioară a pântecului, pornind de la diametrul maxim, este acoperită și ea de caneluri, mai superficiale decât cele din zonă gâtului. Fundul vasului lipsește, astfel că nu putem aprecia dacă decorul cu caneluri acoperă și baza vasului. Recipientul dispunea în mod sigur de o toartă în formă de bandă, din care s-a păstrat un fragment. Aceasta nu este decorată. Pasta vasului este fină, degresată cu nisip foarte fin și mică. Suprafața exterioară a fost netezită superficial. Peretele ulciorului este subțire, de doar 3 mm, rezultat în urma modelării la roata rapidă. Arderea este completă, vasul având culoare alb-gălbuie.

O altă variantă a urcioarelor, diferențiată pe baza decorului, este ilustrată de un fragment de perete din zona gâtului și a umărului (Pl. III.1). Pasta este foarte fină, degresată cu nisip bine cernut și mică. În interiorul vasului se poate observa urma de îmbinare dintre gât și pântec, exteriorul a fost atent netezit. Linia dintre gât și umăr este marcată în exterior printr-o nervură, iar în continuare pe umăr au fost realizate alte nervuri, grupate în registre orizontale de câte cinci. Arderea este incompletă, rezultând o culoare galbenă.

Nervuri orizontale, de data aceasta mai pronunțate, decorează umărul altui fragment care provine, pe baza formei, dintr-un urcior (Pl. III.2). Pasta este de asemenea foarte fină, grasă, netezită în exterior până la lustruire. Arderea este neuniformă, jumătatea interioară are culoare cenușie, iar exteriorul este alb. Peretele este foarte subțire, de doar 1,5-2,5 mm.

Probabil tot dintr-un urcior a rezultat fragmentul singular decorat în zona umărului cu linii vălurite incizate (Pl. XI.2). Pasta este fină, grasă, netezită în exterior. Grosimea peretelui este redusă (2,5 mm), iar arderea completă, rezultând o culoare albă.

Forma unui alt fragment de vas nu poate fi stabilită exact (Pl. IV.2). Pe baza diametrului mic al fundului (8-9 cm) presupunem că este un urcior sau o cană. Pântecul vasului, în zona diametrului maxim este decorat cu caneluri. Pasta este fină, degresată cu nisip fin și mică. Arderea nu este completă, miezul având culoare cenușie. Exteriorul vasului este netezit și are culoare brun-cenușie.

Mai multe fragmente de toarte provin de la urcioare sau căni și cănițe. Dintre acestea trei sunt decorate prin incizii sub formă de „os de pește”, respectiv prin impresiuni cu bățul, dispuse pe lățimea sau pe lungimea toartei (Pl. III.6-7). Toarta unei cănițe nu a fost decorată.

În categoria recipientelor pentru lichide mai pot fi încadrate multe alte fragmente din lotul de material ceramic studiat. Ele prezintă aceleași caracteristici cu fragmentele descrise mai sus, totodată din cauza lipsei elementelor definitorii (buză, fund) încadrarea lor într-una din tipurile de vase este imposibilă.

B. Castroane

Din materialul ceramic descoperit au putut fi restaurate două castroane de dimensiune medie și mare (Pl. X). Din punctul de vedere al formei ele prezintă caracteristici asemănătoare: fund cu diametru îngust (7,5 cm), corp puternic evazat, în formă de pâlnie, buză cu profilatură simplă și umăr pentru capac nu foarte accentuat. Diametrul gurii este de 17 și 20 de cm. Tehnica de modelare este și ea identică: din două bucăți, îmbinarea dintre fund și corpul vasului fiind ușor vizibilă. O diferență între

cele castroane poate fi sesizată la nivelul calității pastei și a decorului. În timp ce vasul mai mic este modelat dintr-o pastă mai zgrunțuroasă, cu granule de nisip vizibile și mică, castronul mare are pasta foarte fină. Primul vas este decorat, pe umăr, cu trei linii paralele incizate, dispuse orizontal – influență a tradiției mai vechi, de secol XIII -, iar cel de-al doilea prezintă deja decorul caracteristic secolului al XIV-lea: canelura dispusă orizontal, acoperind zona umărului (Pl. V.4-5).

Un al treilea tip de castron a putut fi identificat pe baza unui fragment de buză. În zona gâtului vasul este decorat cu nervuri orizontale, în mod asemănător cu fragmentul de ulcior prezentat mai sus (Pl. III.1). Și pasta celor două vase este aproape identică, indicând un atelier comun sau de ce nu, chiar un set de vase¹².

Alte fragmente identificate ca făcând parte din astfel de vase nu prezintă elemente diferite de cele prezentate mai sus (Pl. V.1-2).

C. Cupe / Pocaluri și Pahare

Alături de urcior și cană, este cea mai bogată categorie de vase. La departajarea diferitelor forme am întâmpinat anumite dificultăți cauzate de terminologie. În tipologia acestei categorii de veselă au fost propuse trei categorii principale¹³. Prima este ceașca, cu înălțimea cuprinsă între 5-8 cm, având formă bitronconică, gură largă, fără toartă, asemănătoare castroanelor și folosită îndeosebi pentru servirea mâncărurilor¹⁴. În categoria ceștilor poate fi enumerat fragmentul de vas cu decor în formă de caneluri pe umăr, cu buză puternic evazată și trasă spre interior (Pl. VI.7). Partea inferioară nu s-a păstrat, astfel forma completă a vasului nu poate fi determinată cu exactitate. La fel se întâmplă și în cazul unui alt fragment de buză, aparent caracteristic formei ceștilor (Pl. VI.8).

Dacă primul tip se individualizează prin formă și funcționalitate, diferențierea ultimelor două pare a fi mai greu realizat. Al doilea tip identificat de către Imre Holl este pocalul sau cupa, cu înălțimea de 11-15 cm, cu buză simplă, rotunjită și cu baza îngustată. Dacă ne ghidăm după dicționarul explicativ al limbii române pentru a încerca să asociem formelor de vase termenul cel mai potrivit, aflăm că atât pocalul, cât și cupa se caracterizează prin gura largă, cu raportul dintre diametrul gurii și înălțime în favoarea primei dimensiuni¹⁵. În lotul ceramic de la Castelul Huniade am identificat un al patrulea tip de cupă (Pl. VI. 1-2 posibil și 3, Pl. IX.2). Aceasta are buza evazată, apoi trasă spre interior, corpul este bombat și turtit, diametrul maxim depășind cel al gurii, baza vasului se îngustează puternic fără să formeze o talpă. O altă particularitate a vasului este lipsa decorului. Pe baza înălțimii (8 cm) vasul s-ar înscrie în tipul ceștilor, iar pe baza formei buzei în următoarele două tipuri¹⁶. Tot aici menționăm o variantă ornamentată a acestei cupe (Pl. VI.4), cu decorul în formă de caneluri sub buză și sub diametrul maxim al vasului, precum și un fragment de perete și fund, cu decor canelat (Pl. VII.2).

A treia formă, dezvoltată din precedentă, este paharul cu talpă, cu înălțime mai mică (10-11 cm) și cu buză profilată¹⁷. Alte două fragmente de buză aparțin, cel mai probabil formei paharelor cu talpă mai mult sau mai puțin înaltă (Pl. VI.5-6). Partea superioară a acestor vase este asemănătoare oalelor, buza este evazată, simplă, fără profilatură. Al doilea fragment are umărul canelat. Tipului paharelor cu talpă înaltă, îngustată și cu profilatură (Pl. VII.3-5) aparțin și câteva funduri. Din cauza stării fragmentare a vaselor, forma și înălțimea lor nu poate fi apreciată cu exactitate, ca urmare și încadrarea într-unul din tipurile enumerate mai sus este problematică.

¹² Nu am întâlnit în literatura de specialitate semnalarea existenței unor asemenea seturi de vase.

¹³ Departajarea cea mai clară o găsim la Holl 1963.

¹⁴ Holl 1963, 339.

¹⁵ DEX 1996, 813, 253

¹⁶ Trebuie să luăm în considerare că cercetătorul maghiar în tipologia sa a avut în vedere doar materialul ceramic de la Buda, astfel că demersul domniei sale nu poate fi privit ca unul exhaustiv și definitiv. Având în vedere însă că este unul dintre cele mai bogate și mai studiate loturi care provin practic din centrul de iradiere al „modei” formelor, din atelierele regale, precum și posibilitatea provenienței vaselor noastre prin import din aceleași ateliere, trebuie să ne raportăm la aceste studii. Un studiu mai amănunțit al întregului material de pe teritoriul fostului regat al Ungariei este imperios necesar, mai ales în măsura în care cercetările arheologice a obiectivelor medievale a sporit în ultimii ani, ca urmare și materialul arheologic este mult mai bogat.

¹⁷ Holl 1963, 345.

În cazul a două fragmente de funduri, din categoria imitațiilor de vase caolinice, talpa îngroșată poate fi interpretată și ca buton de capac (Pl. VIII. 3-4). Având în vedere însă faptul că în lotul respectiv n-am identificat nici o buză de capac, le-am considerat a fi funduri de pahare. Printre fragmentele din această categorie de ceramică se numără și câteva fragmente de buză. Ele prezintă aceleași caracteristici ca și cele caolinice: perete subțire, formă evazată și trasă spre interior (Pl. VIII. 1-2).

IV. Datare și analogii

Potrivit datelor cunoscute până în momentul de față această categorie de ceramică este caracteristică secolelor XIII-XIV, cu prelungire și în prima jumătate a veacului următor¹⁸. Ea este răspândită în partea centrală, nord-vestică și nord-estică a regatului Ungariei¹⁹ și este prezentă și pe teritoriul Slovaciei de astăzi.

După trecerea în revistă a vaselor, trebuie să facem câteva observații.

În cadrul lotului prezentat lipsesc cu desăvârșire vasele caolinice cu mărci de olar. În același context arheologic au fost însă descoperite fragmente din categoria ceramicii comune, brune, marcate cu semn de meșter. Apariția semnelor de olar în cazul vaselor ceramice datate în secolul al XIV-lea nu este o raritate²⁰. Este o persistență a unei tradiții a secolele XI-XIII, iar alinierea la noutățile tehnologice sau la „moda” vremii nu se realizează pretutindeni în mod unitar și concomitent.

Chiar dacă în studiul de față ne-am ocupat doar de categoria veselei de masă, trebuie să precizăm că forma oalei nu apare în materialul caolinic descoperit. Prin abundența paharelor și a urcioarelor, vasele descoperite la Timișoara sunt caracteristice secolelor XIV-XV, perioadă considerată a doua etapă de dezvoltare a acestui tip de ceramică²¹. Dacă luăm în considerare faptul că vasele cu decor pictat sunt rare²², am fi tentați să ne limităm încadrarea cronologică a descoperirilor la secolul al XIV-lea.

Obiectele descoperite alături de materialul ceramic prezentat oferă și ele posibilitatea unei datări mai largi în secolul XIV. Este vorba despre vârfuri de săgeți de arbaletă, de tipul celor mai alungite și cu spin pentru fixare²³, un fluier de os, un amnar, o roțiță de pinten, dar și o monedă din 1330²⁴.

Analogiile paharelor sau cupelor cu talpă înălțată, datate în prima jumătate a secolului al XIV-lea au fost semnalate la Buda²⁵, în palatul episcopal de la Oradea²⁶. În veacul următor apare o variantă evoluată a acestora, cu talpă puternic profilată, după modelul paharelor de sticlă sau de metal²⁷. Ea nu apare însă printre materialul ceramic descoperit la Timișoara. Din categoria castroanelor, cel cu decor incizat pe umăr are de asemenea analogie în palatul regal de la Buda, datat în secolul al XIII-lea, dar și în prima jumătate a secolului al XIV-lea²⁸.

Dacă la o primă vedere pare că acest tip de ceramică, de o evidentă calitate superioară, este caracteristică centrelor urbane, reședințelor nobiliare sau ecleziastice, săpăturile arheologice din ultimii ani au arătat că ea este prezentă și în mediile mai modeste. Nu departe de Timișoara, cu ocazia săpăturilor preventive de la varianta ocolitoare a orașului, spre nord-est de acesta, a fost cercetată o așezare datată în secolele XIV-XV²⁹. Aici au fost descoperite numeroase fragmente de vase din lut caolinic, printre care castroane, pahare și câni asemănătoare celor găsite la Timișoara³⁰.

¹⁸ Ea „reapare” și în secolul al XVI-lea, cu o proliferare în secolul următor, formele și decorația însă se deosebesc net de cele întâlnite la strămoșii lor.

¹⁹ Gál-Mlakár 2009, 171.

²⁰ Benkő *et alii* 1997, 56, Rusu 2008, 180-181.

²¹ Holl 1956, 189, Rusu 2002, 137.

²² Chiar dacă decorul pictat apare deja în secolul al XIII-lea, acesta este des întâlnit la vasele de secol XV. Vezi Holl 1956, fig. 16, Holl 1963, 349, fig. 30-31.

²³ Kalmár 1971, 146.

²⁴ Material inedit.

²⁵ Holl 1956, 187, fig. 15, 17, Holl 1963, 345, fig. 26-27, fig. 74. 1-6.

²⁶ Rusu 2002, 136-137, 172-173, Pl. XC. c-f.

²⁷ Holl 1963, 351, fig. 34-35.

²⁸ Holl 1956, 187, fig. 15, Holl 1963, fig. 7, fig. 67.4-5.

²⁹ Drașovean *et alii* 2004, 47-52.

³⁰ Drașovean *et alii* 2004, Pl. LVI. 1-2, Pl. LXVII. 8, Pl. LXVIII. 5, Pl. LXXII. 4-5, Pl. LXXVI. 7, Pl. LXXVIII. 2-3, Pl. LXXXIII. 3, 7, 9.

Formularea unor concluzii privind răspândirea ceramicii „albe” este prematură în stadiul actual al cercetărilor, însă putem afirma că a existat o zonă de iradiere în jurul punctelor de extracție a materiei prime și implicit a centrelor de producție dezvoltate în imediata apropiere a acestora³¹, așa cum se întâmplă cu câteva secole mai târziu în cazul centrelor din Banat sau Bihor. Aceste mărfuri uneori parcurgeau distanțe mari³². Chiar dacă Imre Holl a semnalat, cu o jumătate de secol înainte, posibilitatea categorizării vaselor pe ateliere pe baza pastei și a formelor³³, un asemenea demers nu a fost asumat nici până în momentul de față.

În cazul Timișoarei atât importarea, cât și producția locală a materialului ceramic ni se pare plauzibilă. Aici trebuie să luăm serios în considerare faptul mutării reședinței regale la Timișoara și prezența curții în perioada cuprinsă între 1315-1323. Acest lucru a influențat benefic viața meșteșugărească locală. Dacă acceptăm posibilitatea exploatarea resurselor de lut caolinic din zonă în Evul Mediu, putem avansa ipoteza existenței uneia sau mai multor centre locale de producție a ceramicii „albe”.

În lipsa analizelor comparative a compoziției pastei, aceste afirmații privind proveniența veselei de la Timișoara rămâne la nivelul speculațiilor.

Medieval Kaolin Tableware from Huniade Castle – Timișoara (XIV-XV Centuries) (Abstract)

Beginning with the year 2007 archaeological excavations had been started at Huniade Castle in Timișoara. During excavations important ceramic material has been discovered. Our study aims at presenting a small group of pottery: tableware made of kaolinite, dated in the XIV-XV centuries. During the analysis of the ceramic material we identified a group of red pottery, painted in- and outside with white angobe in order to imitate the white kaolin tableware. The vessel forms are similar or identical with the ones they copy. We have considered appropriate to discuss about this category as well at this occasion.

The analysis of the material takes into consideration the manufacturing techniques, the vessel forms, chronology and analogies.

The presented vessels were built by wheel-throwing technique, using a fast motion wheel. Fine sand and mica were used as degreasing agents. In some cases we could observe that the items have a greasy aspect, due to the lack of degreasing materials. The kaolinite needs a high combustion temperature not always provided by craftsmen. The consequence is the incomplete combustion of the pots, having a greyish core. The decoration of the vessels is quite modest, the most frequent ornament is the one consisting in horizontal grooves placed mostly on the shoulder of the pots. Incised and painted decoration is also present.

As for the form types, we identified three categories: jugs and ewers, bowls and cups.

The kaolinite pottery from Huniade Castle can be dated largely in the XIVth century. They still wear some archaic, XIIIth century features, but the using of the fast motion wheel, the form of the vessels as well as the decoration are pointing to the following century and they persist even in the beginning of the XVth century. The levels containing the ceramic material are related to the donjon built sometime around 1307-1315 and used throughout the XIVth century as the royal residence of Charles I of Hungary.

Analogies of the vessels can be found especially in urban centers, civil or ecclesiastic residences, but not exclusively.

Further analysis on the composition of the raw-material should complete the existing data and the identification of production centers could be possible.

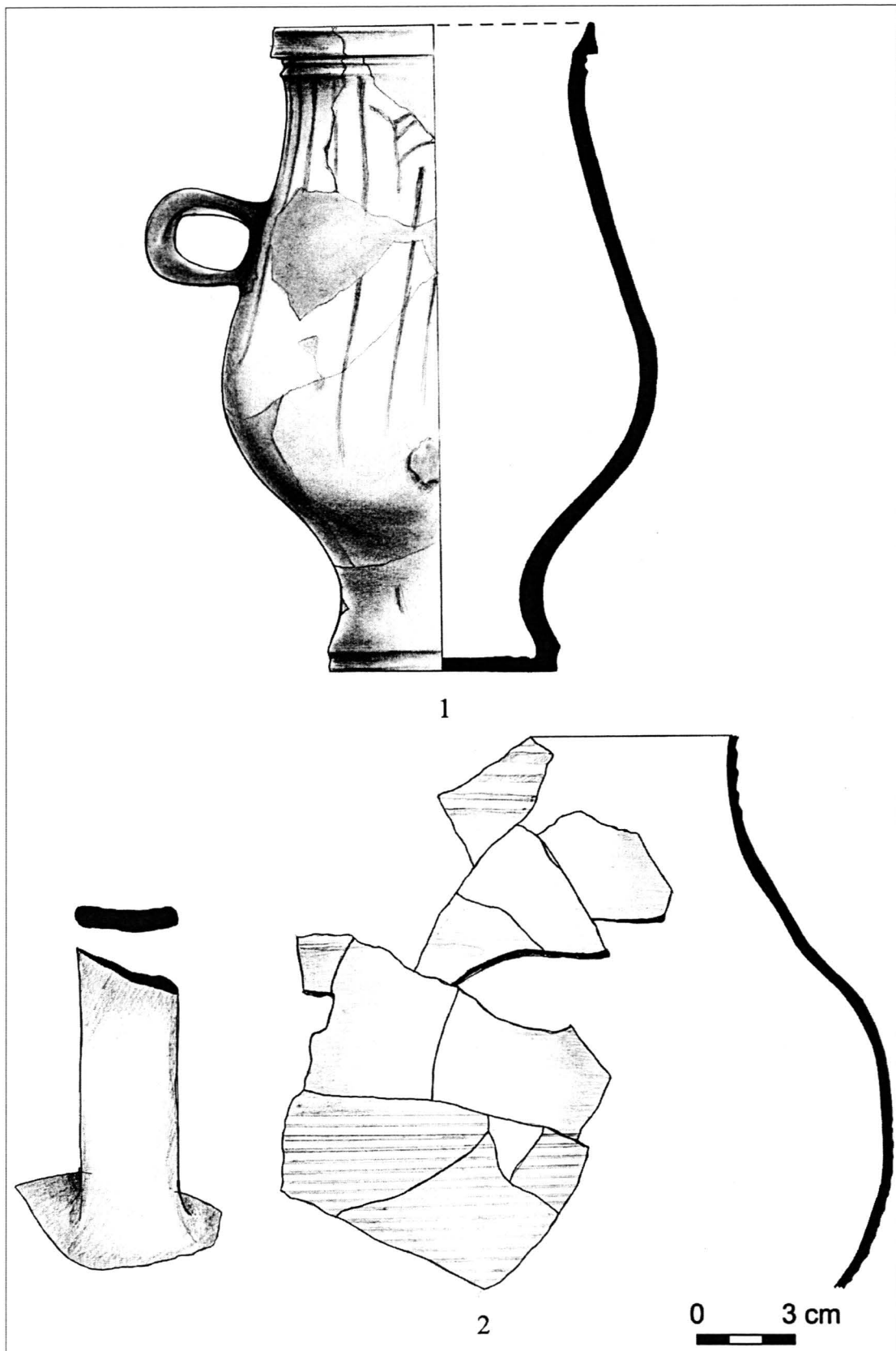
³¹ Imre Holl a atras atenția asupra faptului că în secolele XIII-XIV meșteșugul olăritul avea un caracter casnic. Holl 1956, 186.

³² Holl 1963, 336, nota 3.

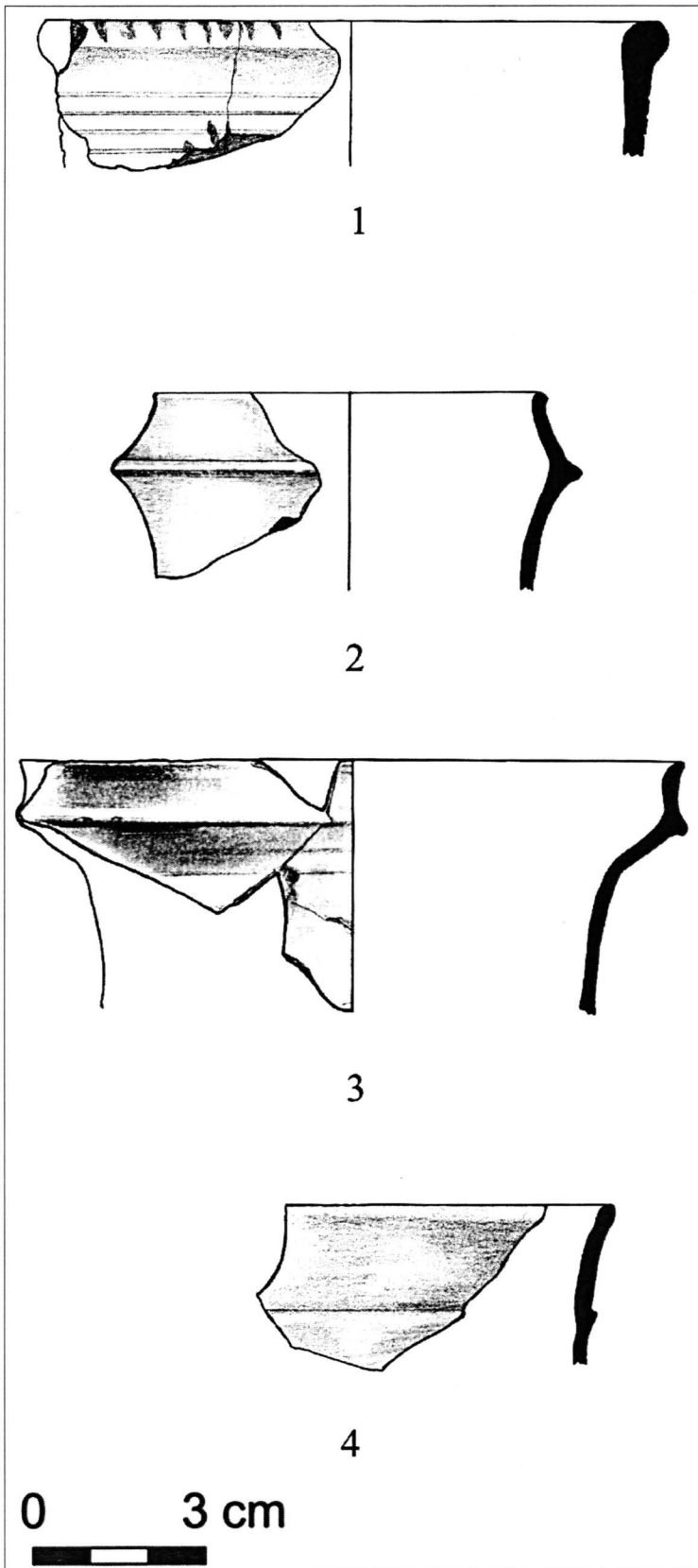
³³ Holl 1963, 345.

Bibliografie

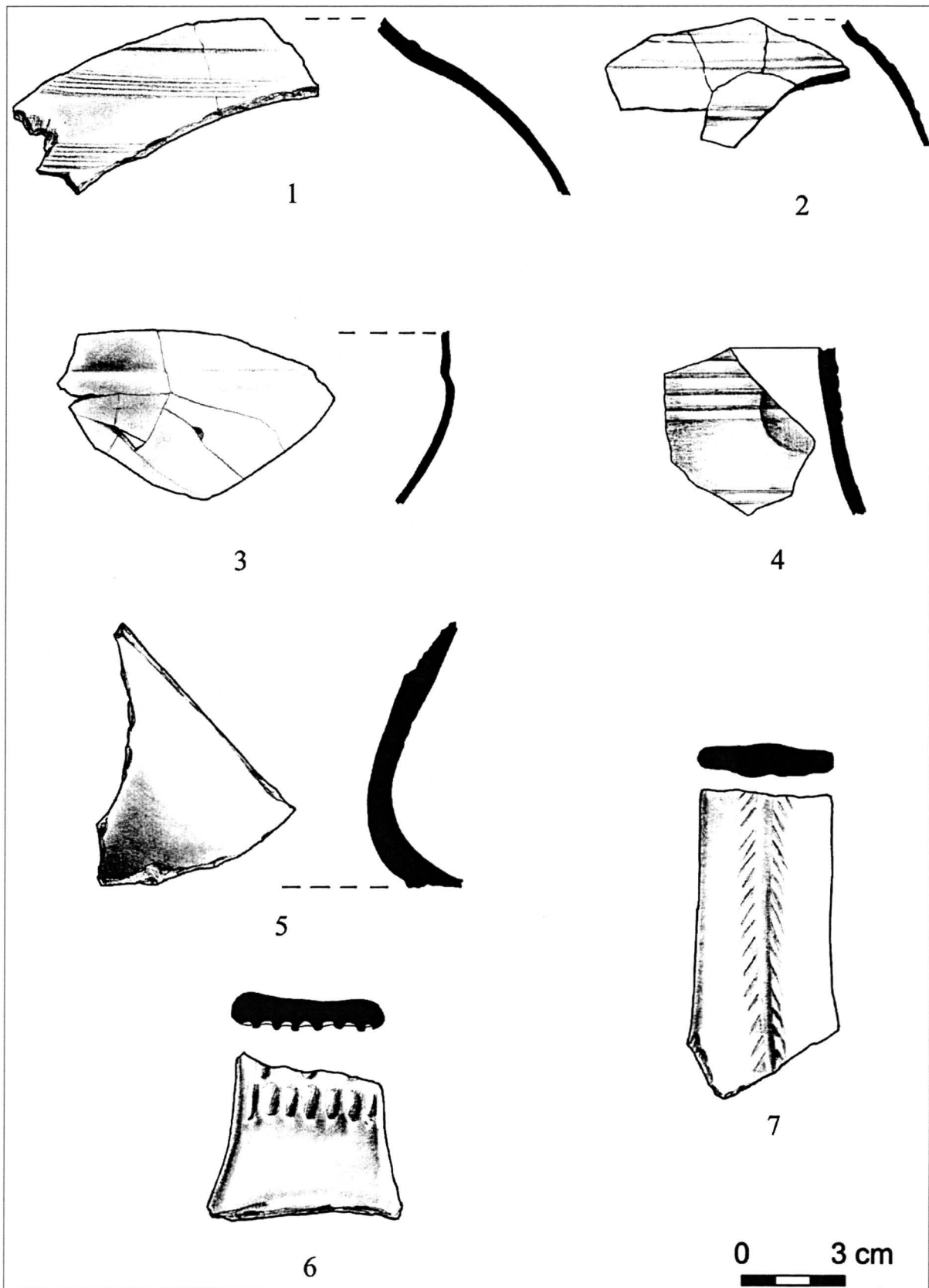
- Benkő et alii 1997 E. Benkő –I. Demeter –A. Székely, *Középkori mezőváros a Székelyföldön, Cluj-Napoca* (1997).
- Borovszky f. a. S. Borovszky, *Magyarország megyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár*, 1914.
- DEX 1996 Dicționarul explicativ al limbii române, ediția a II-a, București (1996).
- Drașovean et alii 2004 Fl. Drașovean și colab., *Săpăturile arheologice preventive de la Dumbrăvița, Timișoara*, 2004.
- Gál-Mlakár 2009 V. Gál-Mlakár, A 13-14. századi kerámia kutatástörténete északkelet – Magyarországon. *Marisia XXIX* (2009), 165-184.
- Gyórfi 2008 Z. Gyórfi, Contribuții privind vesela ceramică medievală de la Tîrgu-Mureș Cetate (sec. XIV-XV). *Vasaria Medievalia* (ed. G. Rădulescu – C. Gaiu), Bistrița – Cluj-Napoca (2008), 224 – 246.
- Holl 1956 I. Holl, Adatok a középkori magyar fazekasság munkamódszereihez. *Budapest Régiségei* 17 (1956), 177-196.
- Holl 1963 I. Holl, Középkori cserépedények a budai várpalotából (XIII-XIV. század). *Budapest Régiségei* 20 (1963), 335-394.
- Kalmár 1971 J. Kalmár, *Régi magyar fegyverek*, Budapest (1971).
- Rădulescu 2006 Al. Rădulescu, "Castelul Huniade" – Timișoara. Sondajul arheologic din anul 1980. *Analele Banatului XIV/2* (2006), 11 – 32.
- Rădulescu et alii 2008 Al. Rădulescu, D. Tănase, Zs. Kopeczny, Raport preliminar privind cercetările arheologice preventive de la Timișoara – Castelul Huniade 2007. *Banatica* 18 (2008), 141-154.
- Rusu 2002 A.A. Rusu, *Cetatea Oradea. Monografie arheologică*, vol. I, Oradea (2002).
- Rusu 2008 A.A. Rusu, Cetatea Codlea și câteva probleme ale ceramicii medievale din Țara Bârsei. *Vasaria Medievalia* (ed. G. Rădulescu – C. Gaiu), Bistrița – Cluj-Napoca (2008), 177-199.

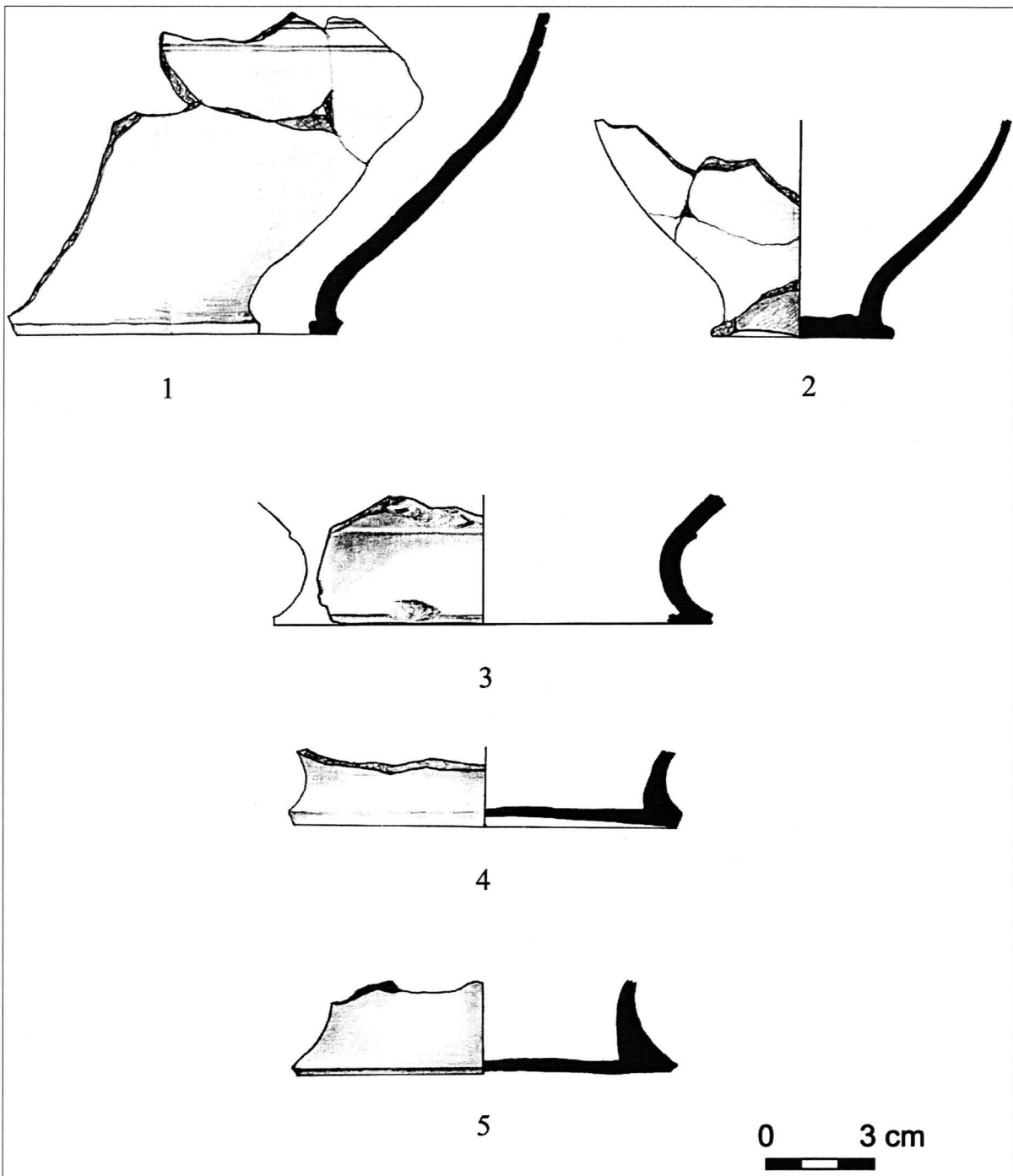
Planșa I.
Cană pictată (1) și fragment de cană (2)

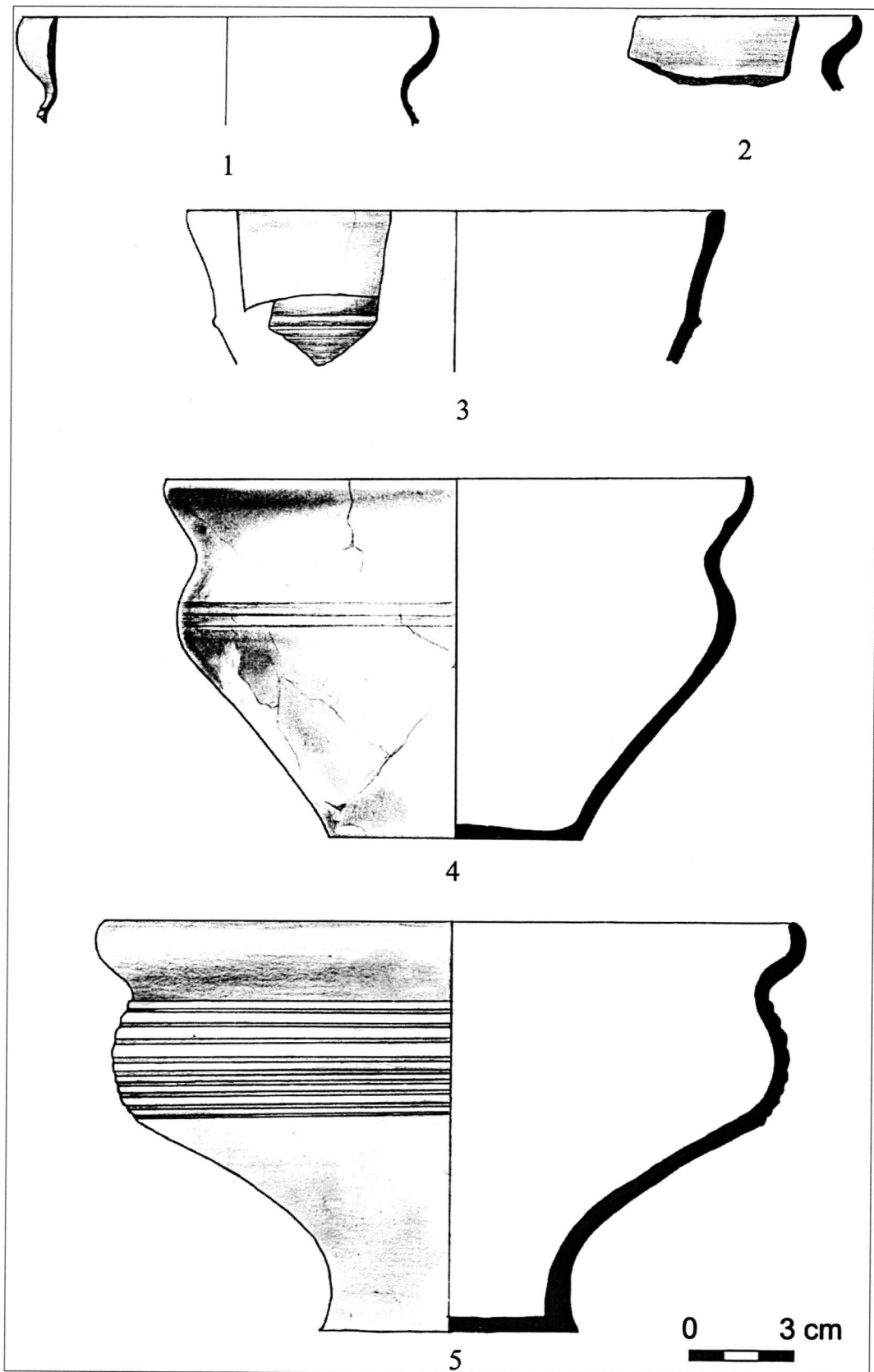
Planșa II.
Profile de căni

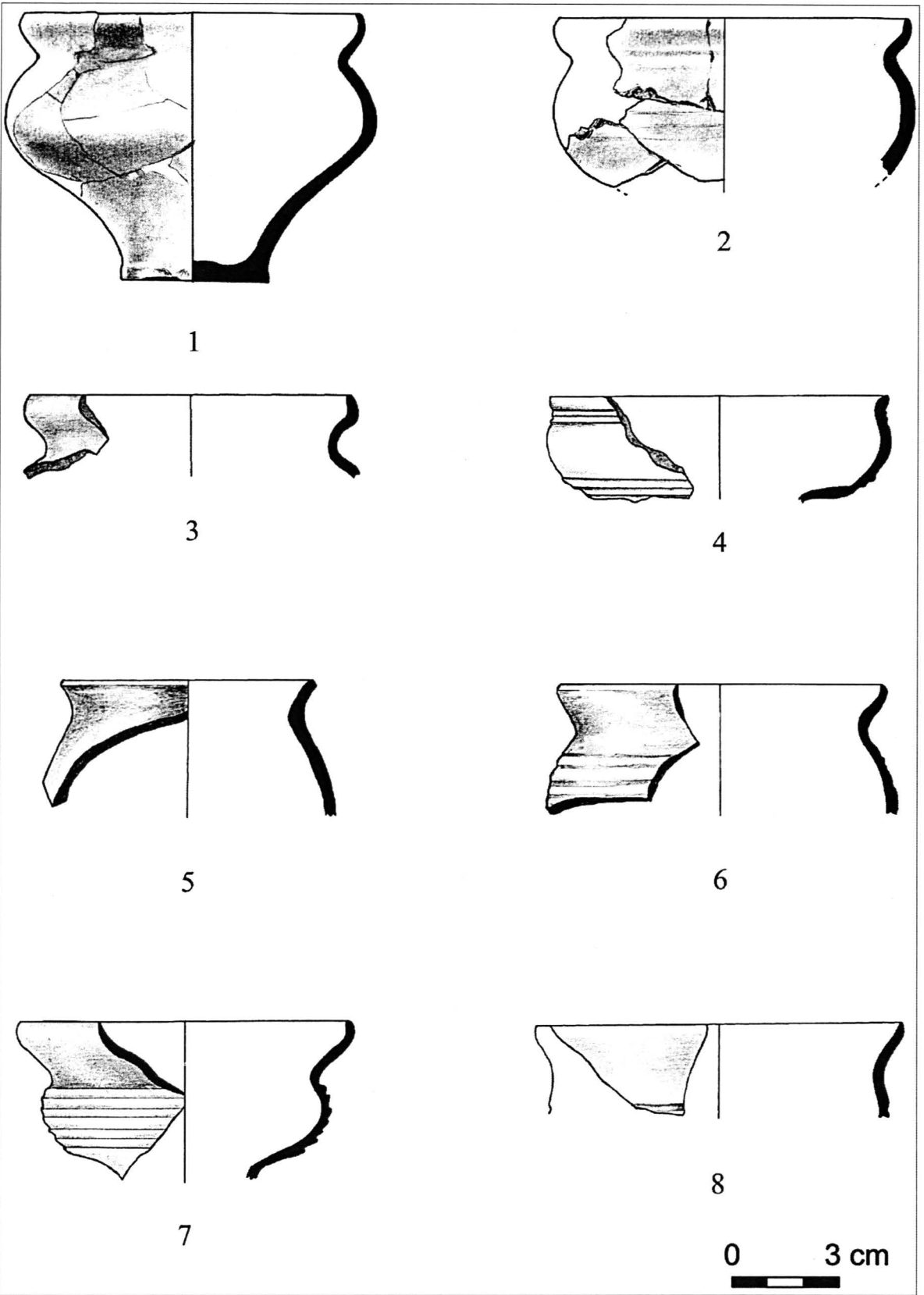
Planșa III.
 Fragmente de ulcioare și căni

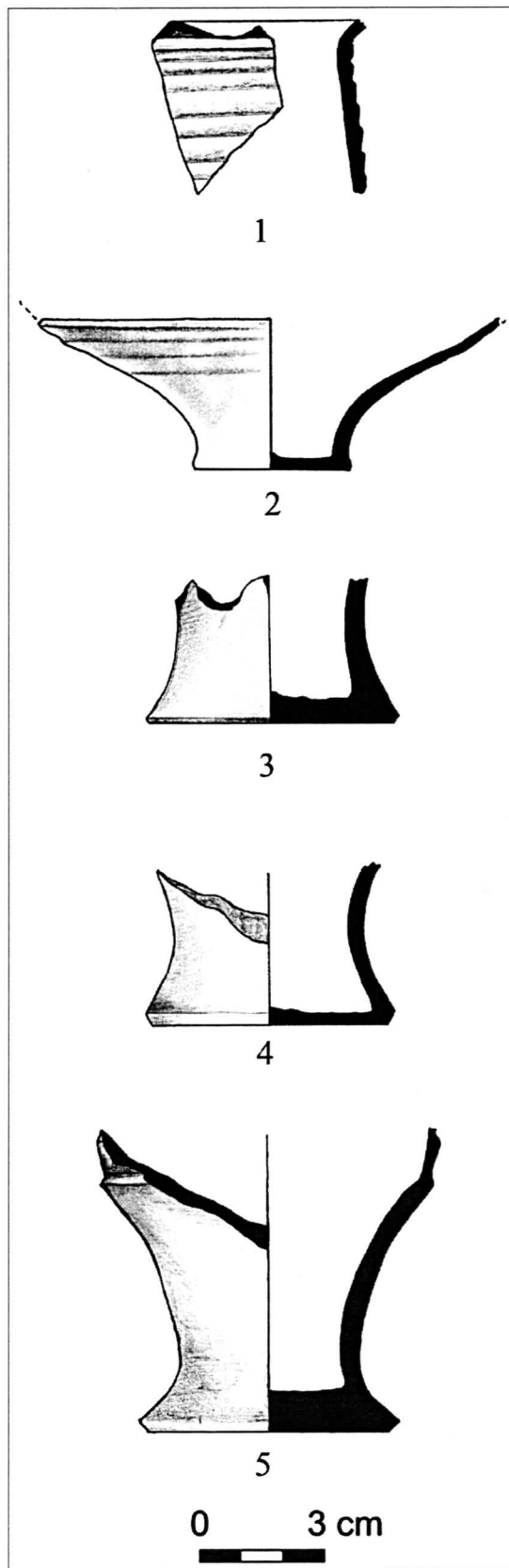
Planșa IV.
Funduri de ulcioare și căni

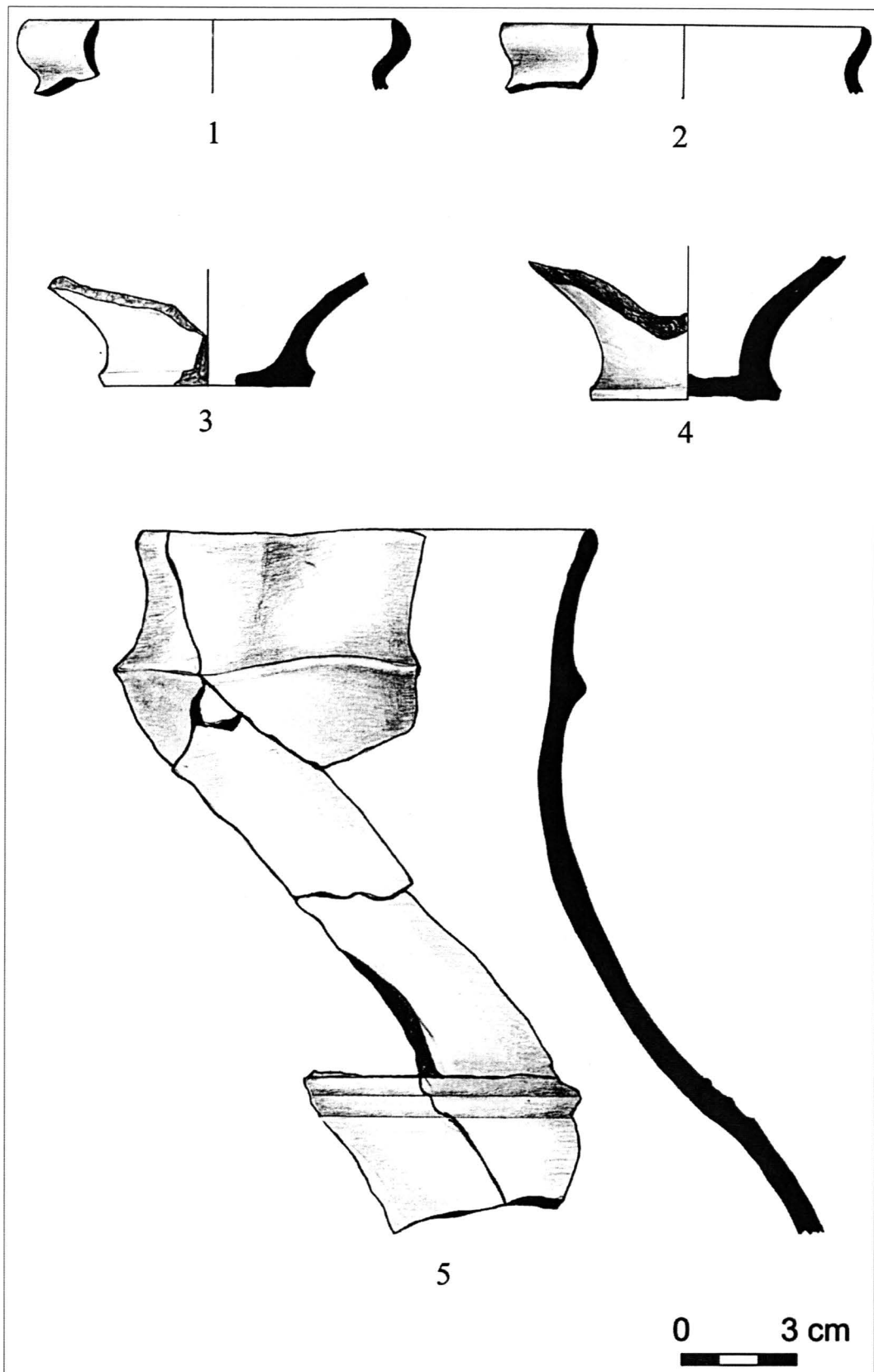
Planșa V.
Castroane

Planșa VI.
Profile de pahare

Planșa VII.
Gât (1) și profile de funduri (2-5) de pahare

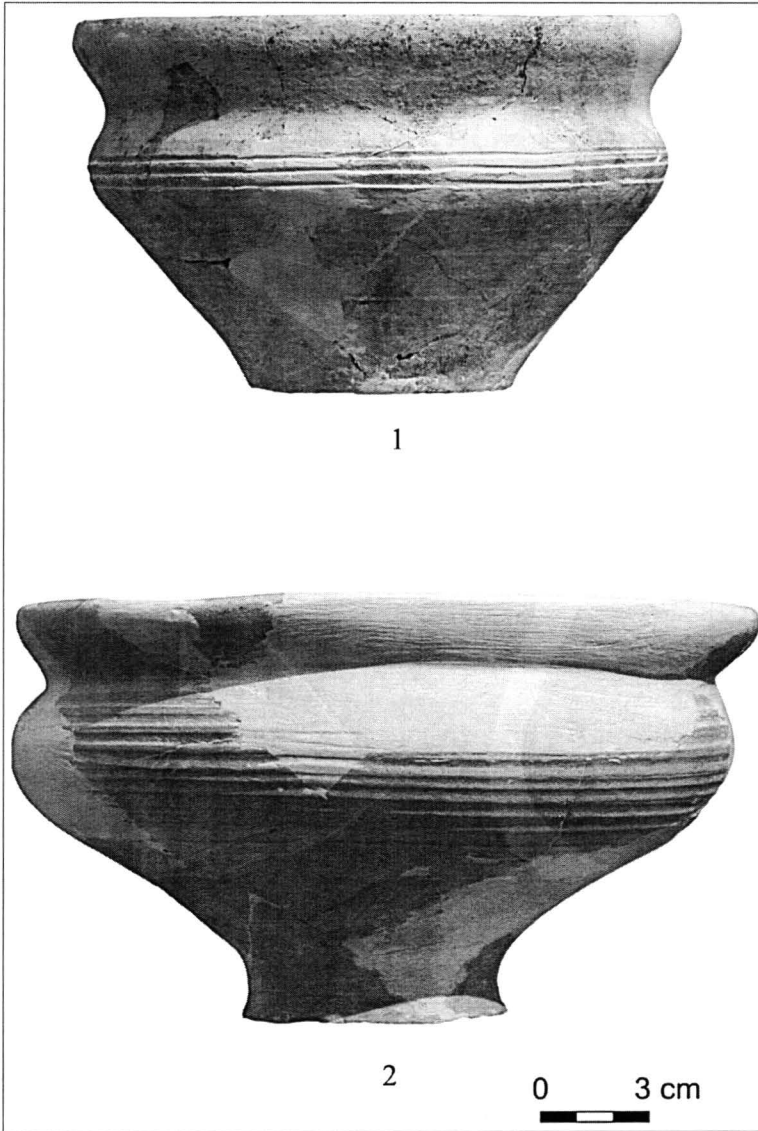

Planșa VIII.

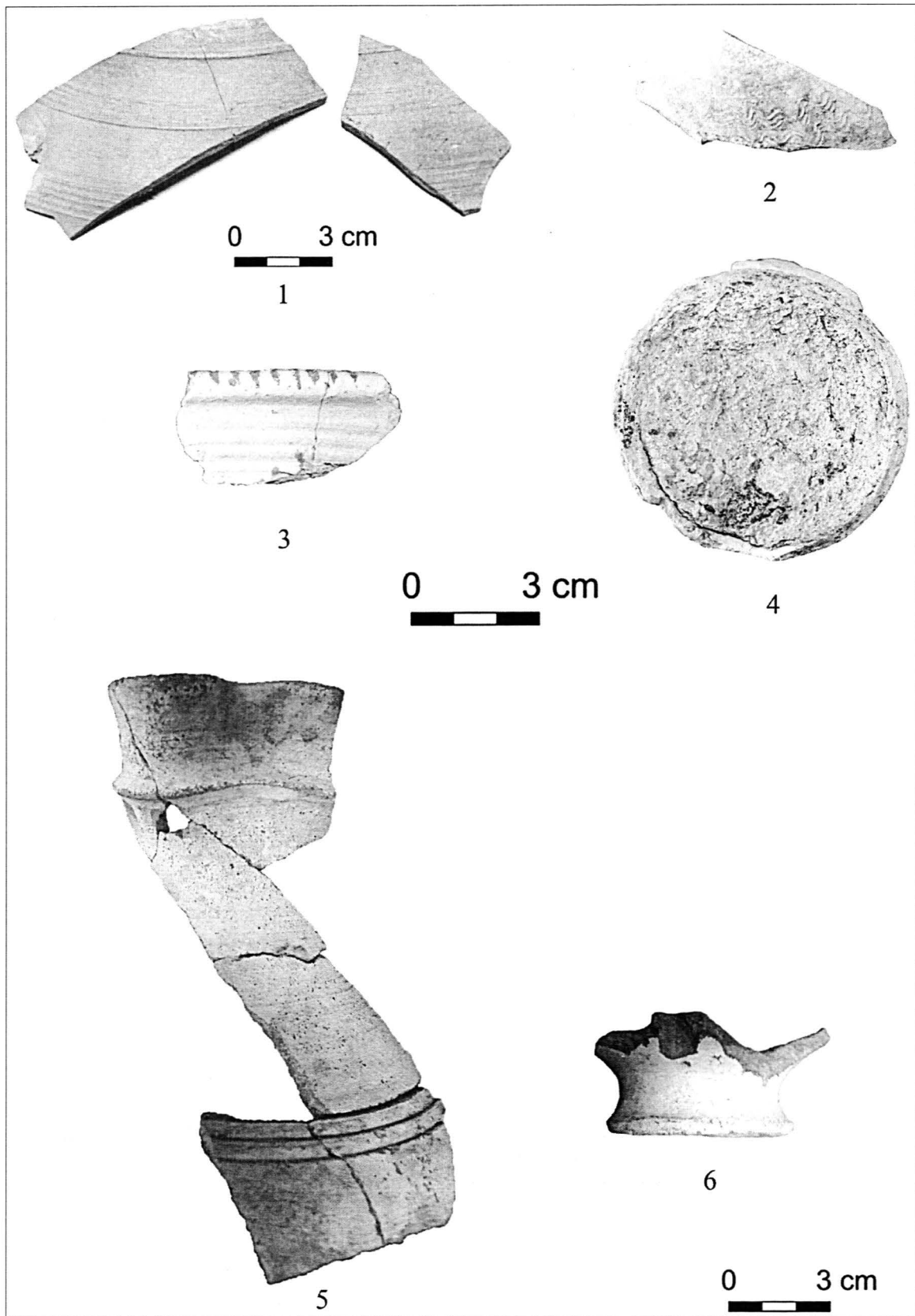
Imitații de vase caolinice, pahare (1-4), cană cu gură lobată (5)

Planșa IX.
Cană pictată (1) și pocal (2)

Planșa X.
Castroane

Planșa XI.
Motive decorative (1-3), fund de pahar (4), imitații de vase caolinice (5-6)

CERAMICA MEDIEVALĂ DECORATĂ CU RULOUL DESCOPERITĂ ÎN JUDEȚUL SĂLAJ

Dan CULIC

În publicațiile de specialitate, încă din anii 60 ai secolului al XX-lea, a apărut o categorie aparte de material arheologic. Mai precis, este vorba despre un tip de ceramică cu un decor aparte, așa-numitul *Rollstempeldekor*¹, ori, ca să fim mai expliciti, ceramica decorată cu ruloul. Ceea ce o face deosebită, pe lângă faptul că, în general, era o ceramică de calitate, e tocmai decorul. Acesta consta în aplicarea, prin ștampilarea cu un rulou, a diverselor motive ce erau gravate în negativ, pe vasul care avea încă pasta moale, deci încă pe roata olarului. În ceea ce privește decorul, acesta poate fi încadrat în diferite tipologii. Astfel, avem motive geometrice, vegetale, animaliere dar și combinații ale acestora. Unele decoruri sunt cu adevărat deosebite datorită aspectului și a calității execuției. O categorie aparte de decor o reprezintă cea în care sunt folosite caractere gotice: cifre, litere, unele păstrând chiar text. Fragmentele ceramice sau vasele care au ca decor text gotic au fost discutate de o publicație relativ recentă. Asemenea decoruri s-au aplicat pe o varietate de forme și tipuri de vase. Sunt întâlnite așadar pe căni cu gura lobată (trilobată sau cvadrilobă) sau rotundă, pe oale, pahare și castroane.

Primele observații privind subiectul au fost făcute pe materialele descoperite la vecinii noștri de peste Carpați, în Moldova. Arheologul și istoricul medievist Mircea D. Matei a fost primul cercetător român care a abordat această specie de material arheologic, denumindu-o *ceramica cenușie fină* sau *ceramica de oaspeți*, argumentând, în studiile sale privind istoria medievală a orașului Suceava, caracterul inedit și nelocal al acestor obiecte². Tot la vecinii noștri moldoveni, nu după mult timp, au apărut studii care tratau ceramica cenușie decorată cu ruloul, dar de data aceasta pe artefactele descoperite la Roman și la Cetatea Scheia³, Siret⁴, Bacău⁵ și Baia⁶. Preocupările cercetătorilor moldoveni în această direcție sunt laudabile și demne de urmat. Pe lângă numărul mare de lucrări publicate privind subiectul, în 1996 s-a organizat și un colocviu național la Bacău, numit *Ceramica cenușie fină din Moldova în secolele XIV-XV* care a adus contribuții majore la cunoașterea acestui tip de ceramică.

Un studiu recent reia problematica ceramicii fine cenușii de la Suceava⁷. Trecând în revistă toate descoperirile făcute până în anul 2002, nu doar din Suceava ci de peste tot din Moldova, autoarea aduce noi contribuții în ceea ce privește răspândirea acestei specii de ceramică. Analizând caracteristicile tehnice ale fragmentelor ceramice, autoarea împarte ceramica cenușie fină în două generații. Prima generație, produsă în altă parte a fost adusă în așezările moldovenești fie pe calea negoțului fie odată cu acei coloniști veniți în Moldova în a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Ceramica aceasta este de bună calitate pe când cea din a doua generație este o ceramică produsă în Moldova, iar din punct de

¹ HOFFER 2010, p. 44.

² MATEI 1960, p. 115-116; MATEI 1963, p. 131-160.

³ CHIȚESCU 1964, p. 411-426; MATEI, CHIȚESCU, p. 41.

⁴ CHEPTEA 1973, p. 345-347.

⁵ ARTIMON, MITREA 1976, p. 190-224; ARTIMON 1996, p. 155-161.

⁶ NEAMȚU, CHEPTEA 1984, p. 182.

⁷ BATARIUC 2002 p. 219-235.

vedere al execuției nu se ridică la nivelul celei dintâi. Astfel s-ar explica prezența ceramicii *din a doua generație* descoperită în mediile rurale⁸.

În ceea ce privește ambianța transilvăneană, lucrurile stau puțin diferit. Mediul științific ardelenesc nu a acordat o prea mare importanță acestor piese deosebite, cu toate că există descoperiri de astfel de artefacte, ele însă fie nu sunt publicate, fie sunt publicate împreună cu restul materialelor provenite din cercetări arheologice și a li se face observații temeinice. Astfel de vase decorate cu ruloul avem pomenite de la Târgu-Mureș⁹, Frumușeni (jud. Arad)¹⁰, Cristurul Secuiesc¹¹, Satu-Mare¹², Turda¹³, Cluj-Napoca¹⁴ și Alba-Iulia¹⁵, Sopor-Iacobeni¹⁶, Bistrița¹⁷, Dăbâca¹⁸, și Sâncrăieni¹⁹.

În anul 2008, în cadrul unor cercetări arheologice în actualul centru al orașului Zalău (jud. Sălaj), pe str. Unirii nr. 13, lângă Piața Centrală Agroalimentară, au fost descoperite, pe lângă alte amenajări datând din Evul Mediu și astfel de fragmente de vase decorate cu ruloul²⁰. Fragmentele ceramice diferă unele de celelalte în privința pastei folosite de către meșterii olari. Primul fragment și poate cel mai important, provine de la o cană cu gura lobată (pl.2/1). Acesta se încadrează în categoria ceramicii fine cenușii și la fel ca toate vasele din această categorie a fost lucrat la roată. Vasul a fost lucrat dintr-o pastă fină amestecată cu nisip extrem de fin pe post de degresant, iar pe suprafețele sale a fost aplicată o angobă cenușie cu tentă metalică. Ceea ce îl face deosebit, pe lângă calitatea execuției sau decorul aplicat, este faptul că a fost un vas rebutat, lucru vizibil la întregirea fragmentelor. Așadar, avem de-a face cu siguranță cu o zonă de producere a ceramicii fine. Vasul rebutat a fost spart și cioburile sale au fost refolosite în compoziția unei vetre de cuptor casnic, alături de multe alte fragmente ceramice. Decorul a fost aplicat cu ruloul pe jumătatea superioară a vasului proaspăt modelat pe roată. Motivele vegetale se combină cu cele animaliere, astfel încât putem observa de la stânga spre dreapta: un cerb, urmat de o floare cu patru petale, o plantă sau poate un arbore(?), apoi un cal orientat cu capul în partea dreaptă, iar în spatele lui din nou un arbore urmat de un animal fantastic, posibil un grifon. Combinarea motivelor animaliere cu cele vegetale își găsește cele mai apropiate analogii pe decorul aplicat pe vasul descoperit la Satu-Mare²¹.

În aceeași vatră de cuptor s-au mai descoperit și alte două fragmente de vase decorate cu ruloul și refolosite sub crusta vetrei²². Primul fragment provine probabil tot de la o cană, însă, spre deosebire de primul vas, a fost lucrat dintr-o pastă mai puțin fină, degresată cu nisip fin și sporadic paiete de mică. Vasul a fost lucrat la roata rapidă și a fost ars oxidant. În ceea ce privește calitatea execuției, meșterul olar a dat dovadă de stângăcie, fiind observate pe suprafața exterioară unele imperfecțiuni. Din decor se păstrează extrem de puțin, însă suficient cât să ne dăm seama că avem în față resturile unu vas decorat cu ruloul cu motive geometrice (pl.2/2).

Al treilea fragment, probabil dintr-un urcior sau poate chiar dintr-o cană de dimensiuni mici, a fost lucrat dintr-o pastă fină, cu nisip foarte fin în compoziție. Arderea sa a fost una oxidantă, fapt care a dat culoarea roșiatică a vasului. Registrul de decor este suprapus de două caneluri, iar în partea de jos de patru rânduri de caneluri. Decorul propriu-zis constă probabil în aplicare de caractere gotice, ilizibile

⁸ Ibidem, p. 228-229.

⁹ BENCZE 2008, p. 80 și nota 7.

¹⁰ Ibidem, p. 80 și nota 5.

¹¹ BENKÓ 1992, pl 47/3,5, pl. 48/1,3,5,8.

¹² BENCZE 2008, p. 81, nota 9 și p. 88, fig. 5 și 6.

¹³ Ibidem, p. 81, nota 10 și p. 88, fig. 7.

¹⁴ Ibidem, p. 80; IAMBOR 2005, p. 216.

¹⁵ MARCU-ISTRATE 2009, p. 222 și pl. 150/7, p. 223 și pl. 154/1; Idem 2009b, p. 200 și p. 265, fig. 221.

¹⁶ PINTEA 1967, p. 533.

¹⁷ Ibidem, p. 533 și nota 15.

¹⁸ IAMBOR 2005, p. 168 și pl. XLVI; PINTEA 1967, p. 555 și nota 15.

¹⁹ VULPE ET ALII 1955, p. 563.

²⁰ BĂCUEȚ-CRIȘAN, PRIPON 2008-2009, p. 360-361.

²¹ BENCZE 2008, p. 81 și p. 88, fig. 5 și 6; MARTA, SZŐCS 2007, p. 214.

²² Ibidem, p. 361.

din păcate (pl.2/3). Acestea suprapun un fundal de hașuri. Analogiile cele mai apropiate le putem găsi tot la vecinii noștri moldoveni, la Suceava²³, la Tg. Troțuș²⁴ și la Roman²⁵.

Descoperirile din Piața Agroalimentară au continuat și după încheierea cercetărilor arheologice efectuate în 2008 prin alte două exemple de fragmente ceramice, ambele găsite de către semnatarul articolului după doi ani, în 2010. Primul fragment a fost descoperit în timpul unei supravegheri arheologice în cadrul intervențiilor asupra fundațiilor clădirii muzeului²⁶, orientate înspre piață. Fragmentul a fost scos dintr-un strat de umplutură care conținea ceramică modernă. Piesa în discuție provine probabil de la un castron. Vasul a fost lucrat la roată și face parte din categoria *ceramicii fine cenușii*. Pasta foarte fină a fost supusă unei arderi lipsite de oxigen, fapt care i-a conferit culoarea cenușie. Pe ambele suprafețe, atât pe cea exterioară cât și pe cea interioară, vasului i s-a aplicat o angobă de culoare gri închis. Ceea ce îi dă o oarecare unicitate este registrul decorativ. Pe suprafața exterioară distingem două benzi decorative. Din prima bandă păstrată nu se distinge mare lucru datorită fragmentării vasului. A doua bandă scoate în relief motive vegetale combinate cu motive animaliere, mai precis este vorba de o floare, probabil cu patru petale sau un *trifoi cu patru foi*, din care avem păstrate doar două petale, respectiv două foliole. Privind cu fața spre plantă și așezată probabil pe ceva ce seamănă cu o ramură (?) stă o pasăre cu aripile adunate. După forma ciocului putem presupune că ar fi vorba de un corb. Tabloul este întregit de un element care pare a fi o monedă (?). Pasărea este urmată probabil tot un animal, însă nu putem distinge ce fel de animal, datorită fragmentării vasului. Fundalul este alcătuit din ceea ce pare a fi vegetație, însă reprezentată extrem de stilizat, prin frunze sugerate de hașuri. Ultima parte de decor, aplicat pe evazarea de jos a vasului, este o linie în val, incizată în pasta încă moale (pl.3/2). În ceea ce privește banda de decor care conține motivele animaliere și cele vegetale, analogiile cele mai bune se găsesc tot în Moldova, la Roman²⁷ și la Siret²⁸.

Ultimul fragment dintr-un vas decorat cu ruloul descoperit la Zalău, a fost găsit în curtea MJIAZ (pl.3/1). Fragmentul în discuție provine de la o cană cu gura lobată. Vasul a fost lucrat dintr-o pastă nu foarte fină, degresată cu nisip. Arderea s-a făcut în lipsa oxigenului, ceea ce a dat vasului culoarea cenușie. Din vas se mai păstrează o parte din gură inclusiv cu buza; parte din gâtul recipientului și o parte din pânțele pe care a fost aplicat și decorul. Pe suprafața exterioară, începând cu gâtul și continuând până la burtă, vasul a fost prevăzut cu caneluri: două rânduri în zona gâtului și alte trei pe umărul vasului, deasupra benzii de decor. La rândul ei, banda decorativă a fost încadrată, deasupra și dedesubt, de câte o canelură. Motivul decorativ este exclusiv geometric. Acesta e compus din benzi de linii paralele care formează triunghiuri cu vârfurile opuse și sugerează *împletituri de coș*. Cele mai apropiate analogii se regăsesc la una din piesele găsite pe str. Unirii nr. 13 (vezi pl.2/2), la Cheud (vezi pl. 4/5), la Alba Iulia²⁹, dar și în târgurile Moldovei medievale: la Tg. Troțuș³⁰ și la Bacău³¹. După analogiile existente și asocierea cu alte fragmente ceramice împreună cu care a fost descoperită, putem încadra cronologic această piesă începând cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea și prima jumătate a secolului al XV-lea sau chiar întreg secolul al XV-lea. Totuși, în cazul fragmentului descoperit la Alba, a fost propusă o datare mai timpurie și anume, secolul al XIII-lea³².

Așadar, nu putem să nu ne punem anumite probleme în privința numărului acestor piese pe o suprafață așa de mică, cum este zona Pieței Agroalimentare de pe str. Unirii. Se poate afirma că acolo,

²³ BATARIUC 2002, p. 227, fig. 1, 3, 7.

²⁴ ARTIMON 1982, p. fig. 8/3.

²⁵ CHIȚESCU 1964, p. 418 și p. 419, fig.4/2.

²⁶ Este vorba de corpul vechi al clădirii MJIAZ, aflat pe lista monumentelor istorice sub codul SJ-II-m-B-05007. A intrat în reabilitare în anul 2010.

²⁷ CHIȚESCU 1964, p. 418 și p. 419, fig. 4/1.

²⁸ CHEPTEA 1972, p. 354, fig. 8.

²⁹ MARCU-ISTRATE 2009, p. 222 și pl. 150/7.

³⁰ ARTIMON 1982, fig. 8/4.

³¹ ARTIMON, MITREA 1976, p. fig.18/7.

³² MARCU-ISTRATE 2009, p. 222 și pl. 150/7.

lângă firul apei Văii Zalăului, a funcționat așezarea medievală, cel puțin între secolele XIV-XV. Nu știm însă dacă acea este așezarea *Zylah* pomenită în documentele de cancelarie, așezare ridicată la rang de târg de către regele Matia la 1 august 1473, deoarece pe teritoriul actual al orașului, la o distanță considerabilă, pe strada Republicii nr. 87³³, au mai fost descoperite fragmente de ceramică medievală contemporane cu cele de pe str. Unirii. Astfel, avem cu siguranță două sate medievale sesizate pe cale arheologică și suprapuse de orașul modern. Faptul că acolo s-a găsit fragmentul de rebut de ardere nu poate decât să ne certifice faptul că așezarea avea ateliere de olari specializați în producerea de ceramică cenușie fină.

Un al doilea punct de descoperire în ceea ce privește ceramica decorată cu ruloul se află pe teritoriul orașului Șimleu Silvaniei pe str. Horea, colț cu str. Oașului. La săparea unui șanț, pe alea de lângă gardul grădiniței, au fost descoperite mai multe fragmente de ceramică medievală și bucăți de crustă de vatră de cuptor (?)³⁴. Unele dintre numeroasele fragmente descoperite aveau decor aplicat cu ruloul. Primul fragment este un perete de vas aparent ars la roșu. Pe suprafața exterioară se disting trei capitale gotice ieșite în relief. Acestea sunt: "M S" și "D". Litera "S" este reprezentată în oglindă, probabil datorită unei erori a meșterului care a gravat ruloul în negativ. Caracterele par să provină dintr-un cuvânt sau chiar text. Analogiile cele mai apropiate se află în descoperirile de pe str. Unirii nr. 13, în Zalău (vezi pl.2/3) pe vasul descoperit la Turda³⁵, pe un fragment de cană descoperit la Alba Iulia³⁶, dar și pe deja citatele analogii din Moldova. Un al doilea fragment, extrem de mic, pare să aibă imprimată o bandă de decor similară cu cele aplicate cu roțița (pl. 4/3). Al treilea fragment descoperit pe str. Horea poate fi încadrat în categoria *ceramicii fine cenușii* și probabil provine de la o cană. Are o pastă fină, arsă reducător, iar în privința manoperei meșterul a dat dovadă de multă dibăcie. Decorul este în totalitate unul geometric. Banda decorativă este mărginită longitudinal de caneluri, iar ruloul care a desfășurat-o a imprimat o rețea de romburi dispuse pe un rând, mărginite de-a lungul de câte un rând de urme similare cu cele lăsate cu roțița. Analogii foarte bune pentru acest tip de decor avem la Sopor-Iacobi³⁷. Fragmentele de veselă ceramică descoperite, inclusiv cele comune, pot fi încadrate cronologic între secolele XIV-XV.

Tot din actualul oraș Șimleu Silvaniei, din colecția Liceului Teoretic³⁸, avem o parte dintr-o cană. Fragmentul păstrat are o pastă degresată cu nisip și nu este foarte fină. Arderea s-a produs în lipsa oxigenului, lucru care a conferit culoarea de gri închis vasului. Decorul constă într-o bandă împărțită în mai multe registre, fiecare dintre ele conținând câte un motiv. Din cele trei registre păstrate distingem în două dintre ele flori ieșite în relief, iar în al treilea probabil un personaj care dansează (?). Vasul nu a fost foarte atent lucrat, cel puțin la decor se pot observa mici imperfecțiuni.

Un punct important pe harta descoperirilor arheologice este cetatea medievală de la Cheud (jud. Sălaj). În anul 1989 au fost efectuate cercetări arheologice de către un colectiv condus de dr. Sergiu Iosipescu de la Muzeul Militar din București în colaborare cu Maria Iuga de la Muzeul Județean Maramureș. Rezultatele cercetării au rămas încă inedite, însă cu bunăvoința autorilor cercetării și a actualei conduceri a instituției maramureșene, am putut avea acces la materialele arheologice³⁹. Ceramica descoperită la Cheud „Cetate” a fost în mare parte o ceramică tipică secolelor XIV-XV. Printre fragmentele de veselă ceramică comună, am găsit unele care prezintă aspecte deosebite. Vom pomeni doar două fragmente cărora li s-au aplicat decor cu ruloul. Ambele cioburi făceau parte din vase cu pastă foarte fină, arse oxidant. Pe primul fragment se disting motivele geometrice concretizate sub

³³ Informație și material arheologic oferite de regretatul dr. Alexandru V. Matei. Materialul arheologic de pe strada Republicii este în curs de prelucrare.

³⁴ Informație și material ilustrativ pus la dispoziție de către dr. Horea Pop, căruia îi mulțumim.

³⁵ BENCZE 2008, p. 81.

³⁶ MARCU-ISTRATE 2009, p. 223 și pl. 154/1; Idem 2009b, p. 200 și p. 265, fig. 221.

³⁷ PINTEA 1967, p. 534 și p. 535, fig. 8/2, 5, 8.

³⁸ Nu se știe locul de descoperire al fragmentului.

³⁹ Trebuie aduse mulțumiri în primul rând regretatului director dr. Alexandru V. Matei care ne-a mijlocit relațiile cu proprietarii științifici ai rezultatelor cercetării: Maria Iuga și Sergiu Iosipescu cărora le mulțumim, dar și domnului director Viorel Rusu și domnului Dan Pop, gestionarii de aproape două decenii ale acestor artefacte.

forma unor paranteze unghiulare. Cel de-al doilea fragment are de asemenea decor geometric și se pare că este de tipul celui descoperit în curtea MJIAZ (vezi pl.3/1) sau al celui de pe str. Unirii 13 (pl.2/2).

Ultimul fragment din această categorie de veselă ceramică a fost găsit întâmplător, pe terenul arabil de lângă biserica reformată din Cristur (com. Crișeni, jud. Sălaj), mai exact la aproximativ 50m sud-est de aceasta. Piesa în sine este o raritate. Pe lângă faptul că provine de la un castron, categorie vas destul de rar întâlnită în săpăturile arheologice și nu numai, are o bandă de decor aplicată pe partea superioară a buzei și una pe suprafața exterioară a corpului vasului, imediat sub evazarea buzei (pl. 5/2). Deși din punct de vedere al pastei vasul părea să fie de o calitate superioară, din punct de vedere al modelării a fost mediocru executat. Decorul folosit este cel cu scrierea de tip gotic, însă nu se poate descifra absolut nimic din caracterele aplicate. Analogiile pentru acest tip de decor sunt cele prezentate mai sus, precum fragmentul de pe str. Unirii nr. 13 din Zalău (pl.2/3), cel descoperit pe str. Horea în Șimleu Silvaniei (pl.4/1), vasul descoperit la Turda⁴⁰ și fragmentul de cană de la Alba Iulia⁴¹.

Cercetând bibliografia, constatăm că acest tip de veselă este o raritate, cel puțin în publicațiile de specialitate ardelenesti. Cercetătorii moldoveni stau mai bine la acest capitol, ei fiind cei care au definit categoria de *ceramică de oaspeți*, termen depășit de altfel, sau cel de *ceramică cenușie fină*. Exemplele de artefacte oferite mai sus dovedesc că această categorie de vase ceramice decorate nu sunt neapărat importuri și nici nu fac parte exclusiv din categoria *ceramicii fine cenușii*. Ele erau produse local fiind probabil mai scumpe, în epocă, datorită aspectului oferit de decor, fapt care poate explica raritatea lor. Totuși, publicarea acestor piese după descoperirea lor ar duce la posibilitatea întocmirii unor tipologii mai restrânse și, eventual, identificarea unor centre de producție, precum și elucidarea unor probleme cum ar fi datarea. Exemplul poate fi luat de la colegii noștri moldoveni care au manifestat un interes aparte pentru această problemă. Aceștia au reușit, în marea majoritate a cazurilor, să ofere o datare coerentă, bazată nu doar pe analogii ci și pe contexte arheologice clare, asociate de multe ori cu monete. Prin analizarea atentă a descoperirilor au mai dovedit, încercând să propună eventuale direcții de pătrundere a acestor obiecte, că, dacă la început a fost vorba de importuri din spațiul german și cel polonez, pe parcursul secolului al XV-lea acest tip de artefact a fost deja produs local⁴².

Revenind la vest de Carpați, constatăm că avem prea puține mărturii. Fragmente de vase descoperite pe actualul teritoriu al județului Sălaj, dovedesc că nu avem neapărat de-a face cu importuri, căci și cele mai de calitate vase au fost produse local. Exemplul îl oferă fragmentul rebutat de cană găsit sub crusta cuptorului casnic de pe actuala str. Unirii 13 din Zalău (pl. 2/1), dar și calitatea proastă din punct de vedere al manoperei este o dovadă în plus că acele vase au fost produse local. De asemenea, locurile în care au fost descoperite dovedesc că nu este vorba de o ceramică *de oaspeți*, după cum s-a încetățenit termenul și nu excludem nici posibilitatea producerii lor în mediu rural.

Medieval roll stamped Pottery discovered of Sălaj county (Abstract)

Since the 1960s a new kind of archaeological material has appeared in archaeological publications: medieval roll stamped pottery. The first observations were made on the archaeological material discovered in the towns of the province of Moldavia. The authors presumed that the grey and, quite often, stamped pottery was present there thanks to German colonists (MATEI 1960; CHIȚESCU 1964). Later on, in other studies it was agreed, at least initially, that this kind of material was the product of long range commercial activities in the second half of the 14th century. The archaeological community has not given sufficient attention to this kind of special material recovered in the modern province of Transylvania. Though there are scattered discoveries all along the Carpathian Basin, these are usually published without detailed and serious observations, if they are published at all. The fragments

⁴⁰ BENCZE 2008, p. 81, nota 10 și p. 88, fig. 7.

⁴¹ MARCU-ISTRATE 2009, p. 223 și pl. 154/1; Idem 2009b, p. 200 și p. 265, fig. 221.

⁴² BATARIUC 2002, p. 228-229.

discovered all over modern Sălaj county give us new information on this type of archaeological material. The fragments discovered in the modern city of Zalău prove that even the highest quality stamped pottery is locally produced, and not exclusively imported. More importantly, it is not exclusively urban pottery, as fragments have been discovered at Crișeni, which is a medieval rural settlement.

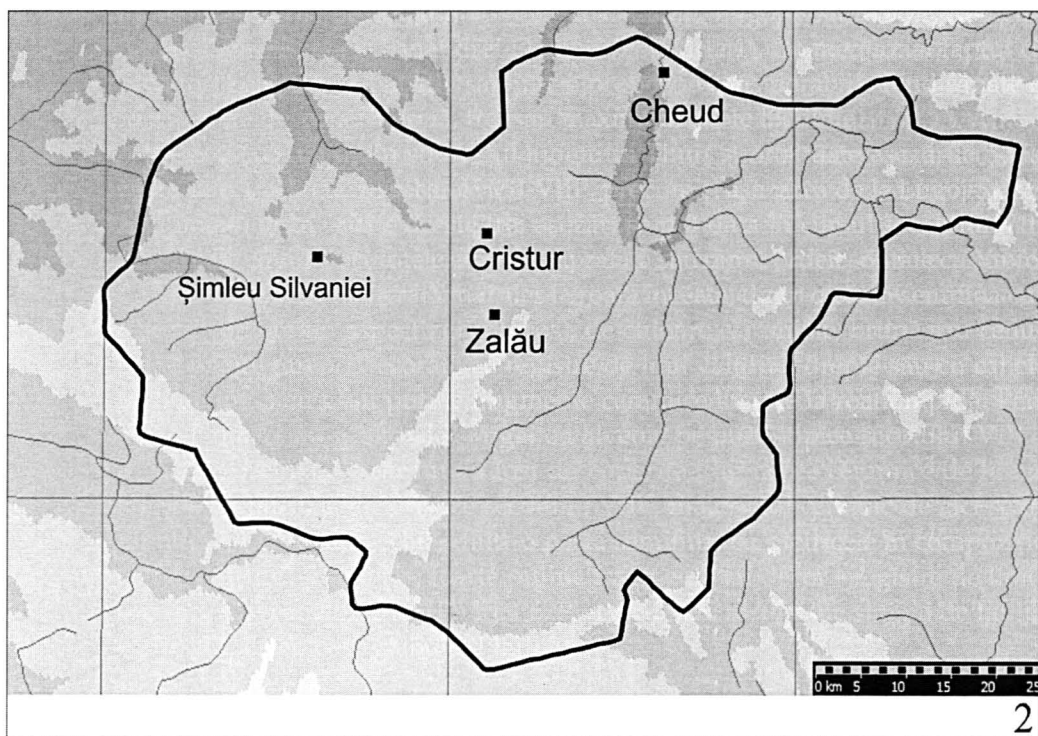
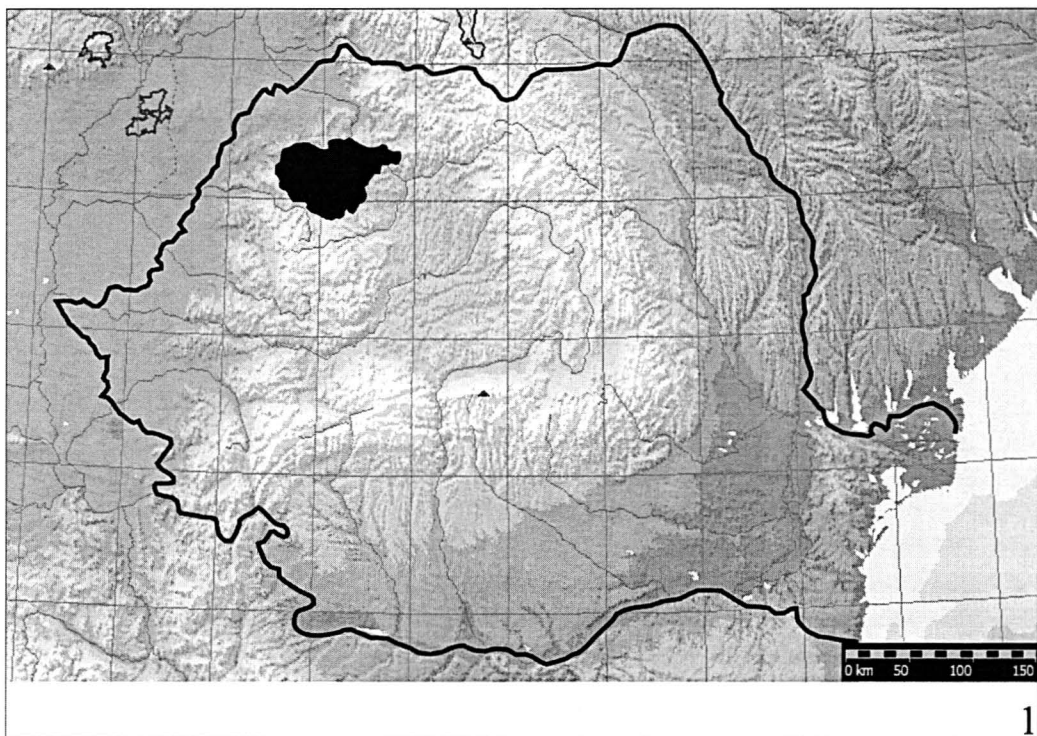
Abrevieri

AMN	Acta Musei Napocensis.
ArhMed	Arheologia Medievală.
Carpica	Carpica: culegere de studii și comunicări.
CCA	Cronica cercetărilor arheologice din România-campania 2008.
Materiale	Materiale și Cercetări Arheologice.
MJIAZ	Muzeul de Istorie și Artă – Zalău.
SCIV(A)	Studii și comunicări de istorie veche (și arheologie).

Bibliografie

- RTIMON, MITREA 1976 Artimon Alexandru, Mitrea Ioan, Așezarea medievală din secolele XIV-XV de la curtea domnească – Bacău, în *Carpica*, VIII, 1976, p. 190-224.
- ARTIMON 1982 Artimon Alexandru, Orașul medieval Tg. Trotuș în lumina datelor istorico-arheologice, în *Carpica*, XIV, 1982, p. 93-117.
- ARTIMON 1996 Artimon Alexandru, Ceramica fină de uz comun din secolele XIV-XV descoperită în centrele urbane din sud-vestul Moldovei, în *ArhMed*, I, 1996, p. 155-161.
- BATARIUC 2002 Batariuc Paraschiva-Victoria, Din nou despre ceramica cenușie de la Suceava, în *Arheologia Moldovei*, XXV, 2002, p.219-235.
- BĂCUEȚ-CRIȘAN, PRIPON 2008-2009 Dan Băcueț Crișan, Emanoil Pripon, 200. Zalău, jud. Sălaj, Punct. Str. Unirii nr. 13. Autorizația de cercetare preventivă nr. 43/2008, în CCA 2008, Târgoviște 2009, p. 360-361.
- BENKŐ 1992 Elek Benkő, *A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája*, Budapest, 1992.
- BENCZE 2008 Bencze Unige, Date preliminare privitoare la ceramica șampilată din Transilvania, secolele XIV-XV, în *Vasaria Medievalia*, I, 2008, p. 80-90.
- CHIȚESCU 1964 Chițescu Lucian, Ceramica șampilată de la Roman și unele probleme în legătură cu purtătorii ei în Moldova, în SCIV, nr. 3, tom 15, 1964, p. 411-426.
- CHEPTEA 1972 Cheptea Stela, Descoperirile arheologice din 1963 de la Siret, în *Arheologia Moldovei*, VII, 1973, p. 345-357.
- DIACONU 1959 Diaconu Gheorghe, Considerații asupra ceramicii descoperite la cetatea Scheia-Suceava, în *Materiale*, VI, 1959, p. 925-931.
- DIACONU 1962 Diaconu Gheorghe, Nicolae Constantinescu, *Cetatea Scheia*, București, 1962.
- HOFFER 2010 Hoffer Nikolaus, *Handbuch zur Terminologie der mittelalterlichen und neuzeitlichen keramik in Österreich*, Wien 2010.
- IAMBOR 2005 Petru Iambor, *Așezări fortificate din Transilvania (sec. IX-XIII)*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca 2005.
- MARCU-ISTRATE 2009 Marcu-Istrate Daniela, *Catedrala Romano-Catolică și Palatul Episcopal din Alba-Iulia: arheologie și istorie*, Ed. Altip, Alba-Iulia 2009.
- MARCU-ISTRATE 2009b Marcu-Istrate Daniela, *Catedrala Romano-Catolică și Palatul Episcopal din Alba-Iulia: arheologie și istorie*, catalog de expoziție, Ed. Altip, Alba-Iulia 2009.
- MARTA, SZŐCS 2007 Liviu Marta, Szőcs Péter Levente, *Catalogul colecției de arheologie*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare 2007.
- MATEI 1960 Matei D. Mircea, Unele probleme în legătură cu începuturile vieții orășenești la Suceava, în SCIV, XI, 1960.

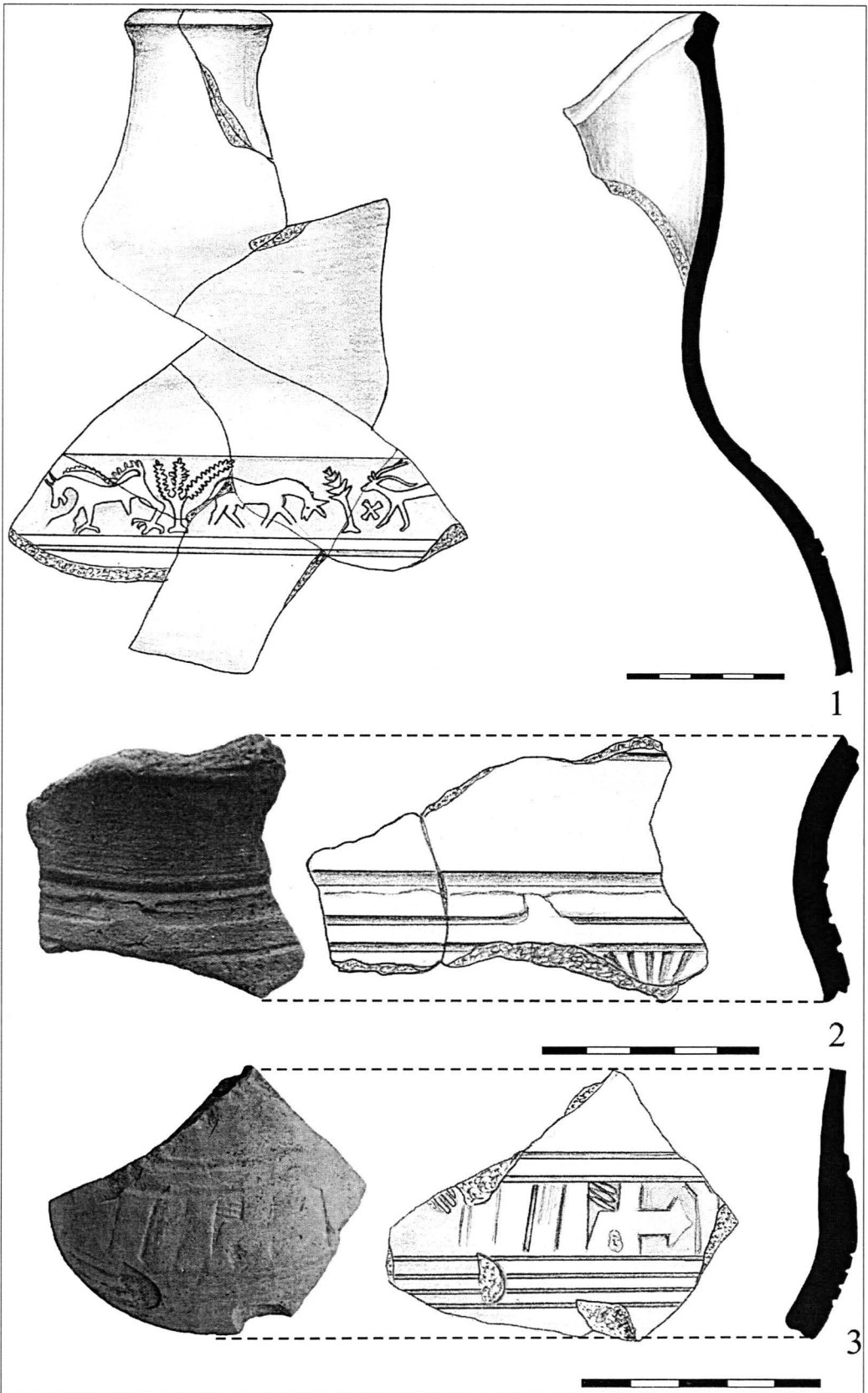
- MATEI 1963 Matei D. Mircea, *Ceramica cenușie de la Suceava și unele probleme ale arheologiei veacurilor XIV-XV în Moldova*, în *Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava*, București 1963, p. 131-160.
- MATEI, CHIȚESCU 1968 Mircea D. Matei, Chițescu Lucian, *Probleme istorice în legătură cu fortificația și așezarea mușatină orășenească de la Roman*, *Studii și Materiale de muzeografie și istorie militară*, I, București, 1968.
- NEAMȚU, CHEPTEA 1984 Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *Orașul medieval Baia în secolele XIV-XV*, II. Cercetări arheologice din anii 1977-1980, Editura Junimea, Iași, 1984.
- PINTEA 1967 Pinteia V. *Cu privire la așezarea feudală de la Sopor-Iacobeni*, în *AMN*, IV, 1967, P. 533-534.
- VULPE ET ALII 1955 Vulpe Radu et alii, *Săpăturile de salvare de la Sîncraieni*, în *SCIV*, VI, 1955, 3-4, p. 563.

Plașa 1.

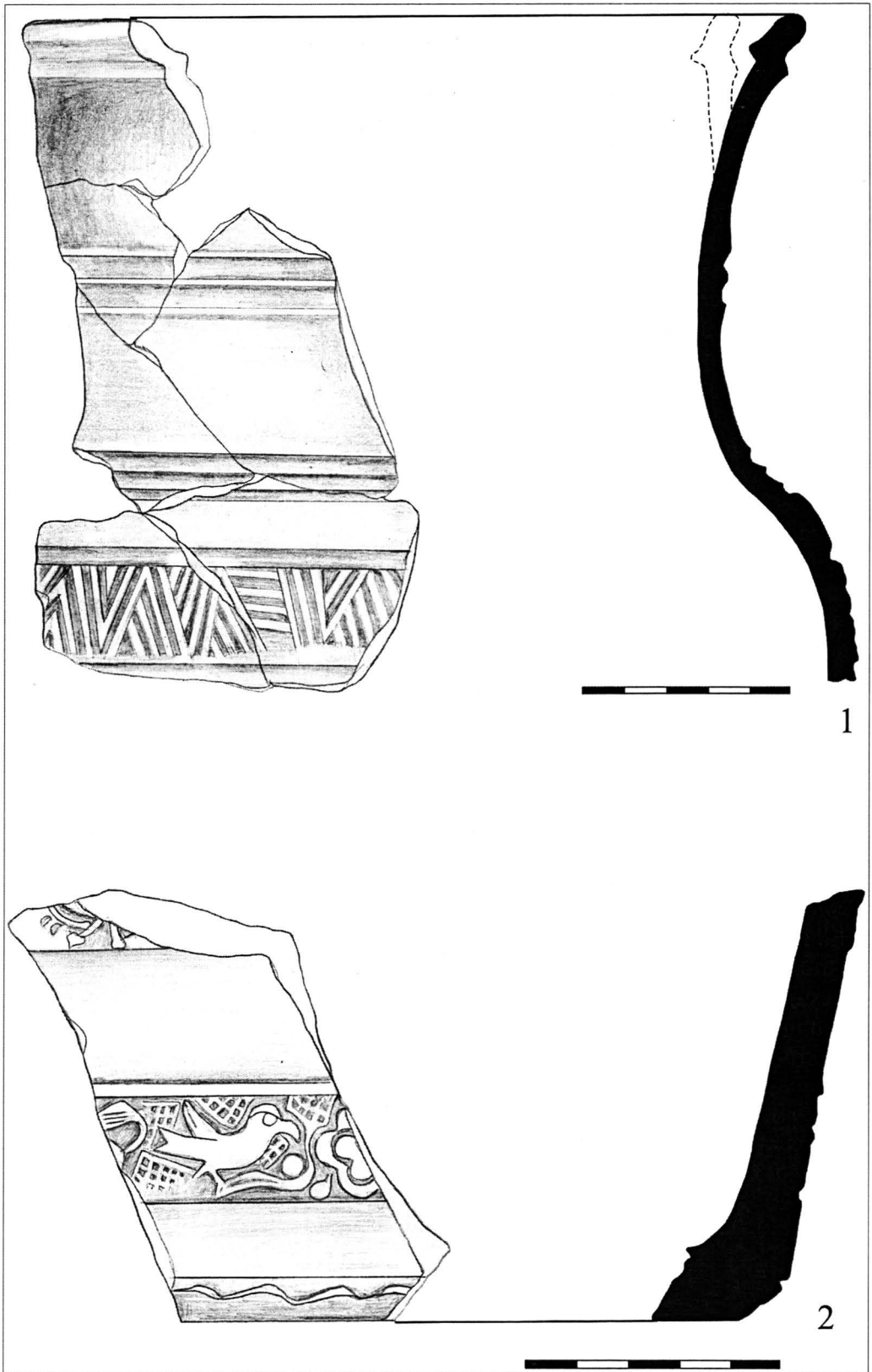
Fig. 1. Harta României.

Fig. 2. Harta județului Sălaj cu punctele de descoperire

Planșa 2.

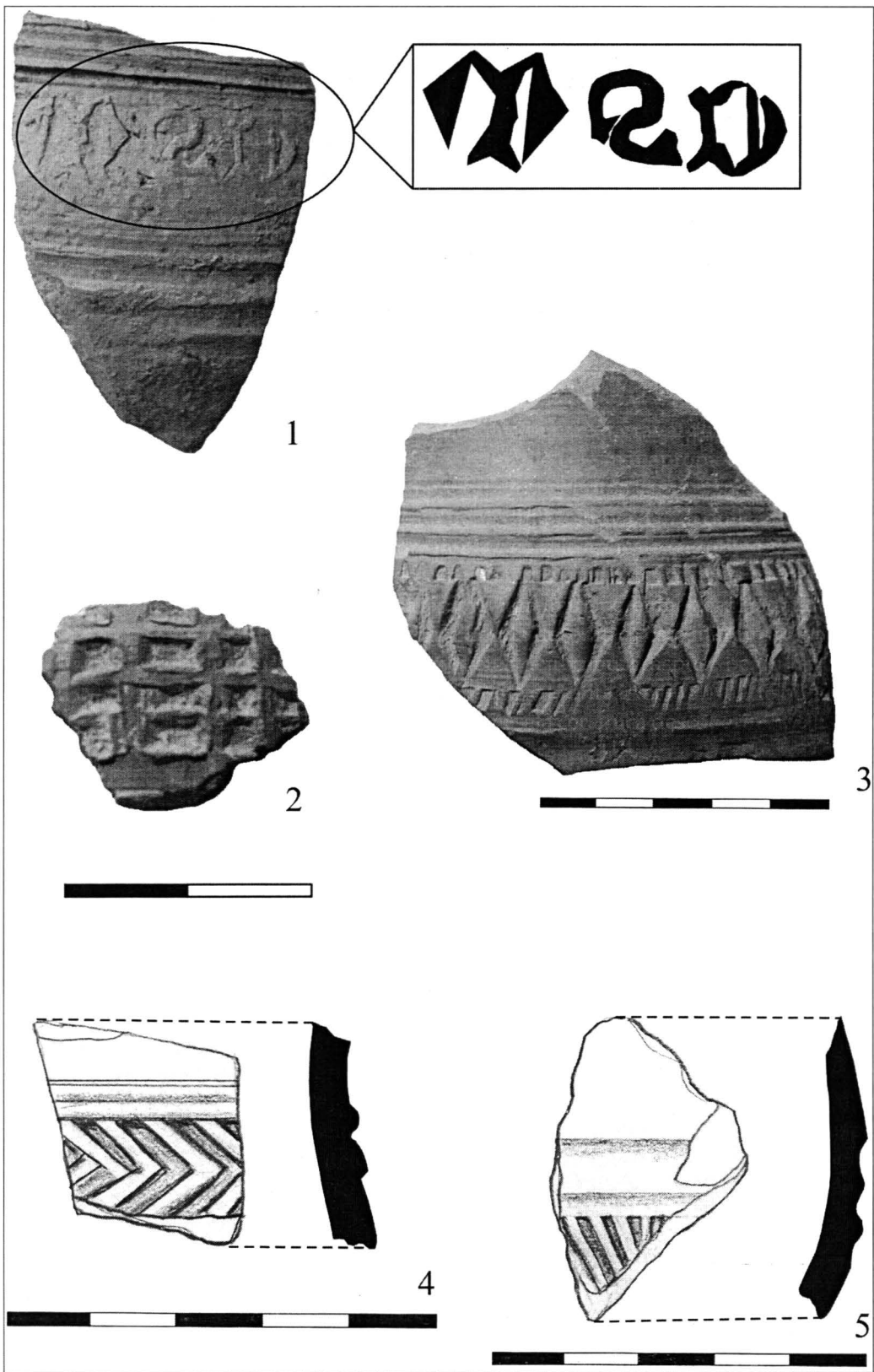
Fig. 1-3. Fragmente descoperite în Zalău pe str. Unirii nr. 13.

Plansa 3.

Fig. 1. Fragment descoperit în Zalău, în curtea MJIAZ, pe str. Unirii nr. 9.

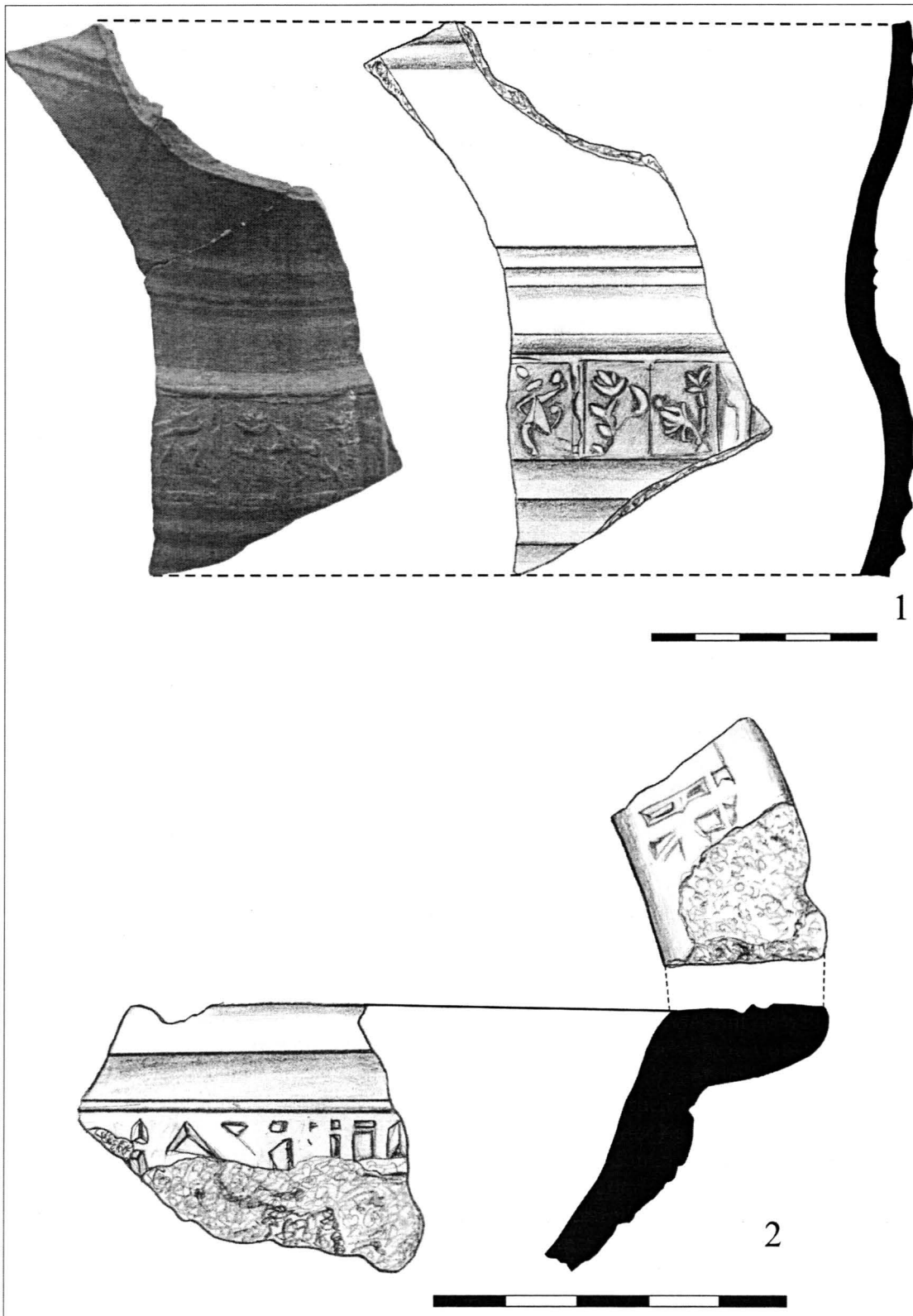
Fig. 2. Fragment ceramic descoperit în spatele clădirii MJIAZ.

Planșa 4.

Fig. 1-3. Fragmente ceramice descoperite în Șimleu Silvaniei pe str. Horea, colț cu str. Oașului.

Fig. 4-5. Fragmente ceramice descoperite la Cheud Cetate.

Planșa 5.

Fig. 1. Fragment ceramic provenit din colecția Colegiului Național "Simion Bărnuțiu" din Șimleu Silvaniei.

Fig. 2. Fragment ceramic descoperit la Cristur, com. Crișeni, jud. Sălaj.

OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA CERAMICA DIN SECOLELE VIII-X DESCOPERITĂ ÎN AȘEZĂRI DIN BANATUL DE CÂMPIE¹

Daniela TĂNASE

În general, în așezările din epoca medievală timpurie se găsesc mai ales vase din ceramică, întregi sau fragmentare, rareori apar alte tipuri de obiecte - unelte, arme sau podoabe. Atunci când se ia în discuție materialul ceramic, de cele mai multe ori acesta este datat larg în secolele VIII-X, deși la o privire mai atentă secvențele temporale se pot restrânge, chiar și în absența unor obiecte care pot înlesni datarea, cum sunt podoabele. Prin compararea materialului ceramic descoperit în câteva așezări amplasate în zona de câmpie și cea colinară a Banatului, care aparține astăzi județului Timiș, se pot observa diferențe legate de tehnica de producere și decorare a vaselor, de prezența anumitor tipuri de recipiente, care determină așezarea acestor situri arheologice pe paliere cronologice diferite. În regiunea menționată au fost cercetate sistematic sau cu ocazia unor săpături arheologice preventive câteva așezări databile în epoca medievală timpurie în care s-au descoperit locuințe de suprafață și de tip bordei cu inventarul compus în marea lui majoritate din fragmente ceramice. Între acestea se numără așezările de la Dumbrăvița, Jabăr-Cotun, Lugoj-Știuca Veche, Remetea Mare-Gomila lui Pituț, Sacoșu Mare-Burău și Sânandrei-Oxenbrickel (Harta 1). De menționat faptul că nici una dintre așezări nu a fost cercetată exhaustiv sau într-o proporție considerabilă, fiind săpate doar suprafețe restrânse în care s-au descoperit două, trei sau maximum șapte locuințe.

În zona colinară din sud-estul județului Timiș sunt situate așezările de la Jabăr-Cotun² și Sacoșu Mare-Burău³, datate în secolele VII-VIII⁴, precum și așezarea de la Lugoj-Știuca Veche din secolul VIII⁵. În opinia noastră, toate aceste trei așezări se pot data în cursul secolului VIII, anumite caracteristici fiindu-le comune: locuințele erau de suprafață sau semibordeie, dotate cu cuptoare amenajate din pietre de râu, ceramica era lucrată mai ales la roata înceată, dintr-o pastă semifină cu pietricele în compoziție (care îi conferă un aspect zgrunțuros), de culoare cărămizie, brună sau cenușie; predomină tipul de oală-borcan, rareori decorată cu registre de linii vălurite, drepte sau cu caneluri, dar au fost găsite și tigăi de lut; s-au găsit puține fragmente ceramice lucrate la roata rapidă. Până acum, doar la Sacoșu Mare-Burău⁶ s-au găsit oale și tigăi cu alveole pe buză, tipice secolului VIII. Cu toate că în așezarea de la Lugoj-Știuca Veche nu au fost descoperite fragmente ceramice de la recipiente cu creștături și alveole pe buză, caracteristice secolului VIII⁷, materialul ceramic de aici se încadrează în acest veac, fiind lucrat la roata înceată, dintr-o pastă semifină, cu pietricele în compoziție, de culoare cărămizie-gălbuie, brună și cenușie; foarte puține fragmente au decor - registre de linii vălurite puțin adâncite sau incizii și caneluri fine (Pl. III.4-6, Pl. IV.1-3); au fost găsite și tigăi de lut lucrate dintr-o pastă fină, nisipoasă, de culoare gălbuie (Pl. III.7).

¹ Banatul de câmpie desemnează regiunea de câmpie a județului Timiș, precum și regiunea sa colinară.

² Moroz-Pop 1993, p. 155.

³ Moroz-Pop 1979, p. 149-155.

⁴ Moroz-Pop 1979, p. 158; Moroz-Pop 1983, p. 474.

⁵ Mare 1992, p. 113.

⁶ Musteață 2005, p. 167.

⁷ Moroz-Pop 1979, p. 154, Pl. IV. 1, 3.

Cu totul altă situație a fost documentată în zona de câmpie unde sunt situate așezările de la Dumbrăvița, Remetea Mare-*Gomila lui Pituț* și *Sânandrei-Oxenbrickel*.

La Dumbrăvița⁸ au fost descoperite locuințe cu vetre deschise, cu cuptorașe scobite în lutul galben (o locuință având mai multe instalații de foc); fragmentele ceramice sunt realizate la roata înceată, dintr-o pastă semifină cu nisip și mică în compoziție, decorul fiind foarte variat: registre de linii vălurite, linii vălurite combinate cu linii orizontale, realizate cu pieptenul, registre de linii orizontale combinate cu șiruri oblice de liniuțe realizate cu roțița, câte o linie în val sau o linie în val combinată cu linii orizontale, apoi linii în val îngroșate, realizate cu bețișorul, precum și liniuțe realizate cu unghia combinate cu linii orizontale (Pl. I-II); s-au găsit foarte puține fragmente ceramice lucrate la roata rapidă și cu mâna. Fragmentele provin de la oale-borcan de dimensiuni medii și mici, doar un fragment de toartă realizată dintr-o pastă semifină cu mică în compoziție, de culoare roșu-gălbui, provine de la un recipient cu toartă de dimensiuni mai mari, probabil cană sau amforă. Într-o locuință a fost descoperit un fund de vas lucrat la roata înceată dintr-o pastă semifină, de culoare brună, care are o marcă de olar ce se datează la sfârșitul secolului IX – începutul secolului X⁹ (Pl. I.4). Așezarea se datează între a doua jumătate a secolului IX și în cursul secolului X¹⁰, posibil în prima sa jumătate având în vedere faptul că locuințele sunt intercalate de câteva morminte care se plasează în timp între sfârșitul secolului X și prima jumătate a veacului următor¹¹.

În așezarea de la Remetea Mare au fost făcute cercetări în anii '70 din secolul trecut și au fost descoperite atât locuințe, cât și complexe arheologice care pot fi puse în legătură cu practicarea meșteșugurilor, respectiv un atelier de bijutier și un cuptor de olar¹². Probabil că mare parte din vasele descoperite au fost produse în această așezare, poate nu întâmplător repertoriul motivelor decorative de pe fragmentele ceramice este unul foarte variat: registre de linii orizontale și de linii în val mărunț, rânduri de împunsături, făcute cu bețișorul, combinate cu linii orizontale și linii vălurite mărunț sau cu liniuțe oblice executate cu roțița, linii în val simple (Pl. V-VII). S-a descoperit un material ceramic foarte bogat, din care am exemplificat în această lucrare doar câteva fragmente descoperite în două locuințe cercetate în anul 1975 (Pl. V-VI). Ceramica descoperită este în proporție covârșitoare lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină cu mică în compoziție, de culoare roșie, roșu-gălbui sau brună. Aceste fragmente ceramice provin în general de la oale-borcan de dimensiuni medii și mici. În cantitate mică s-a descoperit și ceramică lucrată la roata rapidă¹³. Pe baza ceramicii, această așezare a fost datată în secolele VIII-IX¹⁴ sau în secolele VIII-X¹⁵. În opinia noastră această așezare se datează mai degrabă în secolele IX-X, posibil a doua jumătate a secolului IX-primele decenii ale secolului X, pe baza analogiilor cu ceramica descoperită la Dumbrăvița și în zone din vestul României și din Slovacia.

Situația documentată în situl arheologic de la Sânandrei este puțin mai complicată, deoarece s-a susținut că aici au fost descoperite trei morminte fără schelet în inventarul cărora erau fragmente ceramice datate în secolele VIII-IX¹⁶ sau în secolele VII-VIII¹⁷. Alături de aceste trei morminte au mai fost descoperite altele două în care s-au găsit și scheletele. Mormântul notat M1 (descoperit în anul 1992)¹⁸ avea în inventar piese de centură din bronz, turnate, decorate cu lujeri și grifoni, care confirmă datarea acestui mormânt, fără nici un dubiu, în secolul al VIII-lea. În privința celui de-al doilea mormânt descoperit în anul 1993¹⁹, notat M5²⁰, se pare că nu avea nici un fel de inventar, deși se afirmă la un

⁸ Tănase 2004, p. 42.

⁹ Vlkolinská 1994, p. 89.

¹⁰ Tănase 2004, p. 42.

¹¹ Tănase 2004, p. 43.

¹² Bejan 1995, p. 72, p. 90.

¹³ Bejan 1995, p. 72-73.

¹⁴ Bejan 1986, p. 268.

¹⁵ Bejan 1995, p. 70.

¹⁶ Bejan 1995, p. 82-83.

¹⁷ Muntean, Muntean 2001, p. 265-266.

¹⁸ Bejan 1995, p. 80-83; Fig. VII A.

¹⁹ Bejan 1995, p. 82.

²⁰ Muntean, Muntean 2001, p. 267.

moment dat că s-au găsit fragmente ceramice din secolele VII-VIII²¹. Cert este că cel de-al doilea mormânt s-a descoperit la o adâncime mult mai mică decât mormântul datat în secolul al VIII-lea și aparține unui alt tip antropologic decât bărbatul înmormântat în M1²².

Absența inventarului din M5 face dificilă datarea acestuia, dar putem afirma cu certitudine că nu este contemporan cu M1, el poate fi mai degrabă anterior acestuia sau poate fi și ulterior, dacă luăm în considerare posibilitatea ca în groapa mormântului să fi fost fragmente ceramice. Din studierea fragmentelor ceramice găsite la Sânandrei rezultă faptul că acestea provin, în mare parte, din secțiuni notate S 27 și S 64 (Pl. X-XI), care probabil că pot fi puse în legătură cu complexe arheologice descoperite în anii 1992-1993, o locuință și gropi menajere²³. Se pare că material ceramic s-a descoperit doar în pământul de umplutură al unei gropi dreptunghiulare notate M2 (mormântul 2) (Pl. VIII-IX), deși s-a făcut afirmația că fragmente ceramice s-au descoperit în mormintele M2-M5²⁴. Din analiza ceramicii se poate observa că fragmentele descoperite în M2 provin de la vase diferite, or dacă ar fi fost un cenotaf s-ar fi convenit să fie măcar de la același vas, ca în cazul mormântului, posibil cenotaf, de la Bratei²⁵. Vase sparte intenționat au fost descoperite în necropola de la Nitra-Lupka²⁶, datată în secolele IX-X, dar s-au găsit toate fragmentele care proveneau de la acestea și nicidecum fragmente atât de variate și de disparate, ca în cazul mormântului 2 de la Sânandrei, încât nu se poate întregi vreun vas.

Fragmentele ceramice descoperite la Sânandrei provin de la vase lucrate la roata înceată, dintr-o pastă semifină, cu mică în compoziție, de culoare cărămizie, brună și neagră, decorate cu registre de linii orizontale și linii vălurite, cu câte o linie vălurită (uneori combinată cu linii orizontale), cu linii vălurite și liniuțe oblice executate cu roțița sau cu linii canelate fin. Multe dintre fragmente, la fel cu cele descoperite în așezările de la Dumbrăvița și Remetea Mare, au urme de ardere secundară, ceea ce înseamnă că au fost utilizate la gătit. Se mai cuvine remarcată descoperirea unui fund de vas cu un orificiu în mijloc (Pl. VIII.5), folosit probabil la topirea rășinii de lemn; astfel de vase cu orificii pe fund, utilizate la topirea rășinii și a catranului, au fost descoperite în așezări medievale timpurii din Polonia²⁷ și Germania²⁸.

Fragmentele ceramice descoperite în complexul arheologic notat M2 se datează mult mai târziu decât mormântul M1 (din secolul VIII), mai degrabă în cea de-a doua jumătate a secolului IX și în primele decenii ale secolului X. Aceasta mai ales în condițiile în care observăm că în decorul vaselor apar anumite motive specifice acestei perioade, cum este linia în val situată sub buză combinată cu linii orizontale²⁹. Se mai observă faptul că fragmentele ceramice din M2 sunt asemănătoare cu cele descoperite în S 27 și S 64 în ceea ce privește tehnica de producere, forma și decorul. În opinia noastră, la Sânandrei a fost surprins orizontul arheologic al secolului VIII, reprezentat de mormântul M1, precum și orizontul arheologic al secolelor IX-X, reprezentat de complexe arheologice care aparțin unei așezări. Dacă este corectă afirmația conform căreia în patru gropi dreptunghiulare au fost descoperite fragmente ceramice, acestea mai degrabă au secționat complexe ale așezării databile în secolele IX-X fiind în mod sigur ulterioare acesteia. Rămâne în continuare de stabilit funcționalitatea acestor gropi dreptunghiulare, deoarece pentru secolele X-XI nu au fost atestate arheologic cenotafe, cu atât mai puțin în perioada medievală clasică.

Prin urmare, ceramica descoperită la Sânandrei nu se datează în secolele VII-VIII, deoarece nu are nici un fel de similitudini cu ceramica descoperită în așezările de la Lugoș, Jabăr și Sacoșu-Mare, ci mai degrabă în secolul al IX-lea (poate a doua sa jumătate) și în secolul al X-lea (poate primele decenii ale

²¹ Bejan 1995, p. 80.

²² Muntean, Muntean 2001, p. 266-268.

²³ Bejan 1995, p. 80, p. 82-83.

²⁴ Muntean, Muntean 2001, p. 266.

²⁵ Cosma 2007, p. 180, p. 182.

²⁶ Vlkolinská 2007, p. 211.

²⁷ Kubica-Kabacińska, Langer, Pietrzak, Szmoniewski 2005, p. 247-264.

²⁸ Voß 1997, p. 81-84.

²⁹ Vase cu o linie în val combinate cu linii orizontale s-au găsit în necropola de la Nitra-Lupka din sec. IX-X, vezi Vlkolinská 2007, p. 220-227, Pl. I-VII.

acestua), având în vedere asemănările cu ceramica descoperită la Dumbrăvița, care pe baza analogiilor cu ceramica descoperită în așezări și necropole din Slovacia cu o cronologie riguros stabilită, se datează între a doua jumătate a secolului IX și primele decenii ale secolului X.

Se cuvine menționat faptul că există asemănări ca formă și decor în ceea ce privește materialul ceramic descoperit în așezările de la Dumbrăvița, Remetea Mare și Sânandrei, fapt care poate să sugereze că acestea ar fi putut fi contemporane în anumite secvențe temporale. De exemplu, registre de linii realizate cu roțița combinate cu linii în val apar la Dumbrăvița (Pl. I.2) la Sânandrei (Pl. VIII.3) și la Remetea Mare (Pl. VII.4). Decorul cu o singură linie în val combinată cu linii orizontale, precum cel care apare pe fragmente ceramice descoperite la Dumbrăvița (Pl. II.2) și Sânandrei (Pl. X.1), a fost specific perioadei de trecere din secolul IX în secolul X³⁰. De asemenea, decorul aplicat cu roțița, asociat cu linii în val și linii orizontale, care apare în toate cele trei așezări menționate, este caracteristic începutului celei de-a doua jumătăți a secolului al IX-lea³¹. Această cronologie a motivelor decorative a fost stabilită pe baza descoperirilor făcute în situri arheologice din Slovacia, dar aceste motive decorative au fost răspândite pe o arie largă, inclusiv în partea de est a bazinului carpatic. În așezări din vestul și nord-vestul României s-au descoperit fragmente ceramice care provin de la vase asemănătoare ca tehnologie de producere, formă și decor cu cele descoperite în Banat. Astfel, vase decorate cu linii drepte combinate cu linii în val mărunț, precum cele de la Remetea Mare, s-au descoperit la Biharia (jud. Bihor)³² și Marca (jud. Sălaj)³³, vase decorate cu o linie în val încadrată de linii drepte, precum cele de la Remetea și Sânandrei, au fost descoperite la Cefa (jud. Bihor)³⁴; așezări datate în secolele IX-X. Un vas ornamentat în partea inferioară cu linii drepte, asemeni celui de la Dumbrăvița (Pl. I.3), a fost descoperit la Oradea-Salca³⁵, așezare datată în secolele IX-X. Fragmentele ceramice provenite de la oale cu buza ușor evazată la exterior, decorate cu registre de linii în val, mai ascuțite, asemeni celor de la Remetea Mare (Pl.V.4, Pl.VI.7), s-au găsit la Zalău (jud. Sălaj)³⁶.

Se mai cuvine menționat faptul că, deși în aceste așezări a fost descoperit un material ceramic bogat și variat, până în acest moment nu a fost găsită ceramică cenușie fină, lucrată la roată, decorată cu motive lustruite, adusă la nord de Dunăre de către bulgari. Aceeași situație a fost atestată arheologic și în nord-vestul României³⁷.

De obicei, când se discută cronologia așezărilor din epoca medievală timpurie din Banat, se invocă cerceii cu capăt spiralic și lunulari descoperiți în două locuințe din așezarea de la Gornea-Căunița de Sus, care au fost datați în secolul VIII³⁸. Însă cercetări mai recente plasează folosirea cerceilor spiralici din secolul VIII până în prima jumătate a secolului al XI-lea³⁹, în timp ce cerceii lunulari de tipul celor descoperiți în această așezare erau preferați în veacurile IX-X⁴⁰. Prin urmare, se schimbă datarea așezării și implicit a materialului ceramic, mai târziu de secolul VIII.

Așadar, din cele expuse se conturează un grup de așezări situate în zona colinară a Banatului timișan (Lugoj-Știuca Veche, Jabăr-Cotun și Sacoșu Mare-Burău) care se datează în cursul secolului VIII, iar un alt grup este reprezentat de așezările de la Remetea Mare-Gomila lui Pituț, Dumbrăvița și Sânandrei-Oxenbrickel, situate în zona de câmpie joasă, care se datează în a doua jumătate a secolului IX - prima jumătate a secolului X. Până în acest moment în Banatul de câmpie au fost atestate arheologic destul de puține așezări din perioada medievală timpurie; de aceea nu se pot formula concluzii clare cu privire la preferința pentru locuirea unor zone geografice într-o anumită perioadă de timp, preferințele putând fi determinate și de climă. Această ipoteză poate fi validată doar de viitoare cercetări pluridisciplinare.

³⁰ Vlkolinská 1994, p. 88.

³¹ Vlkolinská 1994, p. 87.

³² Cosma 2002, p. 361, Pl. 24; p. 362, Pl. 25.

³³ Băcuet-Crișan 2007, p. 132, Pl. 34.3.

³⁴ Cosma 2002, p. 414, Pl. 77; p. 415, Pl. 78.

³⁵ Cosma 2002, p. 511, Pl. 174.8.

³⁶ Băcuet-Crișan 2007, p. 137, Pl. 39.3.

³⁷ Băcuet-Crișan 2007, p. 38.

³⁸ Uzum 1990, p. 261, Pl. XXII.1-3; Țeicu, Lazarovici 1996, p. 30-31; Pl. 21.

³⁹ Fiedler 1992, p. 173.

⁴⁰ Fiedler 1992, p. 178-179.

Doar prin noi săpături arheologice și prin cercetarea exhaustivă a siturilor se poate elabora o cronologie mai precisă a acestor așezări și implicit a materialului ceramic.

De asemenea, se impune în viitor cercetarea mai îndeaproape a fragmentelor ceramice descoperite în aceste așezări, precum și studiul mineralogic și petrografic al acestora pentru a enunța ipoteze pertinente cu privire la sursele geologice de materie primă utilizate de olari, cunoașterea tehnicii de modelare a vaselor și controlul condițiilor de ardere a acestora. Astfel, se pot contura căile de difuzare a produselor și a tehnologiei, precum și legăturile între așezările dintr-o anumită regiune.

Bemerkungen zu der in Siedlungen der Banater Tiefebene entdeckten Keramik des 8.-10. Jahrhunderts (Zusammenfassung)

Die Keramik aus der Frühzeit des Mittelalters wird meistens ins weite Intervall des 8.-10. Jhs. datiert, obwohl bei einer aufmerksamen Betrachtung des Problems dieser Zeitraum kürzer gefasst werden könnte. In der Banater Ebene und im Hügellgebiet, die heutzutage zum Kreis Timiș gehören, wurden einige Siedlungen aus dem Frühmittelalter bei Dumbrăvița, Jabăr-Cotun, Lugoj-Știuța Veche, Remetea Mare-Gomila lui Pituț, Sacoșu Mare-Burău und Sănandrei-Oxenbrickel erforscht. Zu bemerken ist, dass keine dieser Siedlungen vollständig oder zum großen Teil untersucht wurde, sondern die Grabungen wurden bloß an kleineren Flächen durchgeführt, wo drei, vier, höchstens sieben Wohnungen entdeckt wurden.

In der Hügellgegend im südöstlichen Teil des Kreises Timiș liegen die Siedlungen von Jabăr-Cotun und Sacoșu Mare-Burău, die ins 7.-8. datiert werden sowie die Siedlung von Lugoj-Știuța Veche aus dem 8. Jh. Unseres Erachtens sind alle drei Siedlungen ins 8. Jh. datierbar, weil sie gewisse gemeinsame Merkmale aufweisen: Die Wohnungen standen an der Oberfläche oder zur Hälfte eingegraben, sie hatten Öfen aus Flussbettsteinen, die Keramik ist vor allem auf einer mit der Hand betriebenen Töpferscheibe gearbeitet worden und besteht aus einer halbfainen mit Steinchen vermengten ziegelroten, braunen oder grauen Pasta (die sie grob aussehen lässt); die Töpfe herrschen vor, selten mit welligen oder geraden Linien oder aber mit Rillen verziert, es wurden jedoch auch Pfannen aus Lehm entdeckt. Nur wenige Keramikfunde sind an der mit dem Fuß betriebenen Scheibe gearbeitet worden.

Eine völlig andere Situation ist in der Ebene belegt, wo die Siedlungen Dumbrăvița, Remetea Mare-Gomila lui Pituț und Sănandrei-Oxenbrickel liegen.

Bei Dumbrăvița und Remetea Mare sind Wohnungen mit offenen Feuerstellen aufgedeckt worden, wo für die kleinen Öfen der gelbe Lehm ausgehöhlt worden war (manche Wohnungen besaßen mehrere Feuerstellen); die Töpferware ist meist auf der mit der Hand betriebenen Scheibe aus einer halbfainen Pasta mit Zusatz von Sand und Glimmer hergestellt worden. Die Verzierung ist mannigfaltig und wurde mit dem Kamm, dem Rädchen, dem Stäbchen oder mit dem Fingernagel eingeritzt; sie besteht aus welligen und geraden Linien, aus schrägen Strichlein in unterschiedlichen Kombinationen. Es wurde sehr wenig fragmentierte Keramik gefunden, die auf der mit dem Fuß betriebenen Töpferscheibe oder mit der Hand hergestellt worden war. Die Bruchstücke stammen von mittelgroßen und kleinen Töpfen, selten kommen Henkel von Amphoren oder Krügen vor. Diese Siedlungen werden aufgrund der Analogien zu Entdeckungen aus dem Westen Rumäniens und aus der Slowakei zwischen die zweite Hälfte des 9. und die erste Hälfte des 10. Jhs. datiert.

Am Fundort von Sănandrei wurden Keramikfragmente entdeckt, und zwar sowohl in einem rechteckigen Grab, das als Zenotaph betrachtet wird als auch in einer Wohnung und in einigen Abfallgruben. Diese Fragmente werden ins 9.-10. Jh. datiert, so wie jene aus den Siedlungen von Dumbrăvița und Remetea Mare. Auf demselben Areal wurde auch ein Grab aufgedeckt, in dem mit Ranken und Greifen verzierte Teile eines Gürtels lagen und das ins 8. Jh. datiert wird, also älter als die Siedlung aus dem 9.-10. Jh. ist.

Es muss noch erwähnt werden, dass das keramische Fundgut aus den Siedlungen von Dumbrăvița, Remetea Mare und Sănandrei bezüglich der Form und der Verzierung Ähnlichkeiten aufweist, was die Annahme zulässt, dass die Fundstücke in gewissen Zeiträumen zeitgenössisch waren.

Im Hinblick auf die Chronologie der frühmittelalterlichen Siedlungen des Banats werden die lunulaförmigen silbernen und bronzenen Ohrringe erwähnt, die in zwei Wohnungen der Siedlung von Gornea-Căunița de Sus entdeckt und ins 8. Jh. datiert wurden. Neuere Untersuchungen haben jedoch den Gebrauch dieser Ohrringe ins 9.-10. Jh. platziert, folglich werden die Siedlung und implizite das keramische Fundgut später als ins 8. Jh. datiert.

Aufgrund der dargelegten Tatsachen ist im Hügelgebiet des Temescher Banats eine Gruppe von Siedlungen zu erkennen (Lugoj-Știuca Veche, Jabăr-Cotun und Sacoșu Mare-Burău), die ins 9. Jh. datierbar sind, eine andere Gruppe hingegen besteht aus den Siedlungen von Remetea Mare-Gomila lui Pituț, Dumbrăvița und Sânanndrei-Oxenbrickel, die in der Tiefebene liegen und in die zweite Hälfte des 9.-erste Hälfte des 10. Jhs. datiert werden

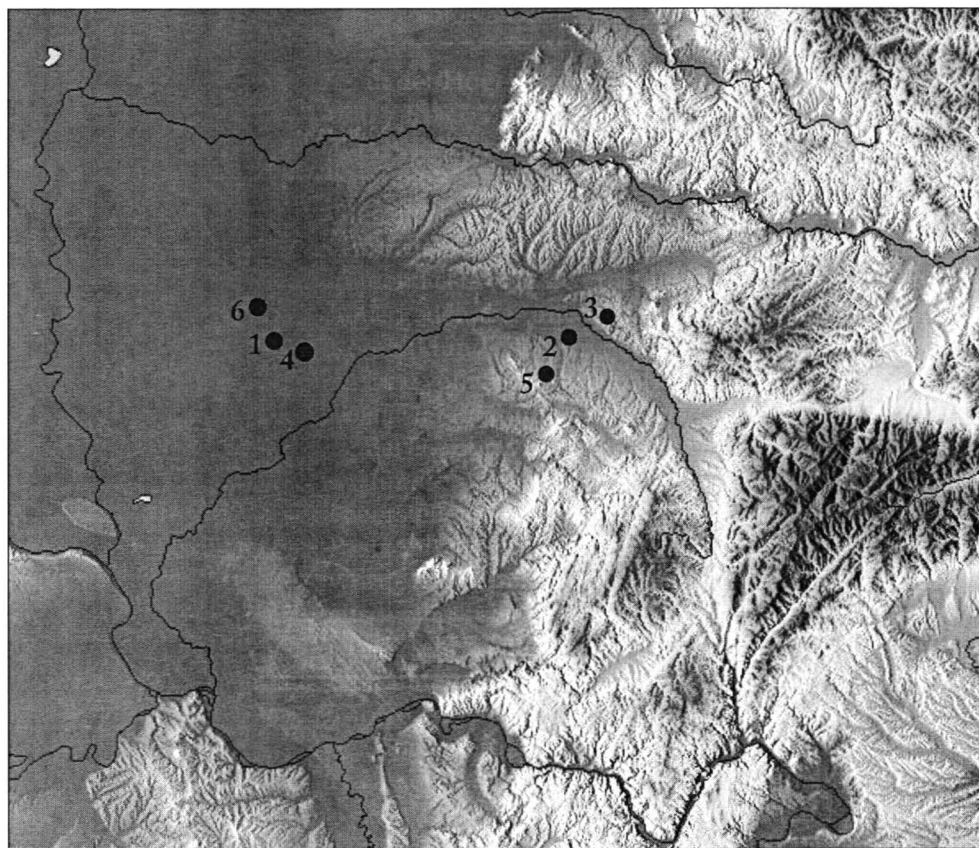
Künftig werden die Forschungsarbeiten die Töpferware aus diesen Siedlungen sowie die mineralogische und petrographische Untersuchung betreffen, um schlüssigere Hypothesen bezüglich der geologischen Quellen des Rohstoffes, der Vertriebswege und Technologie der Produkte und implizite der Beziehungen zwischen den Siedlungen eines gewissen Gebietes aufstellen zu können.

Nur durch interdisziplinäre Untersuchungen und die gesamte Erforschung der Siedlungen aus dem Frühmittelalter können eine richtigere Chronologie für diese und für das keramische Fundgut erarbeitet werden.

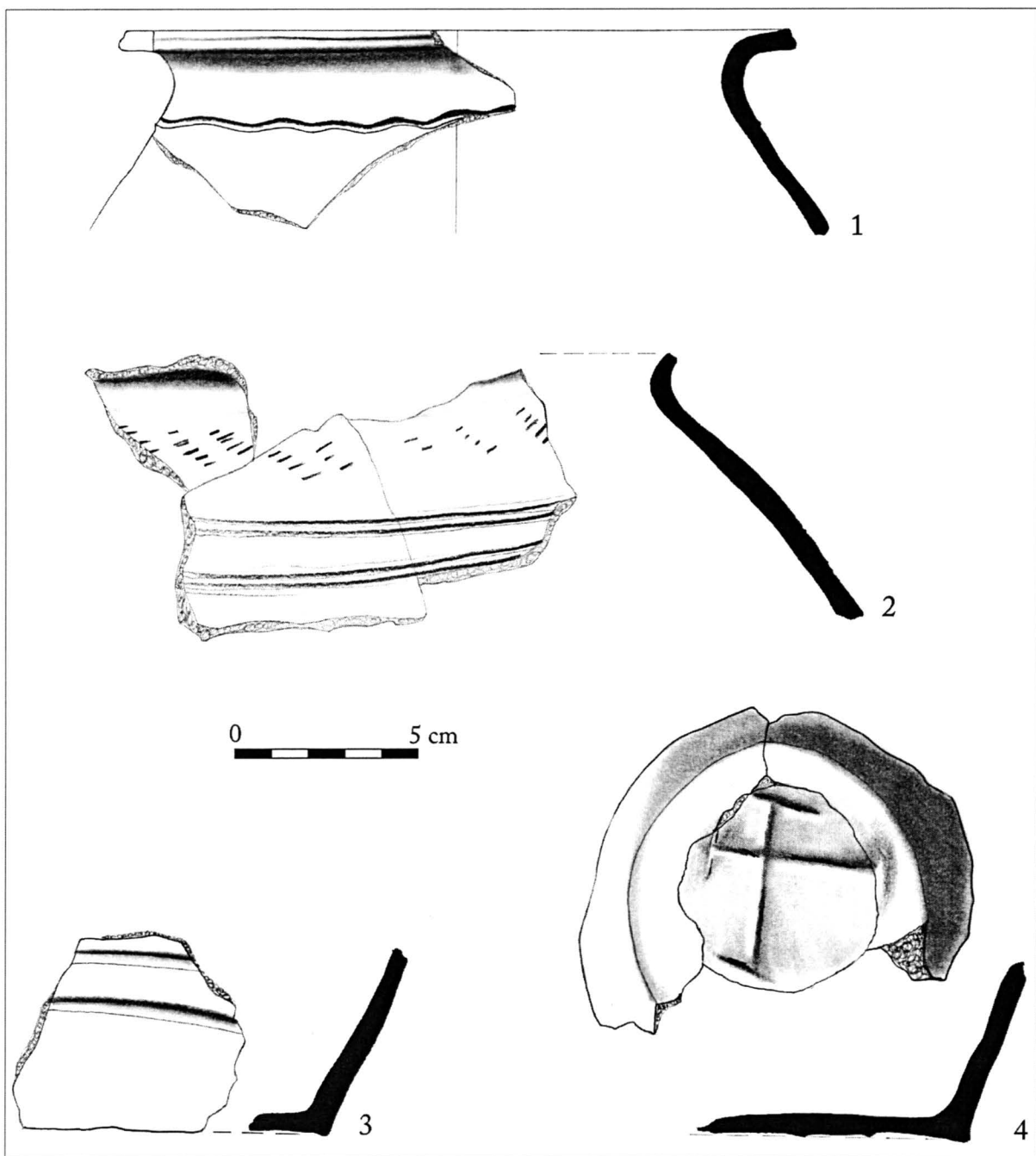
Bibliografie

- Băcuet-Crișan 2007, D. Băcuet-Crișan, *Așezările din secolele VI-IX de pe cursul superior și mijlociu al râurilor Barcău și Crasna*, Cluj-Napoca, Zalău 2007.
- Bejan 1986, A. Bejan, *Contribuții la cunoașterea culturii materiale din sud-vestul României în sec. VIII-X. Așezarea de la Remetea Mare-„Gomila lui Pituț“*, Tibiscum SCC 6, 1986, p. 259-268.
- Bejan 1995, A. Bejan, *Banatul în secolele IV-XII*, Timișoara 1995.
- Cosma 2002, C. Cosma, *Vestul și nord-vestul României în secolele VIII-X d.H.*, Cluj-Napoca 2002.
- Cosma 2007, C. Cosma, *Betrachtungen zur Keramik, die in den siebenbürgischen Körperbestattungsgräbern des 7.- 8. Jh. n. Chr. entdeckt wurde*, in *Funerary offerings and votive depositions in Europe's 1 st Millenium AD*, Cluj- Napoca 2007, p. 151-190.
- Fiedler 1992, U. Fiedler *Studien zu Gräberfeldern des 6. bis 9. Jahrhunderts an der unteren Donau*, Band I-II, Bonn, 1992.
- Kubica-Kabacińska, Langer, Pietrzak, Szmoniewski 2005, E. Kubica-Kabacińska, J. Langer, S. Pietrzak, B. Szmoniewski, *Vessels for Wood Tar Production from the Early Medieval Settlement at Kraków-Norwa Huta-Mogila, Site 1, Malopolska Province*, Botanical Guidebooks 28, 2005, p. 247-264.
- Mare 1992, M. Mare, *O așezare prefeudală de la Lugoj*, SIB 16, 1992, p. 109-126.
- Moroz-Pop 1979, M. Moroz-Pop, *Așezarea feudală timpurie de la Sacoșu Mare*, Tibiscus 5, 1979, p. 149-158.
- Moroz-Pop 1983, M. Moroz-Pop, *Contribuții la repertoriul arheologic al localităților din județul Timiș din paleolitic și până în Evul Mediu*, Banatica 7, 1983, p. 409-489.
- Moroz-Pop 1993, M. Moroz-Pop, *Contribuții privind cercetarea civilizației materiale din Banat în epoca migrațiilor*, Tibiscum 8, 1993, p. 153-167.
- Muntean, Muntean 2001, M. Muntean, C. Muntean, *Studiu antropologic și de ritual funerar asupra unor schelete provenite de la Sânanndrei (jud. Timiș), datate în sec. VII-VIII*, AnB S. N. IX, 2001 (2002), p. 265-282.
- Musteață 2005, S. Musteață, *Populația spațiului pruto-nistean în secolele VIII-IX*, Chișinău 2005.

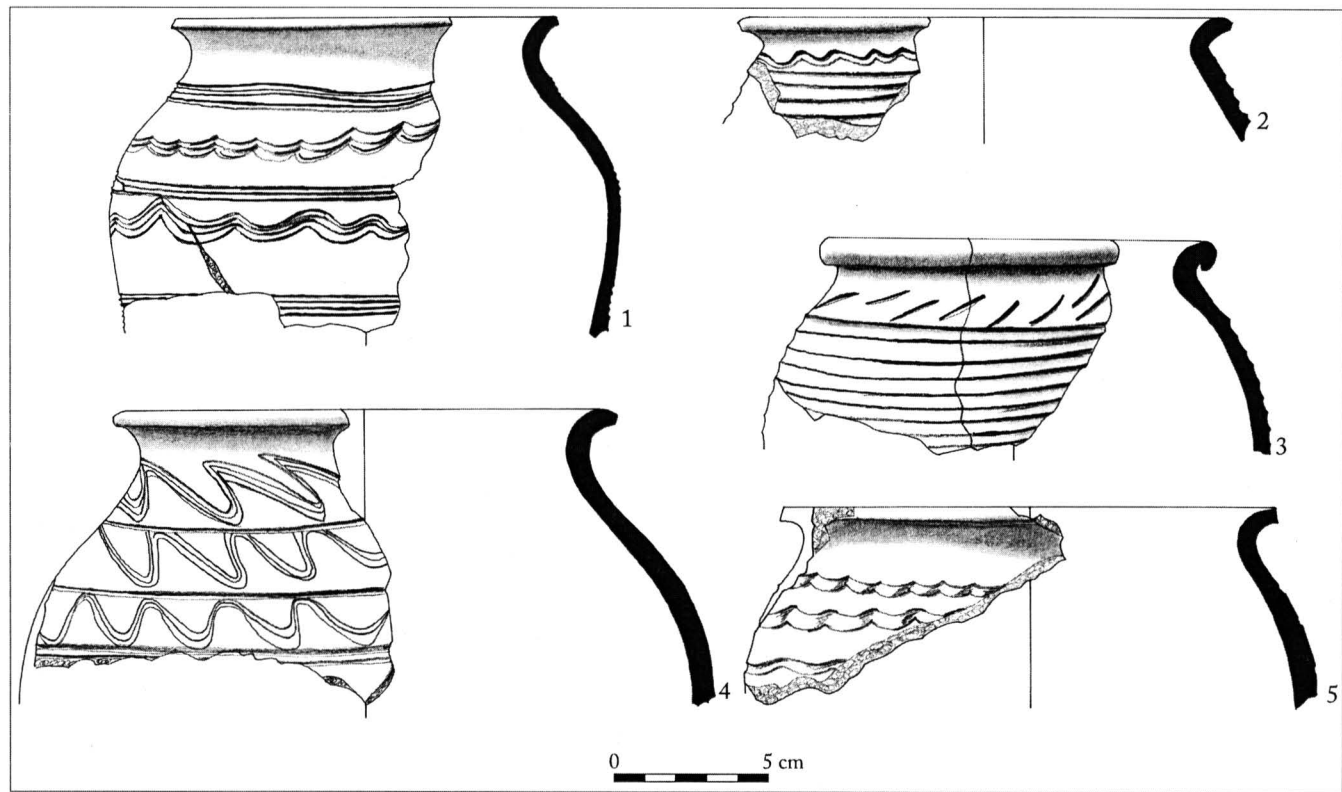
- Tănase 2004, D. Tănase, *Descoperirile medievale și moderne*, în F. Drașovean et alii, *Săpăturile arheologice preventive de la Dumbrăvița (jud. Timiș)*, Timișoara 2004, p. 38-55, p. 157-217: Pl. XXVI-LXXXVII.
- Uzum 1990, I. Uzum, *Mărturii arheologice de civilizație veche românească descoperite în satul Gornea-“Căunița de Sus”*, în *Banatica X*, 1990, p. 205-266.
- Țeicu, Lazarovici 1996, D. Țeicu, Gh. Lazarovici, *Gornea. Din arheologia unui sat medieval din Clisura Dunării*, Reșița 1996.
- Vlkolinská 1994, I. Vlkolinská, *Pottery from cemeteries of the 9th-10th centuries in the territory of Slovakia*, în *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert*, Brno 1994, p. 83-92.
- Vlkolinská 2007, I. Vlkolinská, *Some aspects of the ceramics in the graves on the cemetery Nitra-Lupka*, în *Funerary offerings and votive depositions in Europe's 1 st Millenium AD*, Cluj-Napoca 2007, p. 207-227.
- Voß 1997, R. Voß, *Slawische Keramik zur Teergewinnung vom 7.-12. Jh. in Mecklenburg und Vorpommern*, în *Proceedings of the First International Symposium on Wood Tar and Pitch*, Warsaw 1997, p. 81-86.

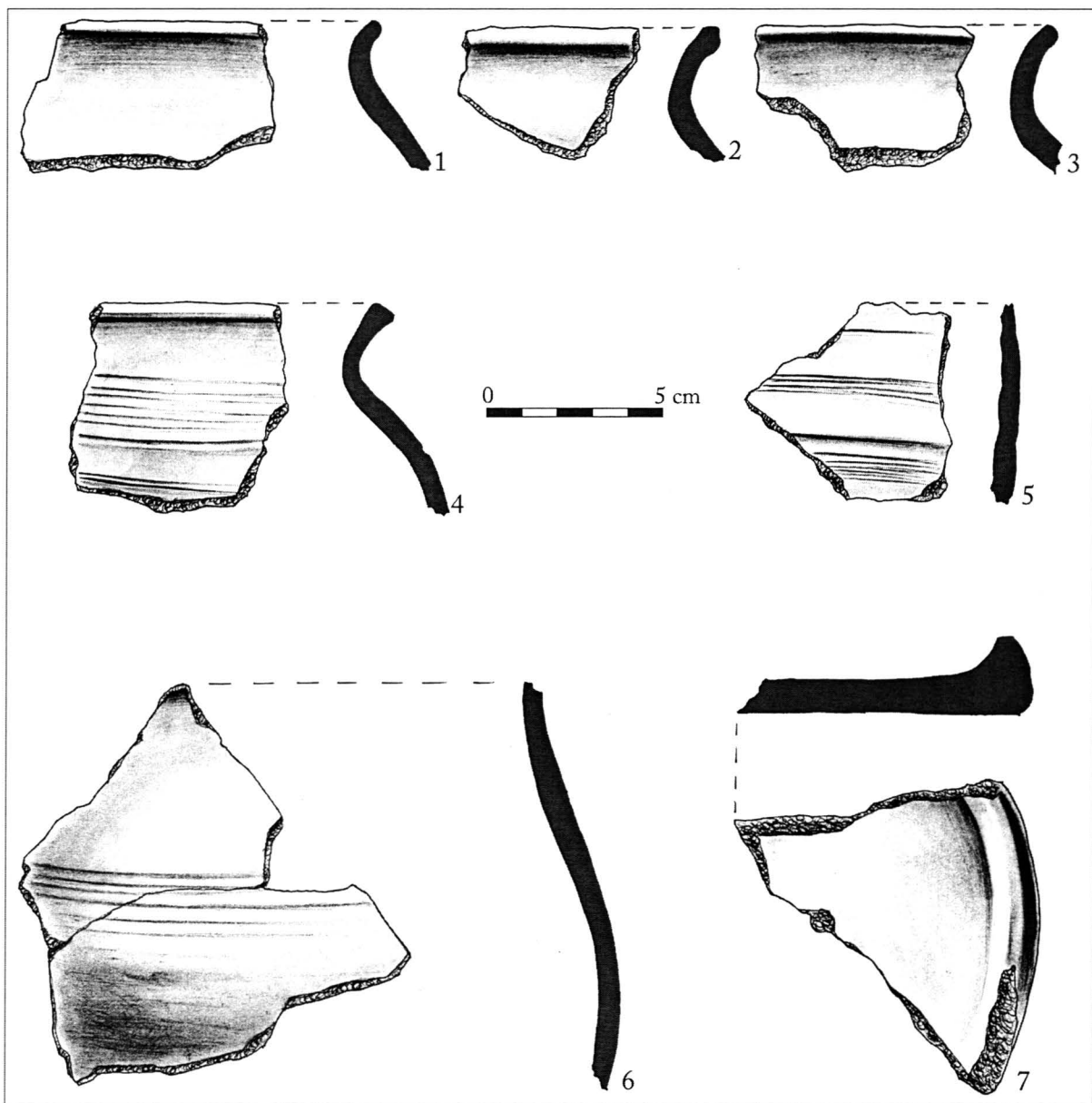
Harta 1

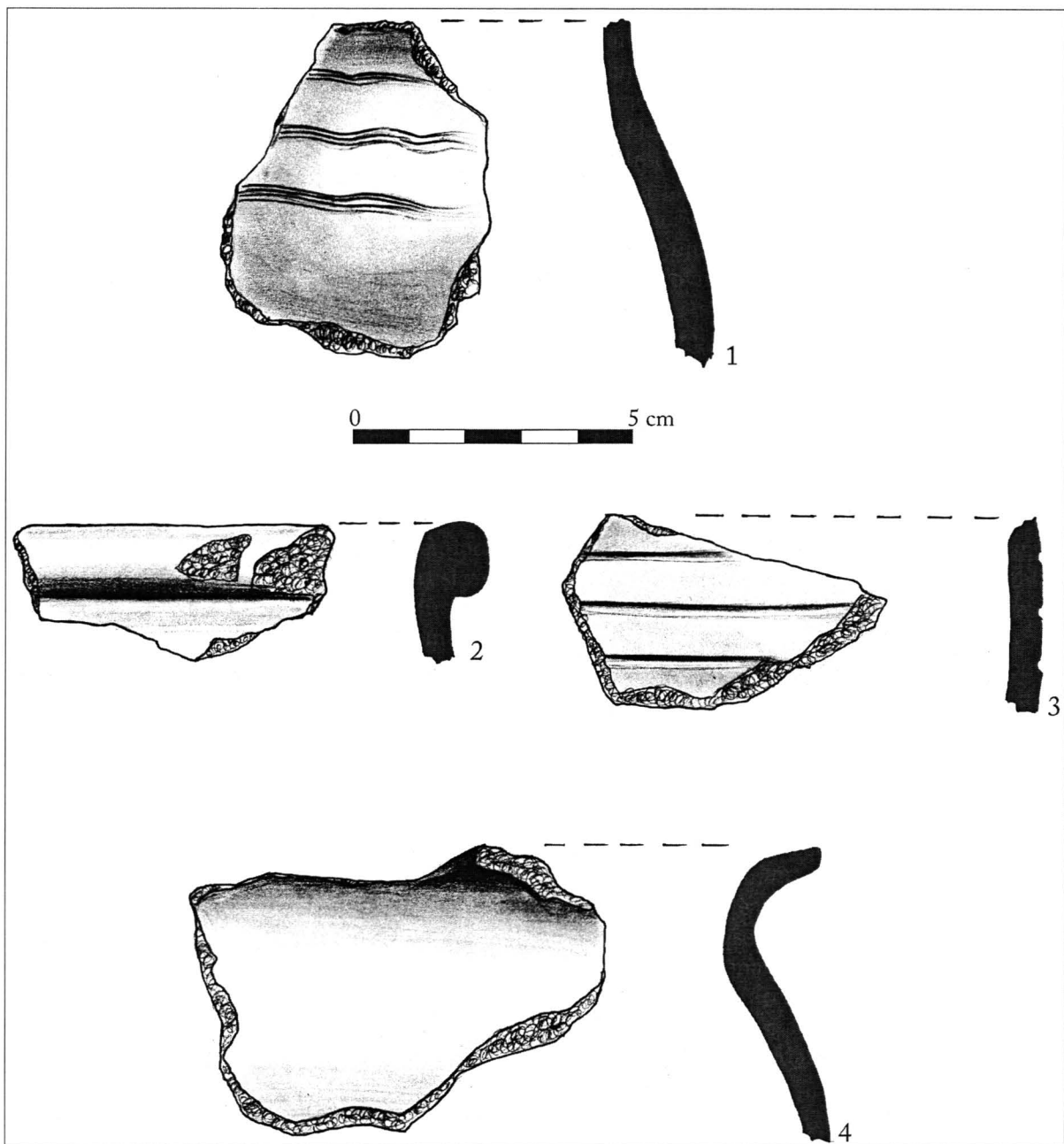
Planșa I.
Așezarea de la Dumbrăvița – locus 3

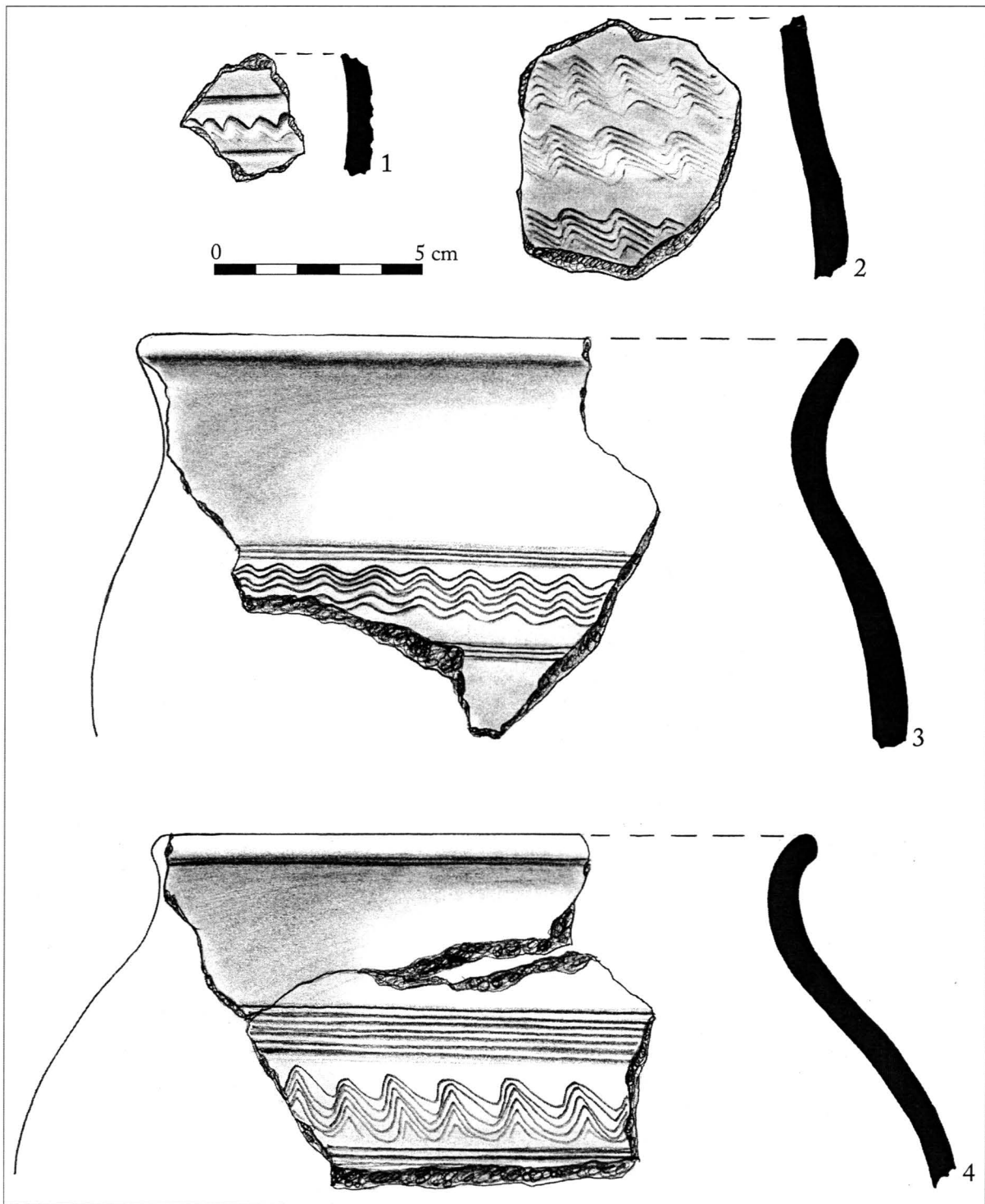
Planșa II.
Așezarea de la Dumbrăvița – locus 5

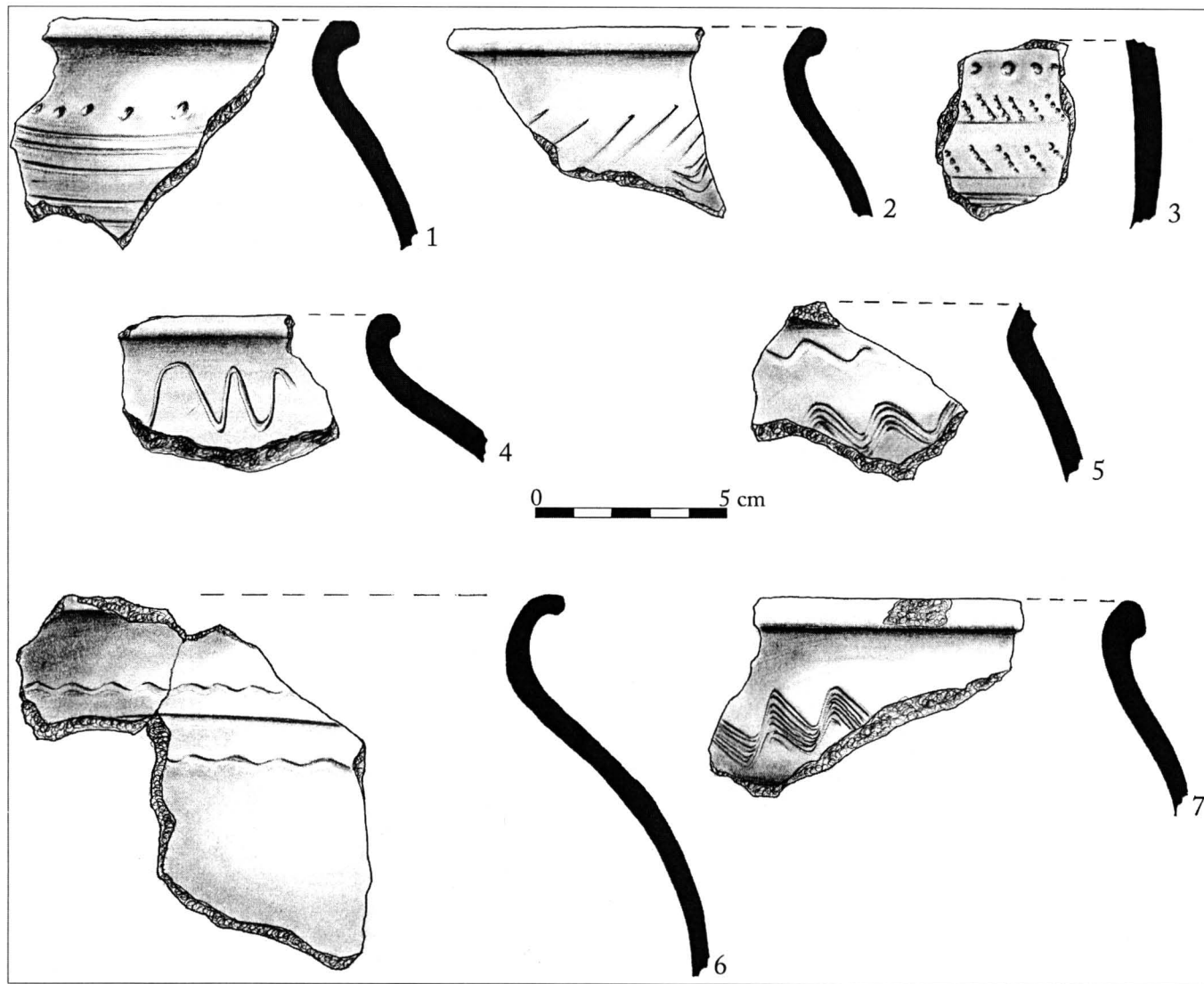
Planșa III.
 Așezarea de la Lugoj – locuința 1/1988

Planșa IV.
Așezarea de la Lugoj – locuința 1/1989

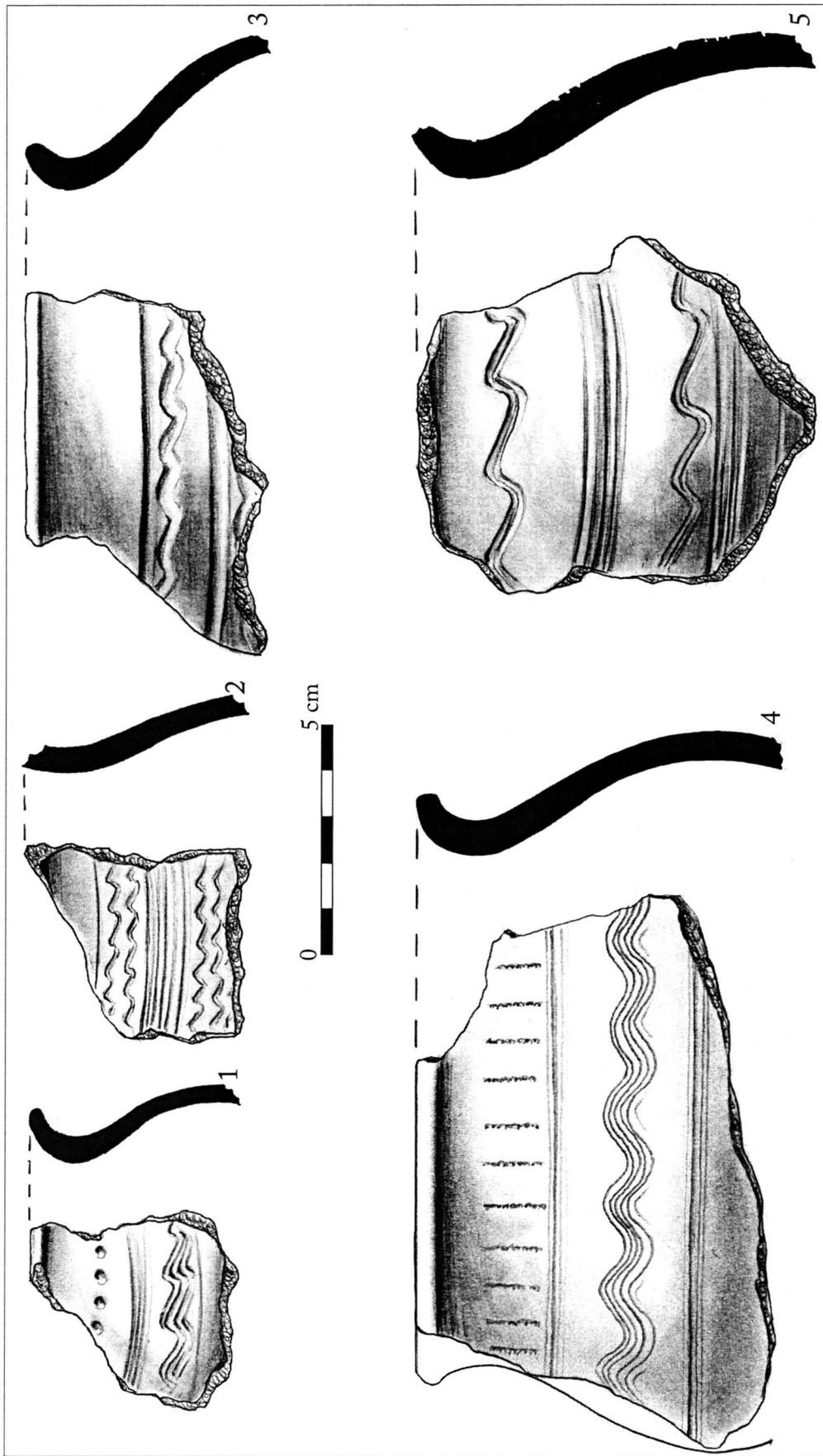
Planșa V.
Așezarea de la Remetea Mare – locuința 1/1975

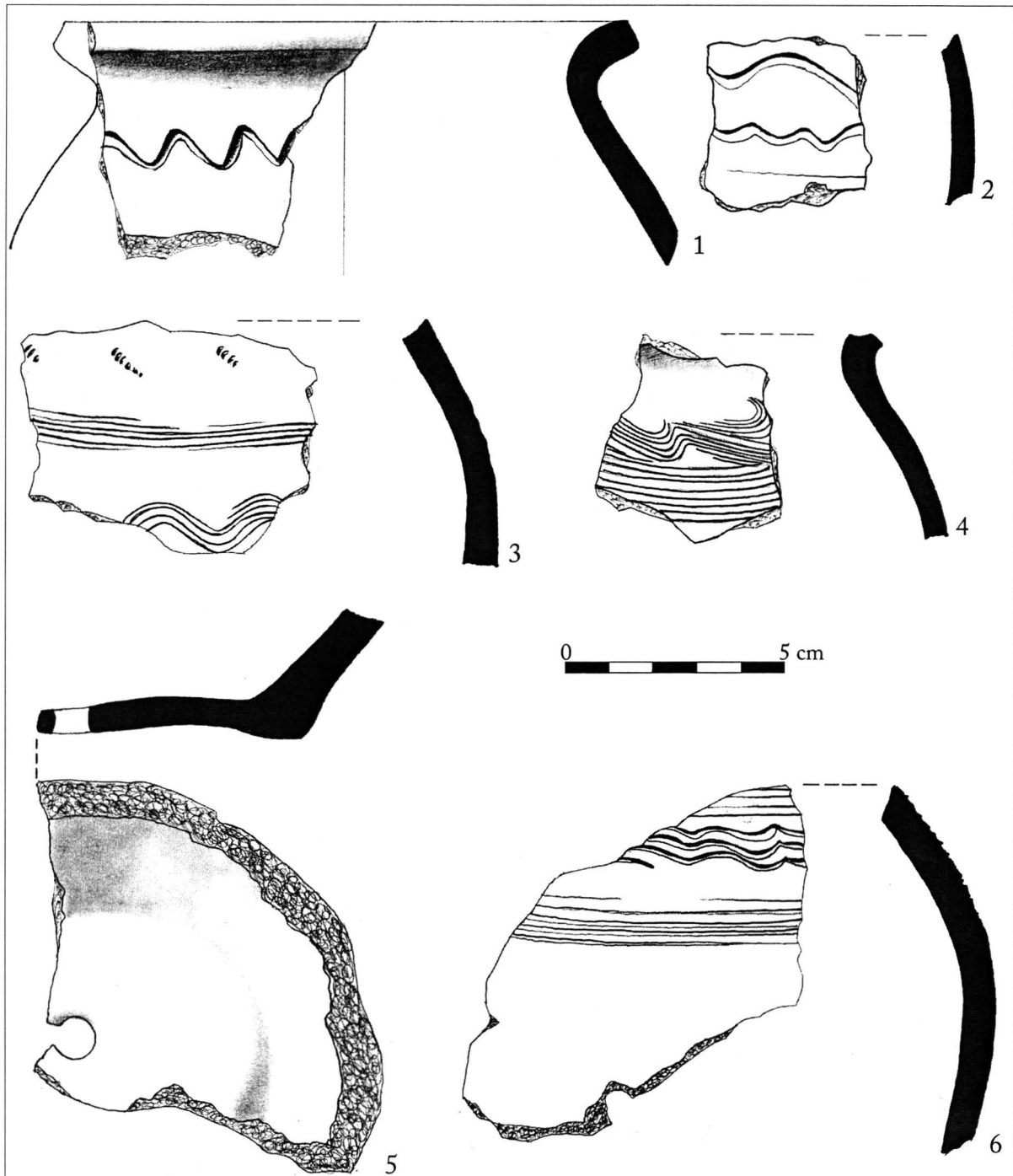
Planșa VI.

Așezarea de la Remetea Mare – locuința 2/1975

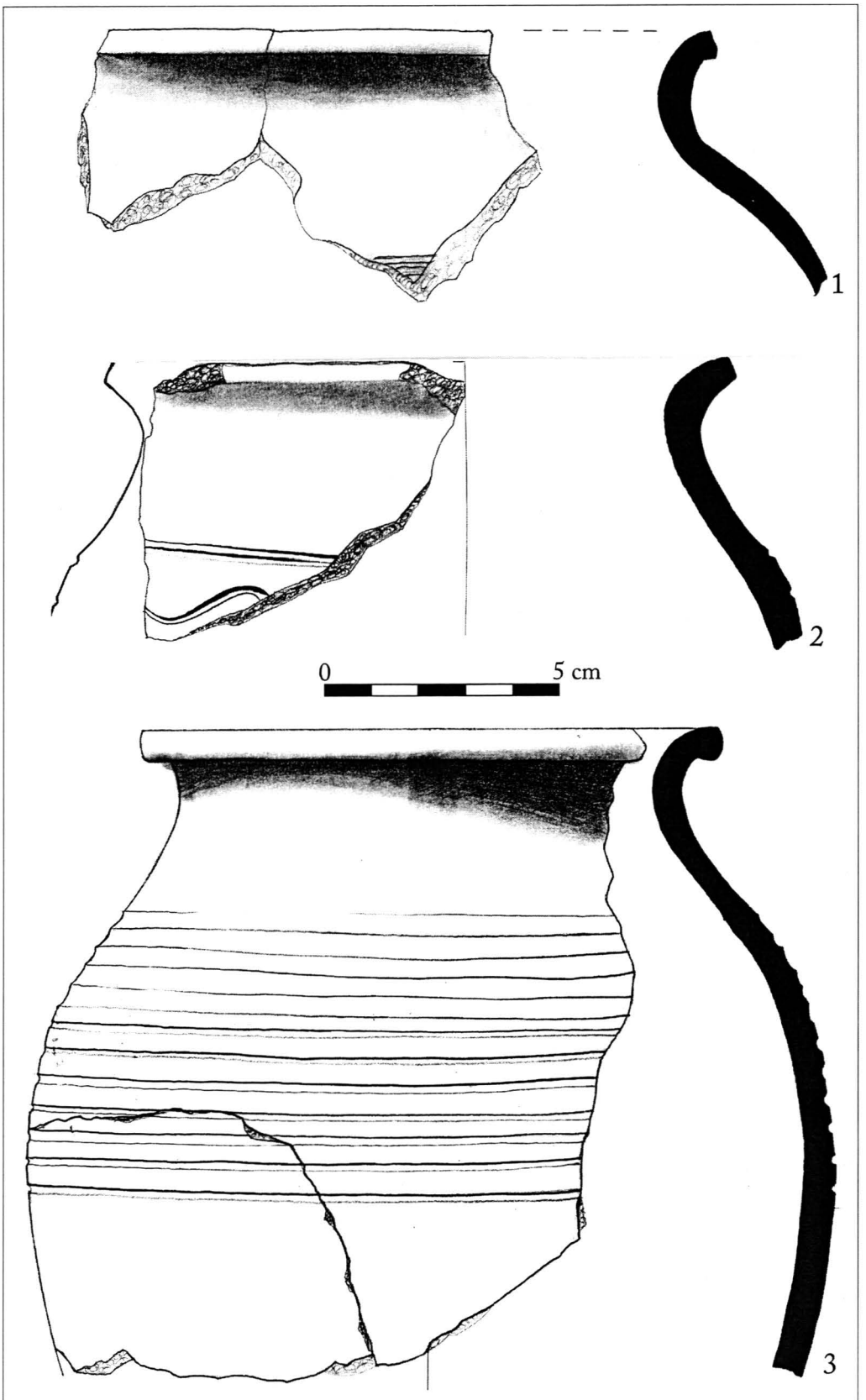
<https://biblioteca-digitala.ro/> / <https://complexulmuzealbn.ro/>

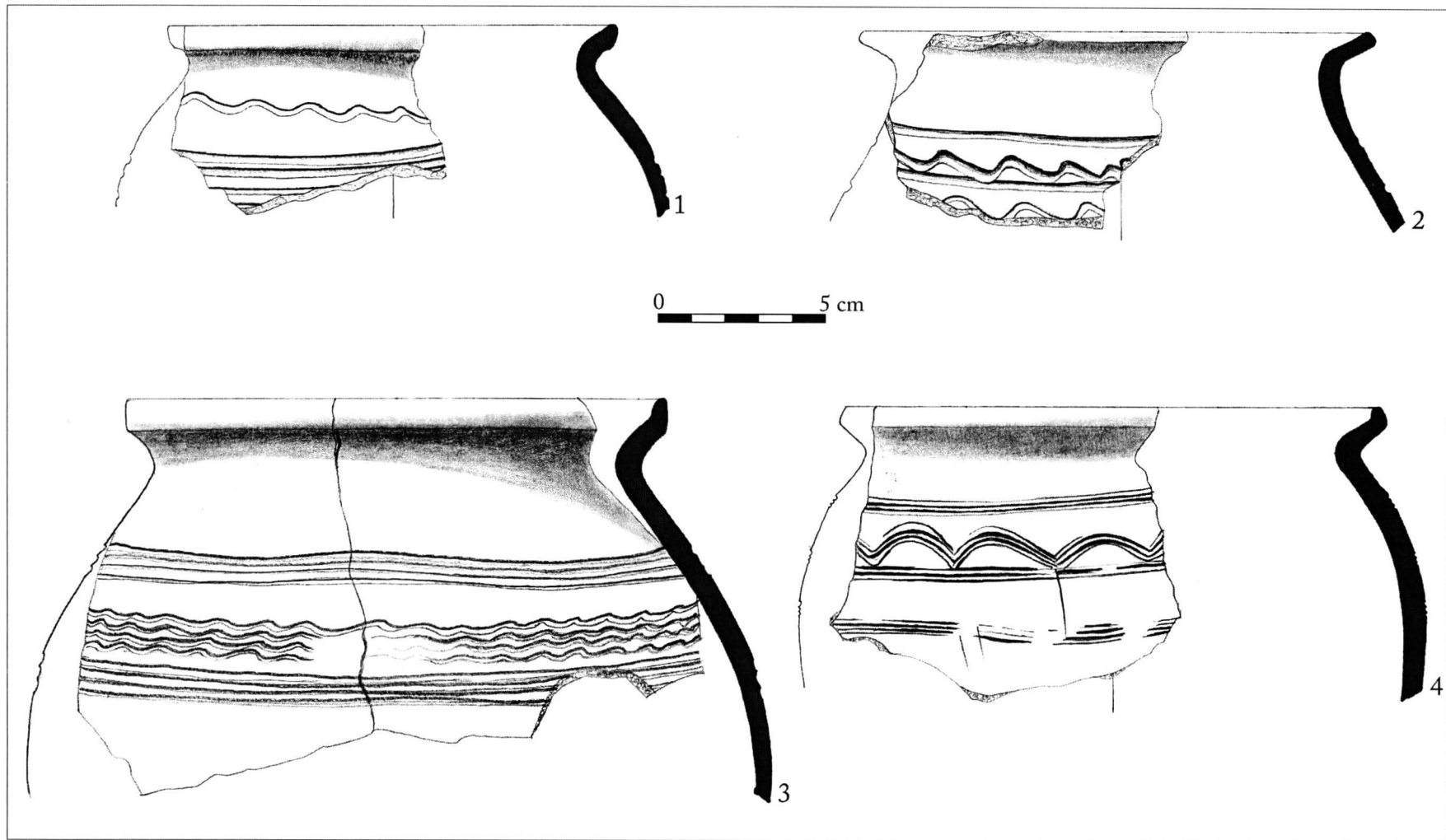
Plansa VII.
Așezarea de la Remetea Mare

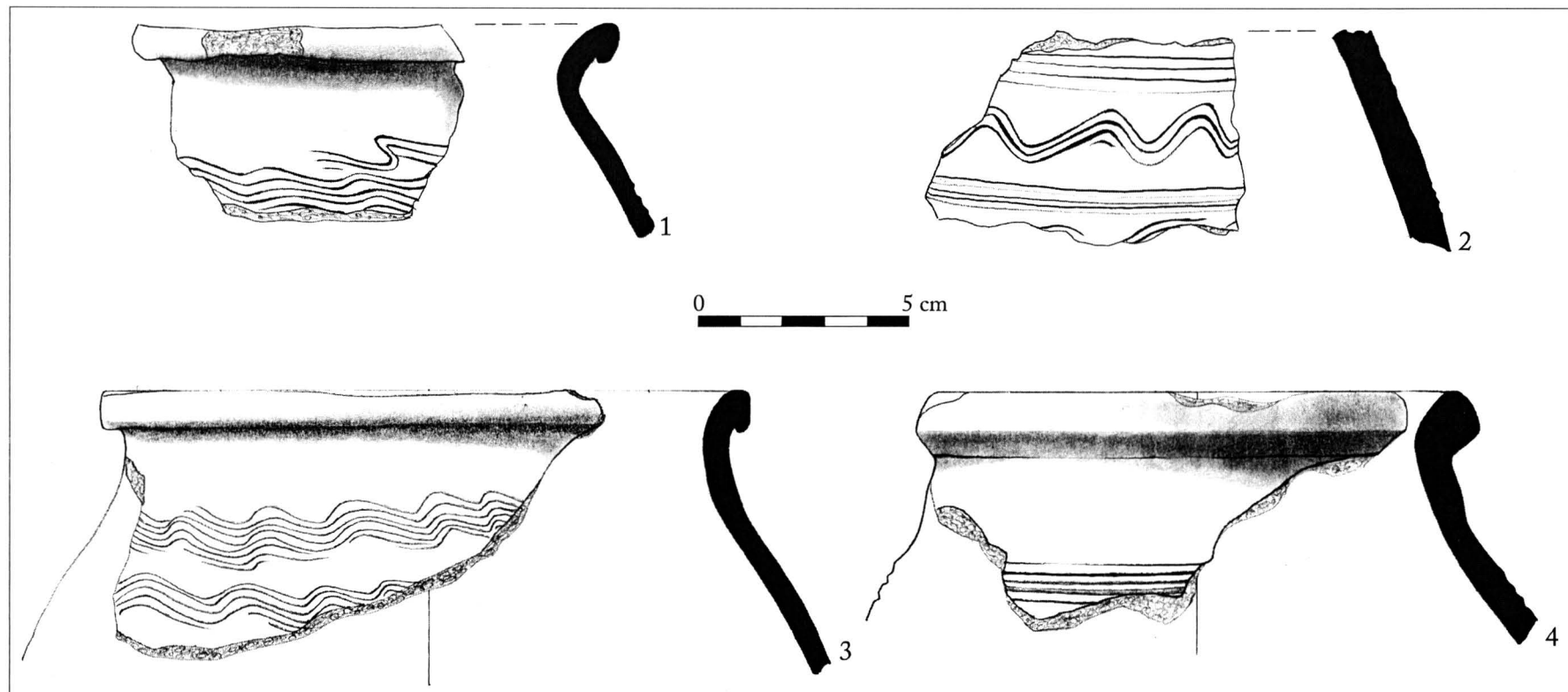
Planşa VIII.
Sânandrei – fragmente ceramice din mormântul 2

Planșa IX.
Sânandrei – fragmente ceramice din mormântul 2

Planșa X.
Așezarea de la Sânnandrei

Planșa XI.
Așezarea de la Sânaș

FRAGMENTE DE OALE, CĂNI ȘI CĂRĂMIZI DIN CETATEA DE LA SIBIEL (JUDEȚUL SIBIU)

Petre BEȘLIU MUNTEANU

În anul 1888 au fost inventariate în registrele Muzeului Brukenthal cu numerele 13.806-13.809 fragmente de vase din ceramică, de cărămizi, un fragment de tencuială și 30 de obiecte din fier provenind de la cetatea de la Sibiel. Numele donatorului era H. Müller. Aceași persoană semna în 1889 cu inițialele H.M. două notițe despre cetatea de la Sibiel și comoara de acolo.¹

Materialul arheologic provine din săpăturile făcute în 1888 de H. Müller cu ocazia vizitei făcute la cetatea Sibiului împreună cu elevii sau, mai degrabă, au fost recuperate din pământul excavat de căutătorii de comori din Sebeș. Gropile căutătorilor de comori care au ajuns până la baza zidului de incintă au fost marcate în planul publicat de Gerhard Binder² (Planșa I). Ele se văd și astăzi.

Deși nu poate fi relaționat stratigrafic, materialul arheologic este important pentru că o viitoare cercetare arheologică este greu de presupus într-un teren grav afectat de săpăturile anterioare. Regretul este cu atât mai mare cu cât cetatea de la Sibiel este deosebită prin vechime și rolul strategic. Pozițiile contradictorii consemnate în studiile istorice demonstrează nevoia izvoarelor istorice suplimentare.

Cu urme de ziduri ce se vedeau bine în secolul XIX și cu faima de a adăposti comori, cetatea a fost menționată în repertoriile de monumente istorice din Transilvania abia la sfârșitul secolului XIX³ și apoi în contribuția lui Iulian Marțian⁴.

Într-o perioadă de timp apropiată, interesul a doi cercetători aduce informații detaliate asupra cetății. Kurt Horedt a inclus-o în repertoriul cetăților dintre Olt și Mureș și a oferit informații istorice asupra fortificației. Autorul a adus date puține, dar precise asupra planului și dimensiunilor⁵. Cetatea a fost amintită în sinteza fortificațiilor medievale din Europa⁶. Un studiu istoric al cetății este datorat lui Aurel Decei. Istoricul a luat în discuție informații documentare, planul, dimensiunile și rostul cetății. Contradictorii sunt doar dimensiunile fortificației în discuție, diferite față de cele furnizate de Kurt Horedt⁷. Mai nou, castrul de la Sibiel a făcut obiectul unor studii speciale⁸ sau a fost pomenită în sintezele de istoria fortificațiilor medievale⁹.

Lista cu obiectele din lut recuperate din cetatea medievală de la Sibiel

- Fund de cană, diametrul 6 cm, ardere oxidantă, nepenetrantă, ușoare urme secundare de foc, ștampilă, grosimea peretelui bazei 1,1 cm., nr. inv. A 6159. Planșa II, 1.
- Fund de oală, ardere oxidantă, nepenetrantă, ușoare urme secundare de foc, grosimea peretelui bazei de la 9 mm la 3 mm, nr. inv. A 6159. Planșa, II, 3.

¹ H. M., *Die Sibjeler Burg*, p. 1-3; H. M. *Der Goldschatz*, p. 30-32.

² Binder, *Überlegungen*, p. 19.

³ Bielz, *Die Burgen*, p. 59; Teutsch, *Unsere Burgen*, IX, p. 78.

⁴ Marțian, *Repertoriul*, p. 36.

⁵ Horedt, *Burgenforschung*, p. 598.

⁶ Ebhardt, *Der Wehrbau*, p. 548.

⁷ Decei, *Salgo*, p. 307.

⁸ Binder, *Überlegungen*, p. 20.

⁹ Gerő, *Várépítészeti*, p. 114; Anghel, *Középkori várak*, p. 38 și urm; Fabini, *Atlas*, p. 104.

- Fund de oală, diametrul 6,5 cm, puternic ars secundar, grosimea peretelui lateral 7 mm, nr. inv. A 6159. Planșa a III a , 3.
- Fund de cană, diametrul 5,6 mm, ardere oxidantă, ușoare urme de foc, nr. inv. A 6159. Planșa III,1.
- Fund de cană, diametrul 5,4 cm, ardere oxidantă, urme de foc, grosimea peretelui bazei 4 mm, nr. inv. A 6159. Planșa a III a , 2.
- Fund de cană, ardere oxidantă, nepenetrantă, grosimea peretelui bazei 3 mm, nr. inv. A 6159. Planșa a IV a , 1.
- Fund de cană, diametrul 6,7 cm, ștampilă, cruce în cerc cu diametrul 2,2 mm, ardere oxidantă nepenetrantă, urme secundare de foc, grosimea peretelui bazei 5 mm, nr. inv. A 6159. Planșa a IV a , 2.
- Fund de oală, diametrul 7,2 cm, ardere oxidantă, nepenetrantă, ardere secundară, grosimea peretelui 8 mm, nr. inv. A 6159. Planșa a IV a , 3.
- Fund de cană, diametrul 6,6 cm, ardere oxidantă, nepenetrantă, grosimea peretelui 4 mm, nr. inv. A 6159. Planșa a V a , 1.
- Fund de oală, ardere oxidantă nepenetrantă, urme ușoare de arsură secundară, grosimea peretelui de la 4 la 9 mm, nr. inv. A 6159. Planșa a V a , 2.
- Fund de cană, ardere oxidantă nepenetrantă, diametrul 6,2 cm grosimea peretelui 4 mm, nr. inv. A 6159. Planșa a VI a , 1.
- Fund de cană, ardere oxidantă, nepenetrantă, ștampilă cu cruce în cerc, urme de la roata olarului pe fund, grosimea peretelui 5 mm, nr. inv. A 6159. Planșa a VI a , 3.
- Fund de cană, diametrul 6 cm, ardere oxidantă nepenetrantă, urme de ardere secundară pe foc, grosimea peretelui bazei 6 mm; grosimea peretelui lateral 7-8 mm, nr. inv. A 6159. Planșa a VI a , 4.
- Fund de oală, diametrul 7,3 cm; ardere oxidantă exterior, reducătoare interior, perete lateral 4 mm; grosimea peretelui bazei 3 mm II, nr. inv. A 6159.
- Fund de oală, diametrul 10,5 cm, deteriorat prin ardere, grosimea peretelui lateral 9 mm, nr. inv. A 6159.
- Fund de oală, grosimea 1,4 cm, fața peretelui interior nu a fost finisată, nr. inv. A 6159.
- Fund de oală, ardere oxidantă nepenetrantă, grosimea peretelui lateral și a bazei 9 mm, nr. inv. A 6159
- Fund de oală, ardere oxidantă nepenetrantă, diametrul 9,2 cm, grosimea fundului și a peretelui lateral 5 mm, urme de ardere secundară, nr. inv. A 6159.
- Fund de oală, ardere oxidantă nepenetrantă, grosimea peretelui fundului 9-7 mm; grosimea peretelui lateral 1,2 cm, nr. inv. A 6159.
- Fund de cană cu gaură în mijloc, diametrul 5,6 cm; grosimea peretelui bazei 6 mm, nr. inv. A 6159.
- Fragment de cărămidă, dimensiunile 11 X 5 cm, nr. inv. A 6160.
- Fragment de cărămidă, vitrifiată, o față finisată, dimensiunile 9 X 4 cm, nr. inv. A 6160.
- Fragment de cărămidă cu urme de mortar, dimensiunile 12 X 5 cm, nr. inv. A 6160.
- Fragment de cărămidă, o față finisată, dimensiunile 8,5 X 4,5 cm, nr. inv. A 6160.
- Fragment de cărămidă, o față finisată, dimensiunile 12 X 5 cm, nr. inv. A 6160.
- Fragment de cărămidă, dimensiunile 8 X 5 cm, nr. inv. A 6160.

În total au fost recuperate, luând în considerare partea de jos a vaselor, fragmente de la cel puțin 10 căni și 9 oale. Cu o singură excepție, vasele au fost arse reducător pe ambele fețe. Căldura nu a pătruns suficient până în mijlocul peretelui gros pentru a oxida pasta în zonele de la răsfrângerea vasului spre bază sau în buza îngroșată.

Cele două fragmente de buză aparțin formelor de oale gulerate (kragenrand). Este de semnalat tehnica de lucru a peretelui bazei oalelor, subțire în partea de mijloc.

Fragmentele de bază de vas cu urme de ardere secundară pe ambele fețe și cănila cu aceleași urme lăsate de ardere, demonstrează că ele au trecut printr-un incendiu. Fundul de oală cu suprafața de contact puternic deteriorată este dovada că oalele au fost folosite pentru prepararea mâncării. Observațiile

menționate sunt general valabile materialului arheologic din majoritatea fortificațiilor medievale. Intensitatea și calitatea locuirii poate fi doar sugerată și de numărul obiectelor din ceramică. Coroborate cu piesele din metal, recuperate într-o excursie banală, cu structura defensivă a cetății, formată din ziduri puternice de incintă, turn de flancare și sisteme defensive exterioare, cu amenajările interioare, cu poziția strategică de control a regiunii, banalele în aparență fragmente de veselă din ceramică și cărămizi de pavaj sugerează că aici a fost castrul regal Salgo, amintită în 1322 și 1324¹⁰.

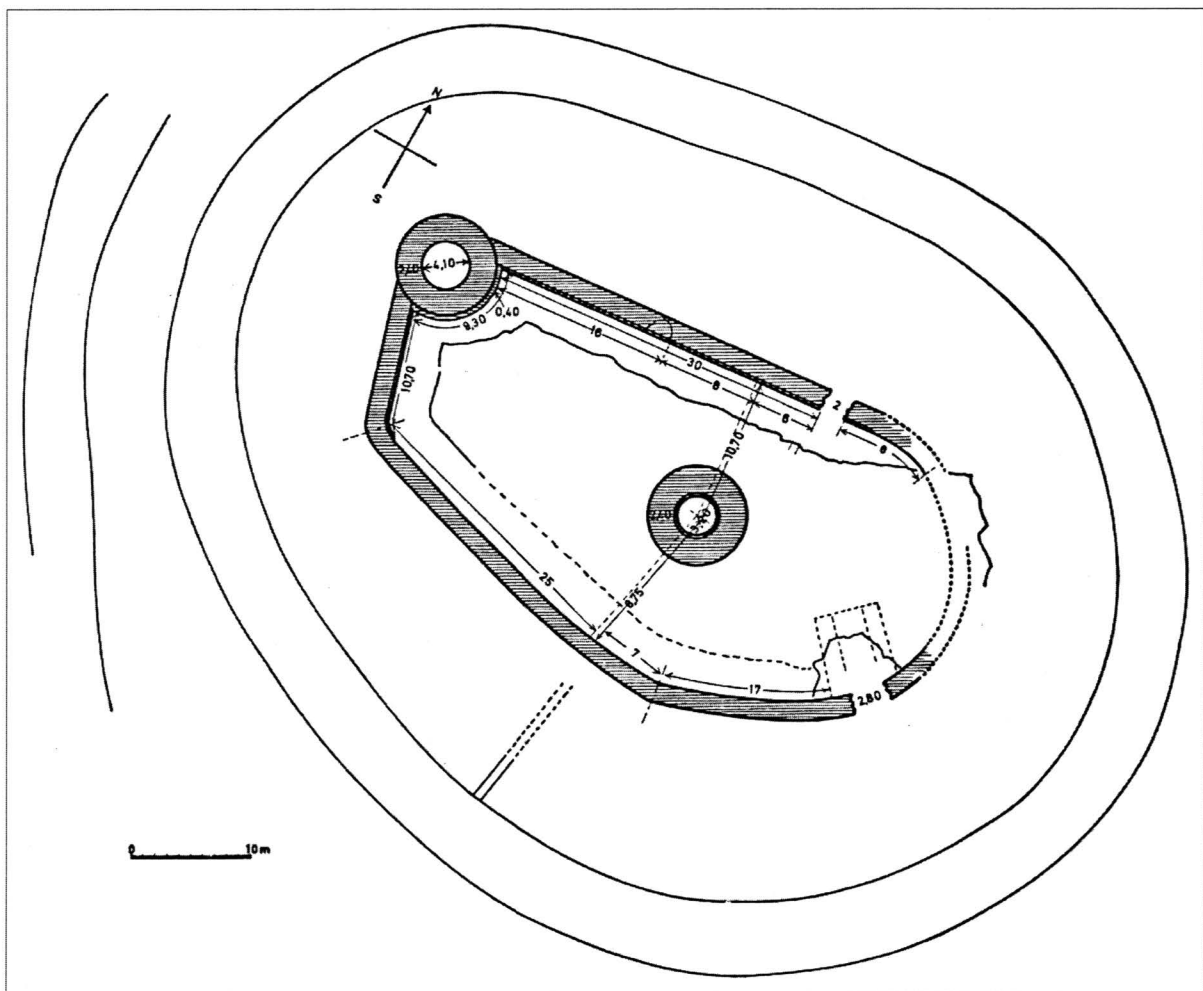
The Ceramics from the Sibiel Medieval Fortification (Abstract)

In 1888 H. Müller and the schoolchildren visited the ruins of the Sibiel fortification and donated to the Brukenthal Museum some fragments of pottery, bricks and 30 iron pieces. Probably, they found the pieces in the earth illegal excavated some years ago by the miners looking for Decebal's treasure. The pottery includes fragments of medieval pots and cups proving an intensive habitation of the fortification in the 14th – 15th century.

Bibliografie

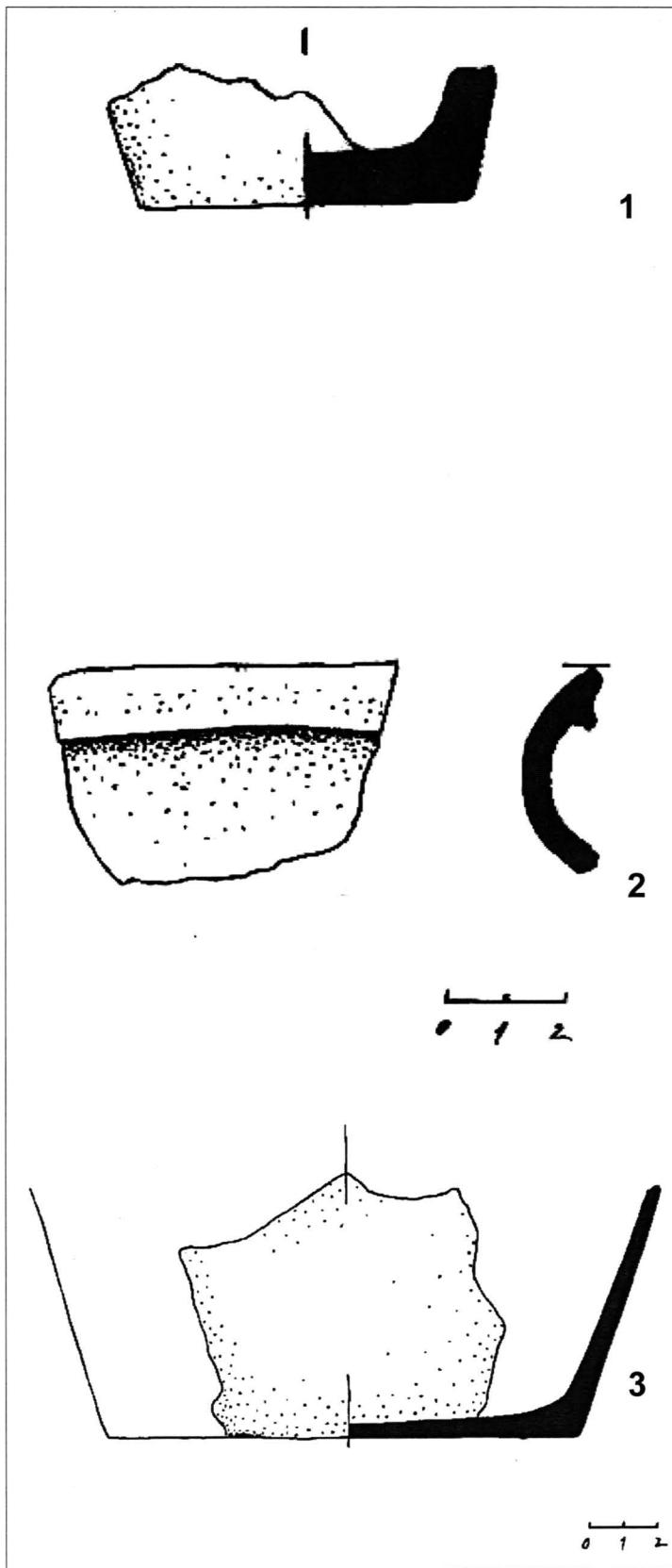
- Anghel, *Középkori várak* Gh. Anghel, *Középkori várak Erdélyben*, București, 1973.
Bielz, *Die Burgen* E. Albert Bielz, *Die Burgen und Ruinen in Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1899.
Binder, *Überlegungen* G. Binder, *Überlegungen zur Lage einer ungarischen Grenzburg am Nordrand des Zibinsgebirges*, în *Korrespondenzblatt des Arbeitskreises für Siebenbürgische Landeskunde*, VI,1-2, 1976, p. 18-22.
Decei, *Salgo* A. Decei, *Cetatea Salgo de la Sibiel (jud. Sibiu)* în *Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj*, VIII, 1939 – 1942, p. 293-342.
Ebhardt, *Der Wehrbau* B. Ebhardt, *Der Wehrbau Europas im Mittelalter*, Würzburg, 1998.
Fabini, *Atla* H. Fabini, *Atlas der siebenbürgisch - sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, I, Sibiu-Heidelberg, 1998; II, Sibiu- Heidelberg, 1999.
Gerö, *Váráépítészeti* Gerö László, *Magyarországi váráépítészeti*, Budapest, 1955.
Horedt, *Burgenforschung* K. Horedt, *Zur siebenbürgischen Burgenforschung*, extras din *Südost-Forschungen*, Leipzig, p. 5676-614.
Marțian, *Repertoriul* I. Marțian, *Repertoriu arheologic pentru Ardeal*, Bistrița, 1920.
H.M., *Die Sibjeler Burg* H. Müller, *Die Sibjeler Burg* în *Korrespondenzblatt des Verein für siebenbürgische Landeskunde*, XII, 1, 1889, p.1-2.
H.M., *Der Goldschatz* H. Müller, *Der Goldschatz in der Sibjeler Burg*, în *Korrespondenzblatt des Verein für siebenbürgische Landeskunde*, XII, 3, 1889, p. 30-32.
Teutsch, *Unsere Burgen* Fr. Teutsch, *Unsere Burgen*, în *Jahrbuch des Siebenbürgischen Karpathen-Vereins*, III, 1883, IX, 1889, p. 61-86.
Urkundenbuch, I *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I, Hermannstadt, 1892.

¹⁰ *Urkundenbuch*, I, p. 383, 384.

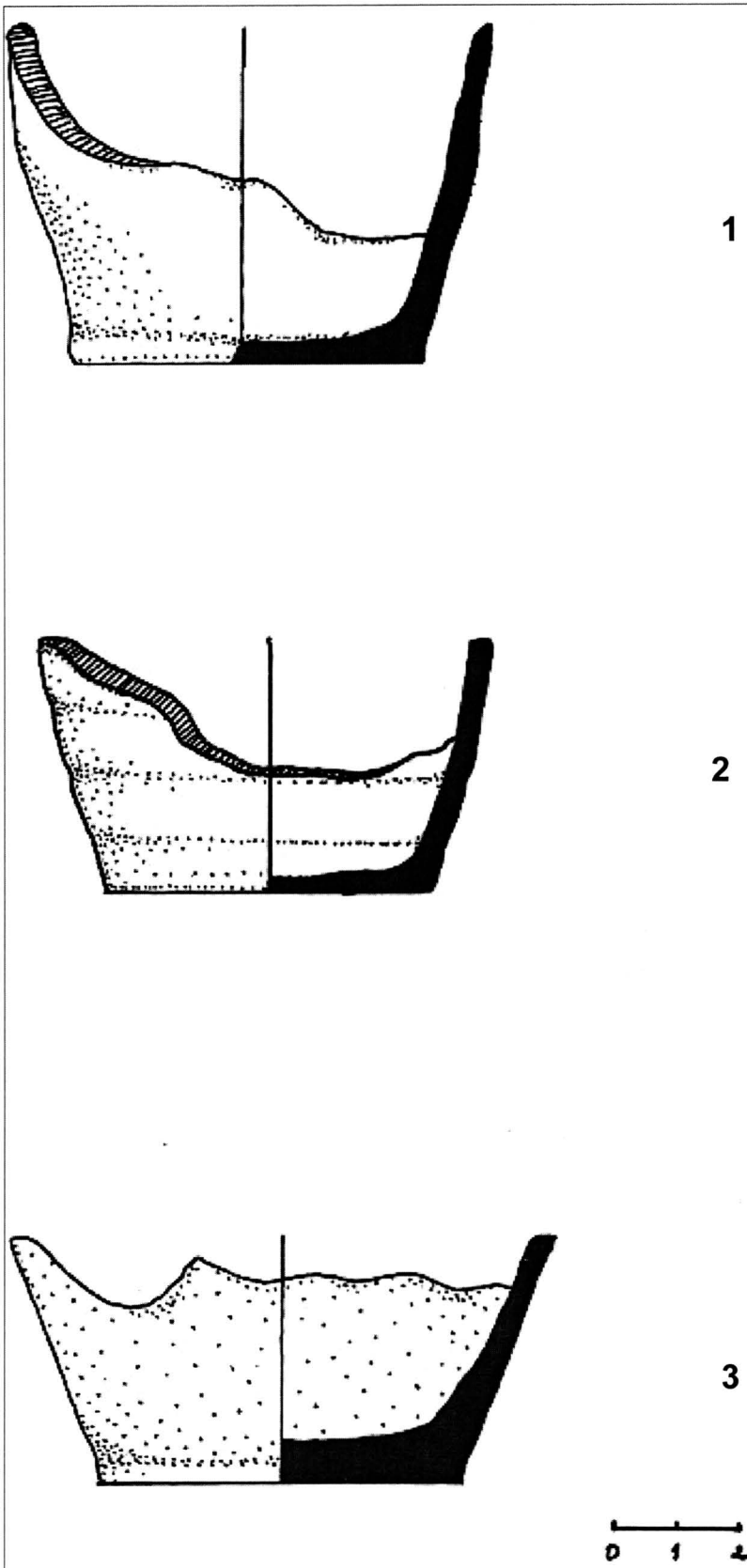
Planșa I.

Planul cetății de la Sibiel (jud. Sibiu). În partea de nord și vest sunt marcate gropile făcute de căutătorii de comori (după Gerhard Binder, *Zur Lage einer ungr. Grenzburg des Zibinsgebirges*, în *Korrespondenzblatt des Arbeitskreises für Siebenbürgische Landeskunde*, III, 1976, p. 19).

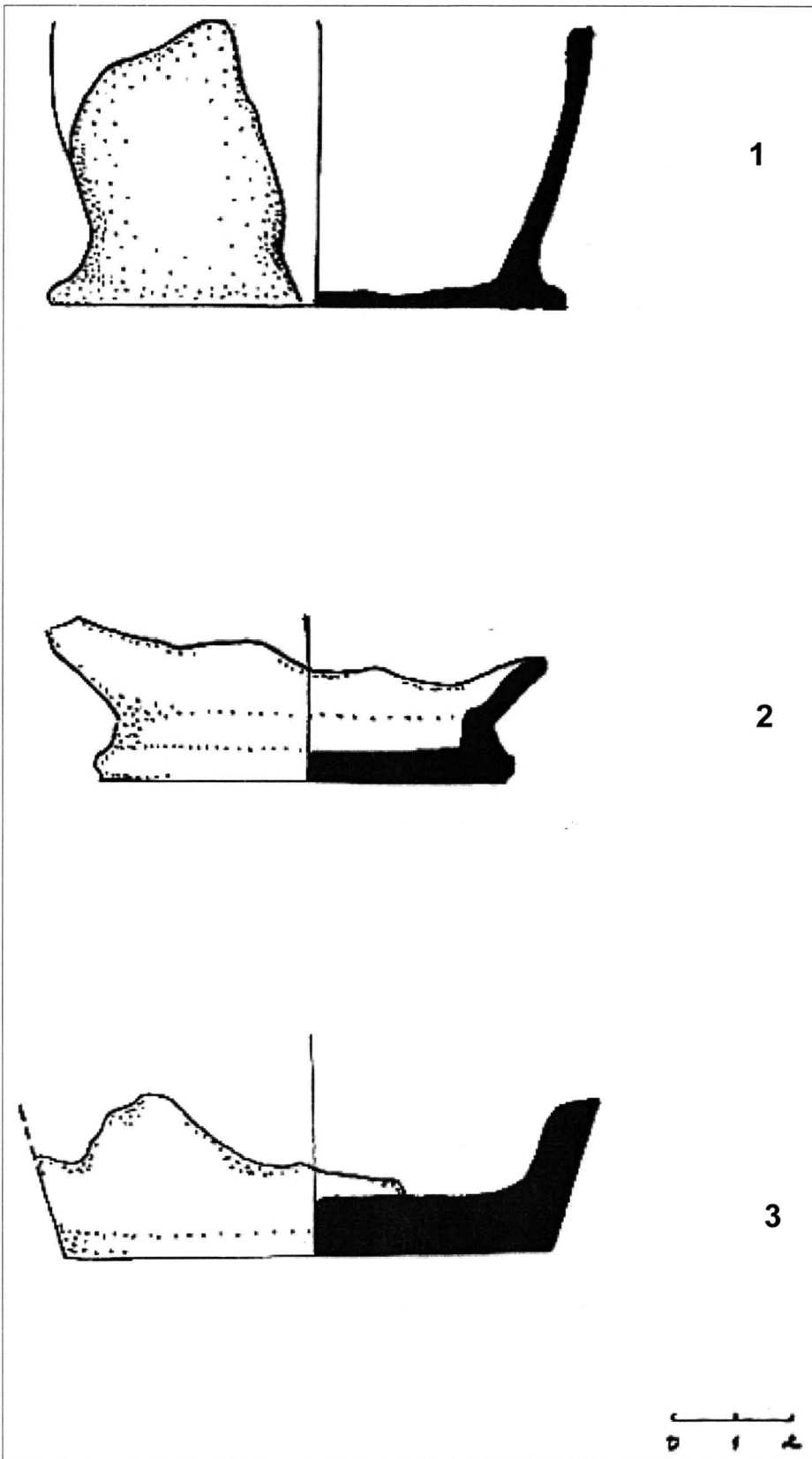
Plasa II.

Cetatea de la Sibiel. Ceramică medievală: bază de cană (1), buză de oală (2), fund de oală (3).

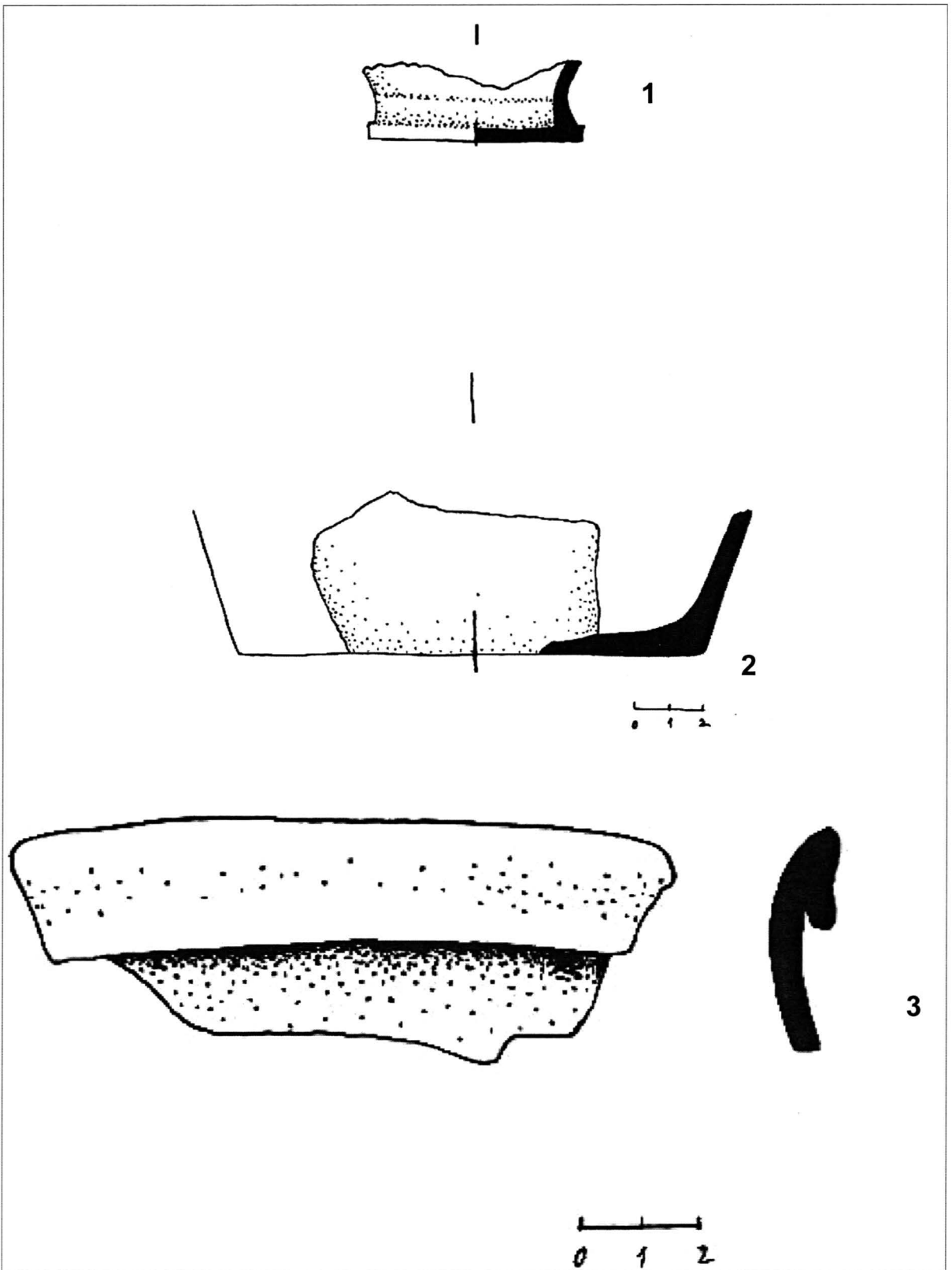
Planşa III.

Cetatea de la Sibiel. Ceramica medievală: bază de cană (1, 2), fund de oală (3).

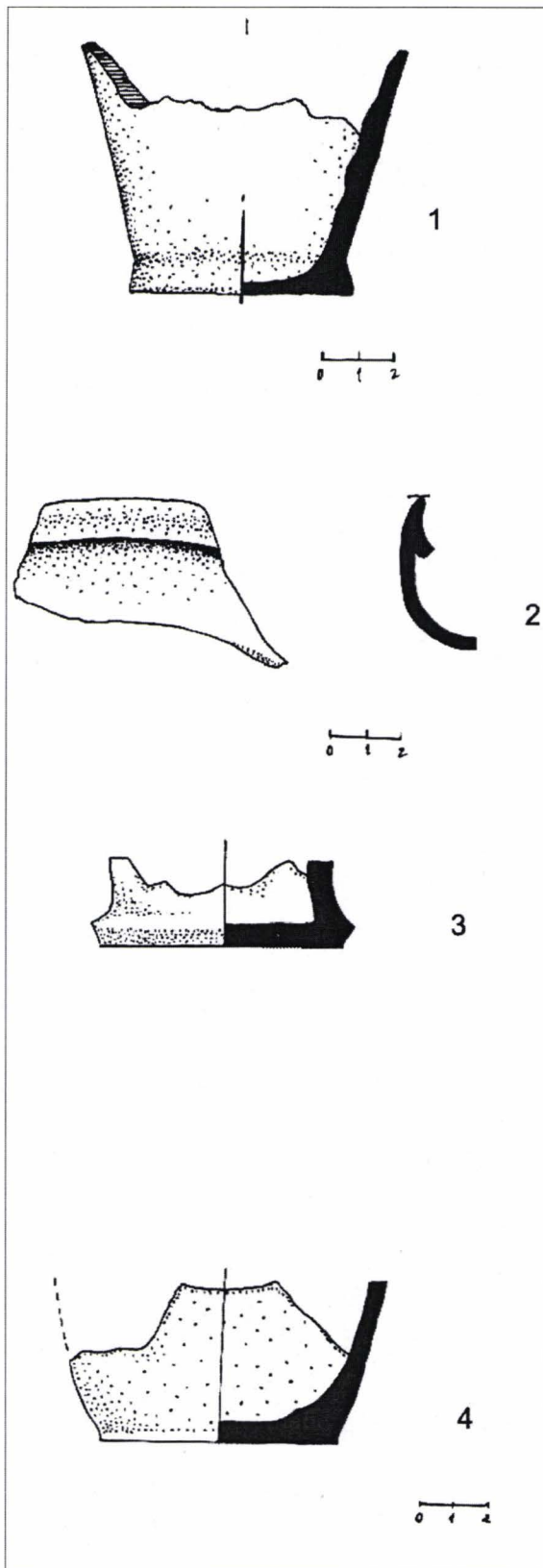
Planșa IV.

Cetatea medievală de la Sibiel. Ceramică medievală: bază de cană (1, 2), bază de oală (3).

Planșa V.

Cetatea medievală de la Sibiel. Ceramică medievală: bază de cană (1), bază de oală (2), buză de oală (3).

Planșa VI.

Cetatea medievală de la Sibiel. Ceramică medievală:
bază de cană (1, 3), buză de oală (2), bază de oală (4).

CERAMICA MEDIEVAL TIMPURIE DE LA VERMEȘ (JUDEȚUL BISTRIȚA-NĂSĂUD) – STUDII MINERALOGICE-PETROGRAFICE

Lucreția GHERGARI¹, Gabriela RĂDULESCU², Marius HORGA²

Introducere

Studierea artefactelor ceramice cu metode de investigație specifice mineralogiei permite descifrarea unor aspecte legate de ocurențele de materii prime și de tehnologia de obținere folosită de diferite comunități umane. În acest fel se obțin date importante privind compoziția granulometrică și minerală a masei ceramice, tehnica de modelare (cu mâna sau cu roata), temperatura de ardere (una sau două arderi) și se pot face aprecieri asupra provenienței probelor ceramice descoperite într-un sit sub aspectul sursei de materii prime sau a „atelierului” (unul sau mai multe) din care provin. Studiile interdisciplinare menționate corespunzătoare geoarheologiei și arheometriei au fost inițiate și dezvoltate la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca de un colectiv condus de Ghergari și Ionescu. Primele cercetări s-au efectuat asupra ceramicii neolitice de la Baciul (Ghergari et al., 1992³, Ghergari et al., 1995) urmate ulterior de numeroase lucrări de geoarheologie și arheometrie care tratează cu precădere ceramica din situri aparținătoare diferitelor epoci, din neolitic până în medieval: Ghergari et al. (1995, 1999a, 1999b, 2000c, 2000d, 2000e, 2003, 2005, 2006), Ghergari și Ionescu (2000a, 2000b), Ionescu și Ghergari (2002, 2004, 2006a, 2007b, 2007c), Ionescu et al. (2006b, 2007a, 2010a, 2010b), Horga (2006), Hoeck et al. (2009), Precup et al. (2006), Precup (2008).

Preocupări de analiză și cercetare interdisciplinară pe materiale ceramice medievale timpurii (sec. VII-XI d.Ch.) provenite din nord-estul Transilvaniei sunt prezente în literatura de specialitate, prin colaborarea cercetătorilor de la Muzeul Județean Bistrița cu cei de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. Pot fi menționate astfel materialele arheologice (ceramică) provenite din situri investigate sistematic, cum sunt cele de la Șieu-Odorhei (Ghergari et al., 2005), Viile Tecii (Ionescu et al., 2007a) și în cazul de față așezarea medieval timpurie de la Vermeș.

Localizare

Situl de la Vermeș este situat pe Valea Dipșa, în sudul județului Bistrița-Năsăud). Valea Dipșa este afluent de stânga al văii Șieului, iar acesta este tributar râului Someșul Mare (Fig. 1). Din punct de vedere geologic zona este constituită din formațiuni sedimentare de vârstă neogenă (argile, argile calcaroase, nisipuri, pietrișuri, gresii, tufuri, sare) și cuaternară (pietrișuri, nisipuri), (Răileanu et al., 1967; Popescu et al., 1995).

Date arheologice

Așezarea de la Vermeș este unul dintre siturile medievale timpurii din Transilvania de nord-est care a beneficiat de investigații arheologice. Primele investigații au fost întreprinse aici în 1973 fiind reluate apoi în anii '90.

¹ Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Catedra de Mineralogie, e-mail: lucretia.ghergari@ubbcluj.ro

² Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, e-mail: rgabriela.2006@yahoo.com & horgaro@yahoo.com

³ Ghergari, L., Lazarovici, Gh., Hossu, Al., (1992). *Contribuții la cunoașterea ceramicii de la Gura Baciului*, Lucrare comunicată la al V-lea Simpozion de Arheometrie, Cluj-Napoca, 27-28 martie 1992.

Complexele dezvelite și cercetate la Vermeș fac parte din categoria celor obișnuite la acest orizont cronologic (la începutul celui de-al doilea mileniu al erei creștine). Sunt locuințe, cuptoare în afara locuințelor, gropi menajere (Gaiu, 1979; Rădulescu, 1993). Materialul arheologic recuperat este alcătuit în covârșitoare majoritate din fragmente ceramice și câteva vase întregibile.

Ceramica descoperită la Vermeș este lucrată la roată; cea mai mare parte a fragmentelor provin de la vase cenușii alături de care apar și cele cărămizii, dar în număr mai redus.

Pasta este destul de compactă, omogenă și relativ bine arsă deși există și fragmente cu arderi secundare. Pereții vaselor sunt relativ subțiri, ceramica în discuție fiind nisipoasă, mai aspră la pipăit, ușor zgrunțuroasă, conținând ca degresant nisip cu bobul mărunt.

În ceea ce privește tipologia, forma care predomină este vasul borcan cu umerii bombați sau zvelți cu buza răsfrântă în afară, bine profilată, evazată oblic sau curbată, cu muchia teșită sau arcuită, uneori șanțuită. Predomină vasele de dimensiuni mici și mijlocii. Fragmentele de căldare de lut sunt foarte puține și lucrate dintr-o pastă de calitate mai bună.

Ornamentele sunt alcătuite din benzi de linii incizate în val, distanțate sau apropiate, sub formă de "ochiuri", din linii în val, simple sau distanțate. În gama ornamentelor se includ de asemenea alveole, inciziile pătrate realizate cu roțița și împunsături. Decorul e figurat cu precădere pe umerii vaselor.

Din punct de vedere metodologic, dat fiind stadiul actual al cercetării și aspectul culturii materiale din acele secole, pentru înțelegerea în detaliu a caracteristicilor habitatului medieval timpuriu, literatura de specialitate este de acord că cercetarea pretinde dezvelirea integrală a siturilor de acest fel, a așezărilor și necropolelor, dar și o mai strânsă datare a acestora. În condițiile în care materialul arheologic, așa cum s-a precizat deja, e reprezentat la acest orizont cronologic în proporție covârșitoare de ceramică, și discuția privitoare la datarea siturilor se duce inevitabil și în jurul ceramicii, cercetarea interdisciplinară devine un instrument foarte util pentru cunoașterea habitatului medieval timpuriu. Aceasta cu atât mai mult cu cât analiza materialului ceramic este îngreunată de multe ori și de starea fragmentară a acestuia.

În această situație este important să precizăm că procedeele clasice de analiză macroscopică a ceramicii trebuie coroborate cu metode fizice, chimice, de microscopie, raze X etc.

Datarea așezării medievale timpurii de la Vermeș s-a făcut în baza analizei tipologiei, ornamenticii și facturii materialului ceramic, a analogiilor permise de acesta, în contextul tipologiei complexelor identificate și cercetate. Așezarea în discuție a putut fi astfel încadrată cronologic în secolele XI-XII ale erei creștine.

Probe și metode de investigație

Studiile mineralogo-petrografice s-au efectuat pe un număr de 11 fragmente de ceramică, numerotate de la 1 la 11 (Fig. 2). Tehnicile optice de studiu se bazează pe observații efectate la lupa binoculară Nikon SMZ 660 și pe studii microscopice în lumină polarizată de transmisie, utilizând microscopie de tip Yenapol și Nikon SMZ 660 cu o cameră digitală COOLPIX 995. Investigațiile difractometrice s-au realizat cu ajutorul unui difractometru de tip Bruker D8 Advance cu radiație CuK_α cu $\lambda=1,54055\text{\AA}$ și monocromator de C.

Studii mineralogice și petrografice

Macroscopie

Fragmentele de ceramică de la Vermeș se împart în trei clase sub aspect coloristic: omogenă (cenușiu – probele 3, 4, 7, 8, 9 și 11 care reprezintă 54,5%), de tip sandwich (cărămiziu cu miez cenușiu – probele 2 și 10, respectiv gălbui-cărămiziu cu miezul cenușiu – proba 1, reprezentând 27,3%) și zonată asimetric (cărămiziu în exterior și cenușiu în interior – proba 5, respectiv gălbui-cărămiziu în exterior și cenușiu în interior – proba 6; adică 18,2%). Aspectul macroscopic al probelor de ceramică studiate sunt redată în figura 2.

Facem precizarea că proba 9 provine din cercetările întreprinse la Vermeș în 1973; restul probelor fac parte din materialul arheologic recuperat cu prilejul cercetărilor din anii '90.

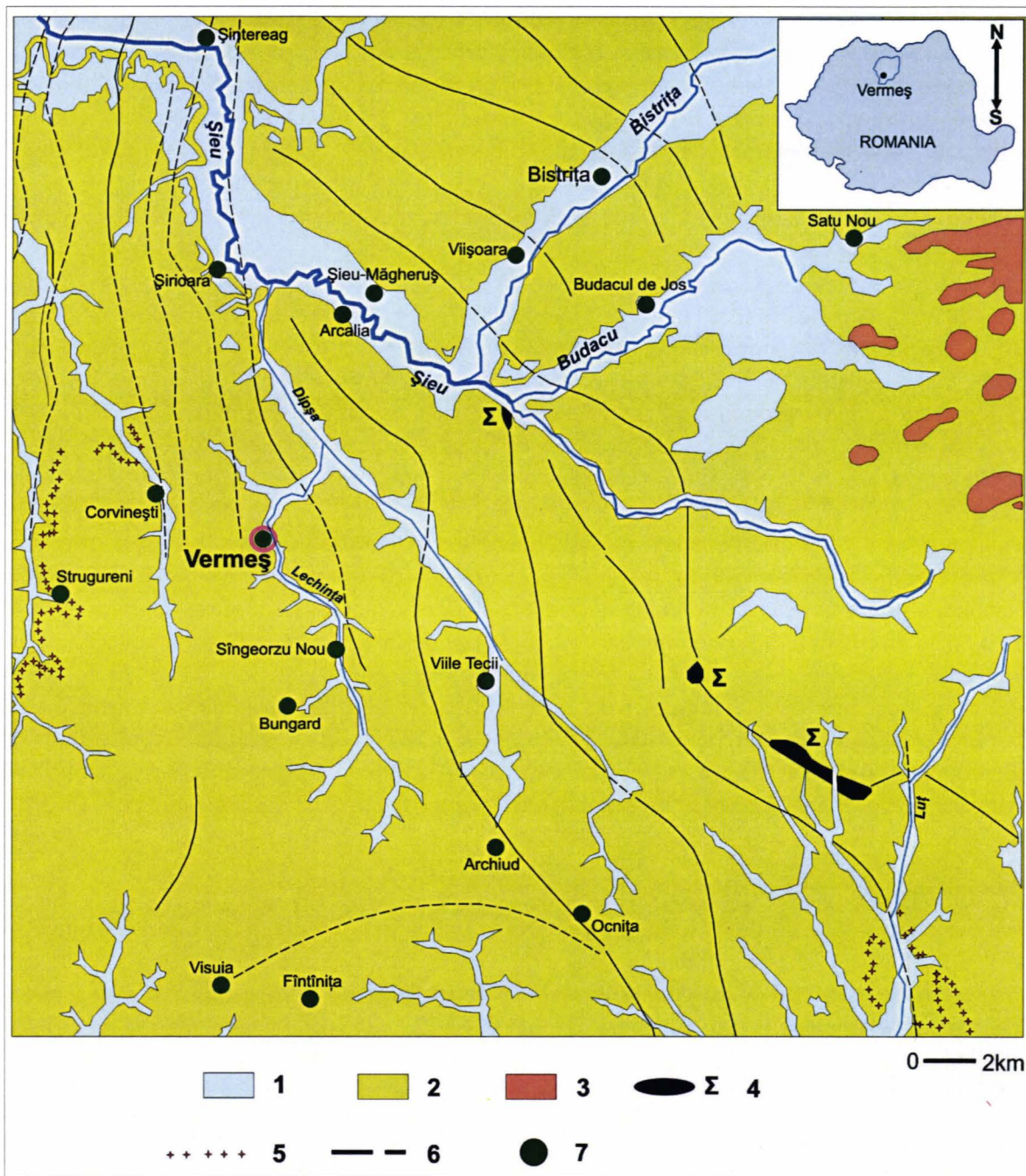

Figura 1.

Localizarea sitului Vermeș, alături de alte situri medievale timpurii din zona de nord a României, fixate pe harta geologică (Răileanu et al., 1967) cu următoarea legendă: 1 – depozite cuaternare; 2 – depozite neogene; 3 – depozite de lahar; 4 – Σ diapire de sare; 5 – nivele cineritice; 6 – falie; 7 – situri arheologice (secolele XI-XII).

Microscopie

Studiile microscopice efectuate pe secțiuni subțiri (executate perpendicular pe peretele ciobului) permit stabilirea fabricului și a compoziției petrografice și mineralogice a componentelor ceramicii, atât a celor primari cât și a celor rezultați după tratamentul termic. Fabricul este expresia structurii și texturii ceramicii și presupune cunoașterea granulometriei, a orientării particulelor componente și a porozității, fiind expresia genezei ceramicii pe baza căreia se poate intui tehnologia folosită la obținerea acesteia. Constituția petro-mineralogică a ceramicii dă posibilitatea de a stabili cu un anumit grad de probabilitate ocurențele de materii prime utilizate.

Granulometrie

Determinările granulometrice obținute prin planimetrare au permis stabilirea ponderii celor patru categorii granulometrice lutit (L), silt (S) arenit (A) și rudit (R), care alcătuiesc probele de ceramică studiate (tabelul 1). Din datele obținute rezultă conținuturi ridicate în arenit, cuprinse între 18 și 38 %, plasând probele în câmpul ceramicii grosiere (Fig. 3). Structura probelor de ceramică este în majoritatea cazurilor lutito-arenito-siltică (7 probe) și subordonat lutito-silto-arenitică (4 probe). Conținutul de rudit este nesemnificativ, numai în câteva probe s-au întâlnit granule mai mari de 2 mm Ø (tabelul 1). În ceea ce privește degresantul, se poate observa grija pentru spălarea și selectarea sa; el corespunde aproape exclusiv categoriei arenit, iar în cadrul acesteia s-au preferat clasele mai fine. Astfel, în mod obișnuit, majoritatea arenitului se încadrează la dimensiuni mai mici de 0.7 mm Ø, arenitul foarte grosier găsindu-se în cantitate mai mică.

Fabricul ceramicii

Ceramica are aspectul unei gresii cu un conținut ridicat de ciment argilo-siltic (de tip graywacke) compactat termic (cornificat) (Planșa I, fig. 1-4; Planșa II, fig. 5, 6). Din datele granulometrice rezultă că diferențele dintre probele ceramice cercetate privesc raportul dintre silt și arenit, unele fiind lutito-silto-arenitice iar altele lutito-arenito-siltice (majoritatea). *Textura* este orientată paralel cu peretele ceramic (Planșa I, fig. 3, 4; Planșa II, fig. 5, 6) cu excepția zonelor în care s-au realizat modelări locale (îndoiri, curburi) unde orientarea poate fi diagonală sau perpendiculară pe perete. *Porozitatea* este dată mai ales de porii primari, de obicei fini, orientați paralel cu peretele ceramic (Planșa II, fig. 6) ; porii primari sunt mai abundenți în partea centrală a peretelui ceramic. Mult mai rar se întâlnesc porii secundari de descompunere și fisurile de contracție (Planșa II, fig. 8; Planșa III, fig. 12a); porii secundari au dimensiuni variabile în funcție de mărimea agregatelor de carbonați descompuși și sunt dispuși aleator în masa ceramică, uneori în apropierea suprafeței, realizând găuri. Matricea ceramicii rezultată din argila siltică prezintă următoarele *microstructuri*, în funcție de temperatura de ardere: microcristalină (proba 2; Planșa I, fig. 2), microcristalin-amorfă (proba 8; Planșa I, fig.1), amorfo-microcristalină (probele 7, 9, 11; Planșa I, fig. 3) și amorfă (probele 1, 3, 4, 10; Planșa II, fig. 5), uneori amorfă în zona centrală și amorfo-microcristalină pe margine (proba 5; Planșa II, fig. 6, zona centrală), respectiv amorfo-microcristalină cu trecere spre microcristalin-amorfă în apropierea peretelui exterior (proba 6; Planșa I, fig. 4).

Tabelul 1. Caracterele structurale ale ceramicii grosiere de la Vermeș

Numărul probei	Categorii granulometrice				Φ maxim al degresantului în mm	Structura
	L	S	A	R		
1	56	20	24	0	1.5	Lutito-arenito-siltică
2	57	24	19	0	1.8	Lutito-silto-arenitică
3	57	16	27	0	1.3	Lutito-arenito-siltică
4	66	16	18	0	1.5	Lutito-arenito-siltică
5	58	20	21	1	2.5	Lutito-arenito-siltică
6	55	26	19	0	1.8	Lutito-silto-arenitică

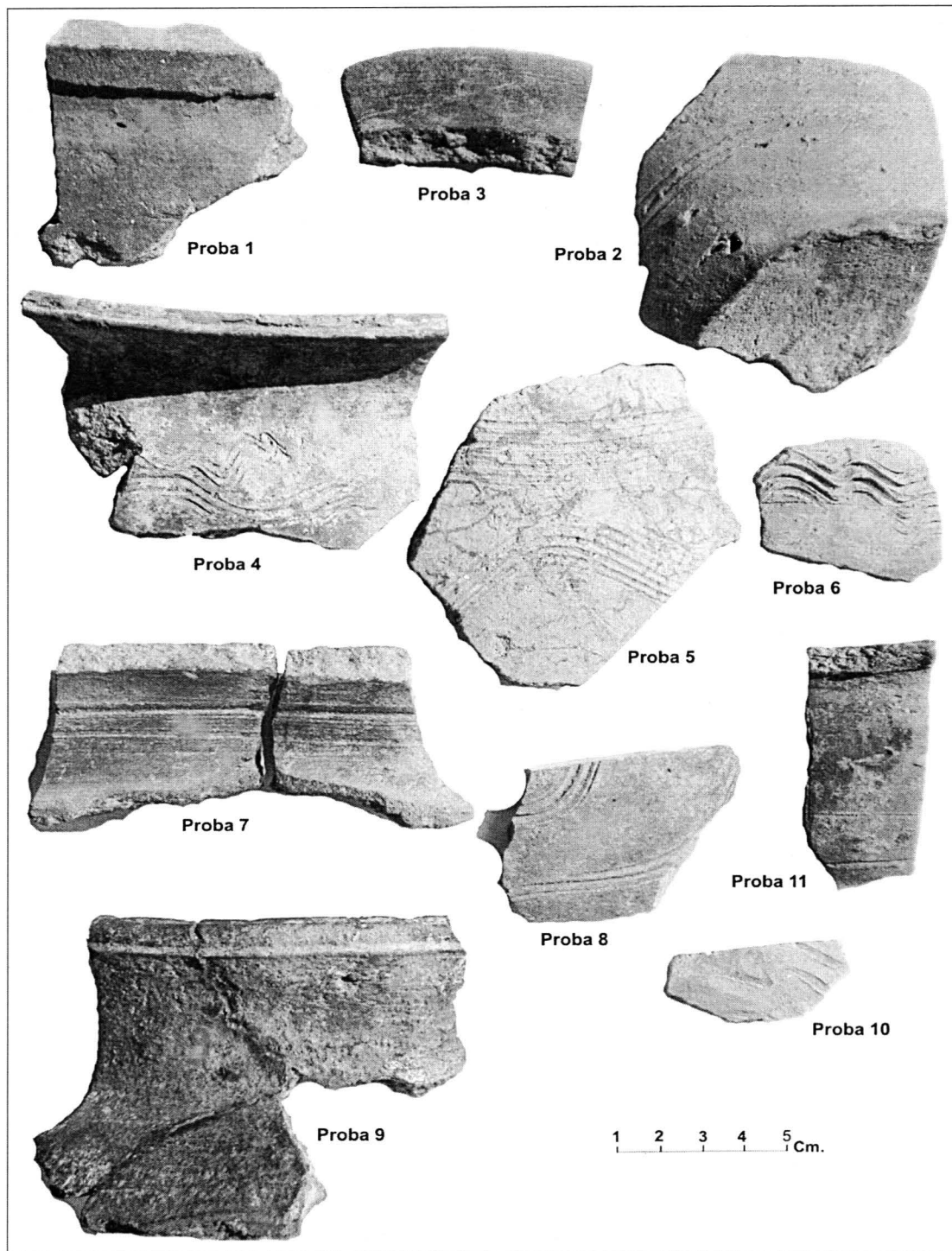

Figura 2.

Imaginea probelor de ceramică studiate. Proba 1 – fragment de buză ce provine de la un căzânel de lut; proba 2 – fragment ceramic ornamentat cu fascicule de incizii paralele, fund de vas; proba 3 – fragment de buză; proba 4 – fragment de buză, ornamentul este bandă în val (fascicule de incizii); proba 5 – fragment de perete vas ornamentat cu bandă în val, în „ochiuri”; proba 6 – fragment de perete vas ornamentat cu bandă în val; proba 7 – fragment de buză ornamentat cu două incizii paralele; proba 8 – fragment perete vas ornamentat cu bandă în val, în „ochiuri”; proba 9 – fragment de buză și ornament cu linie incizată în val; proba 10 – fragment de perete vas ornamentat cu incizii în val; proba 11 – fragment buză de vas ornamentat cu incizii paralele.

Numărul probei	Categorii granulometrice				Φ maxim al degresantului în mm	Structura
	L	S	A	R		
7	50	12	38	0	1.5	Lutito-arenito-siltică
8	50	30	20	0	2.0	Lutito-silto-arenitică
9	50	27	23	0	1.5	Lutito-silto-arenitică
10	58.5	20	21	0.5	2.8	Lutito-arenito-siltică
11	49	20	31	0	1.1	Lutito-arenito-siltică

Constituția minerală a ceramicii

Din punct de vedere mineralogic-petrografic, ceramica studiată este formată din două componente principale: 1) masa argiloasă siltică care înglobează rare fragmente de silt argilos sau gresie siltică cu ciment silicios-argilos sau carbonato-argilos (fragmente nemacerate din materia primă argiloasă), adesea cu tendință de dezagregare marginală, din care a rezultat matricea și 2) degresantul arenitic. O caracteristică importantă a acestei ceramicii medieval timpurii este conținutul ridicat în degresant cu scopul de a compensa plasticitatea accentuată a materiei prime argiloase (cu un conținut important în smectite) și grija de a introduce un degresant cu o granulație cât mai fină, pentru a da acesteia un aspect de ceramică semifină.

Matricea este constituită dintr-o masă argiloasă polimictică, slab calcitică, cu un conținut variabil de silt, care a fost sinterizată și vitrifiată în grade diferite în funcție de temperatura de ardere. Microscopic, matricea se comportă diferit în funcție de temperatura de ardere și de condițiile oxidante sau reducătoare la care a fost obținută ceramica. Astfel, la temperaturi de peste 900° C, în condiții reducătoare, matricea argiloasă, în lumină transmisă, apare sub forma unei mase amorfe brunii, semitransparente (la grosimi

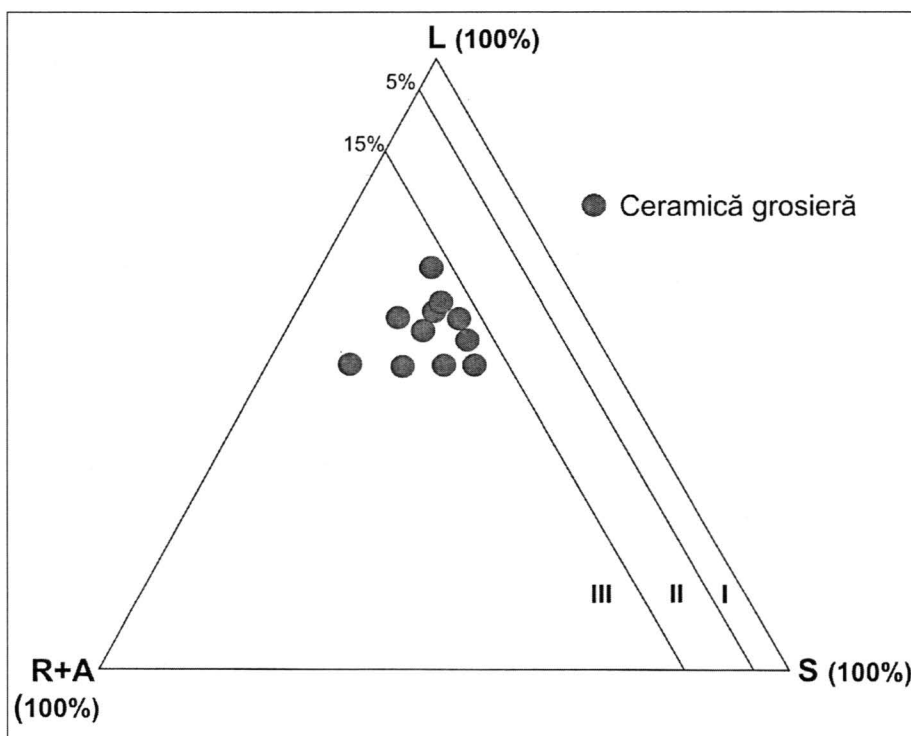

Figura 3.

Reprezentarea ternară a datelor granulometrice obținute pentru ceramica medieval timpurie de la Vermeș. L – lutit (<0,004 mm), S – silt (0.004-0.063 mm), A – arenit (0.063-2 mm), R – rudit (>2 mm). Câmpurile: I – ceramica fină; II – ceramica semifină; III – ceramica grosieră.

mici) în care se pot observa pelicule fine de sticlă gălbuie; la grosimi mai mari masa brunie devine opacă, culoarea fiind aproape neagră. În această masă apar lamele fine de muscovit și granule mărunte de cuarț la care se observă zone de corodare (Planșa II, fig. 5). Granulele foarte fine de cuarț au dispărut. În condiții oxidante, masa brunie are o tentă roșiatică (1N) și o slabă birefrință datorită hematitului format (N+) (Planșa II, fig. 6; Planșa III, fig. 11). În schimb la temperaturi de ardere sub 850° C diferența între ceramica arsă reducător sau oxidant este vizibilă; matricea argiloasă este brunie în condiții reducătoare și brun-roșcată în condiții oxidante (1N), iar birefrința este mai accentuată în condiții oxidante (N+) și este dată de lamelele de muscovit și de illit destructurat, respectiv de cristalele mărunte de calcit nedescompus. Granulele mărunte de cuarț sunt mai numeroase deoarece reacția cu matricea este slabă, iar cristalele micrometrice de calcit sunt mai mult sau puțin afectate termic în funcție de temperatura atinsă și de compoziția chimică a acestora. Dacă arderea a depășit 800° C, gradul de afectare a carbonaților depinde de conținutul în magneziu al acestor cristale (calcitul magnezian se descompune la temperaturi mai scăzute decât calcitul fără magneziu în structură). Diferențele sunt vizibile mai ales la microstructura matricei care devine microcristalină în condiții oxidante și microcristalin amorfă în condiții reducătoare (Planșa I, fig. 1 – proba 8 - ceramică neagră, fig. 2 – proba 2 - ceramică cărămie). Diferențe vizibile de comportament optic se observă și la ceramicile arse la temperaturi de 850-900° C (Planșa I, fig. 3, 4).

Degresantul utilizat pentru reglarea plasticității este un nisip de râu spălat. Litoclastele și cristaloclastele provin din domeniul metamorfic (majoritatea), magmatic și sedimentar (Planșa I, fig. 1-4; Planșa II, fig. 5, 6).

Cristaloclastele identificate în toate probele sunt reprezentate de cuarț (metamorfic, subordonat magmatic), plagioclazi, ortoclaz, microclin, muscovit, biotit alterat sau deferizat și granați; alte minerale grele prezente în unele din probele de ceramică sunt: disten, sillimanit, staurolit (minerale mezometamorfice), epidot, zircon, apatit, turmalin, la care se adaugă minerale de geneză magmatică: orto- și clinopiroxeni, ferrihornblendă și Mg-hornblendă (Planșa I, fig. 1-4; Planșa II, fig. 5, 6; Tabelul 2).

Litoclastele de geneză metamorfică sunt cuarțitele hetero- izo- sau microblastice, uneori milonizate, sisturi cuarțo-micacee (\pm muscovit și \pm biotit), gnaise, cuarțite grafitoase și marmură (calcitică, dolomitică sau ankeritică). Fragmentele de roci magmatice prezente în degresant sunt subordonate celor metamorfice și sunt reprezentate de granite, diorite porfirice, andezite cu masă fundamentală pilotaxitică sau intersertală, masă fundamentală riolitică, dacitică sau andezitică. Litoclastele de natură sedimentară provin în majoritatea cazurilor din materia primă argiloasă și sunt reprezentate de gresii fine (\pm silt) cu ciment silicios-argilos sau argilo-carbonatic uneori feruginos (în toate probele), siltite argiloase, calcare micritice, calcare micritice grezoase, silicolite și tufit vitro-cristaloclastic (Planșa I, fig. 1-4; Planșa II, fig. 5, 6; Tabelul 3).

Cu scopul de a evalua omogenitatea compozițională a degresantului, s-a determinat planimetric conținutul în claste de natură metamorfică, magmatică și sedimentară. Datele obținute, recalulate 100% (Tabelul 4), sunt reprezentate într-o diagramă ternară (Fig. 4), din care rezultă concentrarea majorității probelor într-un câmp apropiat domeniului metamorfic. O singură probă (9) are o poziție excentrică, datorită conținutului ridicat de litoclaste și cristaloclaste de geneză magmatică. Se poate presupune că probele studiate ar proveni de la două ateliere diferite.

Transformări termice observate microscopic

Transformări fizice

Fisuri haotice formate în cristalele de cuarț, ca efect al șocului termic, au fost observate la proba 9, fenomen ce atestă o tehnologie de răcire neadecvată (Planșa II, fig. 7). Această constatare poate reprezenta un argument pentru observația deja dedusă din compoziția petrografică diferită a degresantului, că proba 9 este produsul unui alt atelier.

Fisurile de contracție pot fi observate în toate probele și apar intermitent la limita litoclastelor cu matricea, datorită coeficientului de contracție diferit (Planșa II, fig. 8; Planșa III, fig. 12a).

Tabelul 2. Distribuția pe probe a tipurilor de minerale care alcătuiesc cristaloclastele

Mineral	Probe ceramice										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Cuarț	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Plagioclazi	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ortoclazi	+	+	+		+	+	+	+		+	+
Microclin	+	+	+			+		+			
Muscovit	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Biotit	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Piroxeni			+					+	+	+	
Oxihornblendă								+	+		
Mghornblendă								+		+	
Granați	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+
Disten						+					
Sillimanit		+									
Staurolit							+				
Turmalin						+	+				
Epidot	+							+			
Zircon							+	+			
Apatit							+	+			

Tabelul 3. Tipurile de roci corespunzătoare litoclastelor din degresant

Tipuri de roci	Probe ceramice										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Domeniul metamorfic											
Cuarțite	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Șisturi cuarțo-micacee	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Gnaise				+	+	+		+		+	+
Cuarțite grafitoase			+	+	+						
Marmure				+	+	+		+			
Domeniul magmatic											
Granite	+	+	+		+						
Diorite porfirice									+		
Andezite			+					+	+		
Dacite	+						+			+	
Riolite				+							
Domeniul sedimentar											
Gresii fine	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+
Siltite argiloase				+		+					
Calcare micritice	+	+		+	+	+		+		+	
Calcare micritice grezoase	+							+			
Silicolite	+		+	+	+		+			+	+
Tufite vitrocrystaloclastice											+

Tabelul 4. Conținutul procentual al clastelor arenitice și ruditice pe domenii genetice

Domenii genetice	Probe ceramice										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Metamorfic	91	84	95	82	91	74	98	94	57	88	94,5
Sedimentar	8	16	4	17	9	26	1,5	5	13	9	5
Magmatic	1	-	1	1	-	-	0,5	1	30	3	0,5

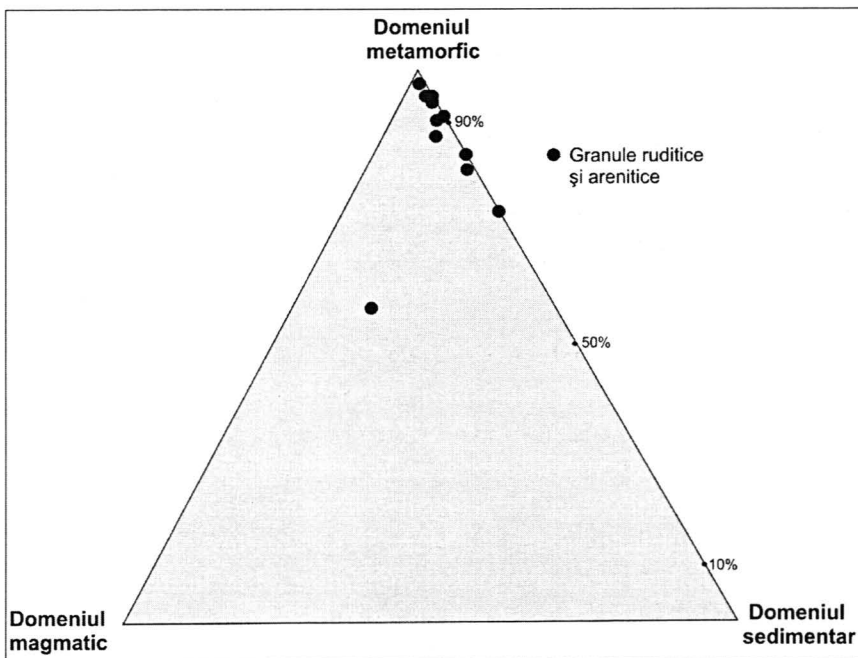

Figura 4.

Reprezentarea ternară a conținutului clastelor arenitice și ruditice pe domenii genetice: metamorfic, sedimentar și magmatic pentru ceramica medievală timpurie de la Vermeș.

Transformările polimorfe se observă rar și privesc în exclusivitate cuarțul. La marginea clastelor de cuarț sau pe unele fisuri se observă o scădere a indicelui de refracție și a birefringenței, datorate unor transformări incipiente în tridimit (Planșa II, fig. 7; Planșa III, fig. 11).

Fenomene de interfață litoclaste – matrice

Reacția cuarț – matrice, manifestată prin combinarea unor ioni din matrice (Fe^{3+} , Al^{3+} , K^+ , Na^+ , Ca^{2+} etc.) cu silicea din cuarț are loc în două moduri: formarea de pelicule sticloase de culoare brunie, mărginită de o matrice brun roșiatică cu birefringență vizibilă datorită conținutului ridicat de minerale illitice, fenomen întâlnit la toate ceramicile arse în condiții oxidante și, apariția unor coroane subțiri de reacție birefringente mărginite de matricea opacă sau lipsa unor faze de neoformație vizibile pentru ceramica arsă în condiții reducătoare. Excepție face ceramica neagră notată 9 în care se găsesc reacții ale cuarțului cu matricea, marcate de migrarea fierului și chiar corodarea acestuia (Planșa II, fig. 7). În concluzie, menționăm existența unei diferențe între ceramicile arse în condiții reducătoare (negre) unde migrarea ionului feric este aproape inexistentă și cele arse în condiții oxidante, unde migrarea se accentuează odată cu creșterea temperaturii de ardere.

Reacția feldspați – matrice a fost identificată numai în ceramica arsă la temperatura cea mai înaltă (cca. 950°C ; proba 3). Se observă corodări ale ortoclazului și albitului cu formare de sticlă brunie (Planșa III, fig. 12b).

Comportarea litoclastelor de carbonați

Litoclastele carbonatice întâlnite în ceramicile de la Vermeș sunt constituite din: calcare micritice și calcare micritice argiloase (majoritatea) la care se adaugă calcare micritice grezoase și gresii cu ciment calcitic±argilos. În unele probe (4, 5, 6, 8) apar agregate carbonatice larg cristalizate, descompuse parțial, ce ar putea proveni de la o marmură ankeritică.

Calcarul micritic ± argilos își micșorează volumul și își schimbă culoarea (devine brunie) iar birefringența scade pe măsură ce temperatura crește peste 800°C (Planșa I, fig. 1, 2). Dimensiunea cristalelor de calcit și puritatea lor influențează gradul de descompunere al litoclastelor carbonatice. Între $850-900^{\circ}\text{C}$, calcitul larg cristalizat este neafectat iar agregatele mărunte de calcit argilos se transformă

în sticlă melilitică (Planșa II, fig. 8). Carbonații dolomito-ankeritici larg cristalizați se descompun în intervalul 750-850° C, calcitul păstrându-se ca atare (Planșa II, fig. 6; Planșa III, fig. 9). Calcarele argiloase și/sau fin grezoase dau naștere la sticle melilitice (Planșa III, fig. 11, 12a). O situație aparte s-a întâlnit într-un litoclast carbonatic (proba 1) care s-a transformat în sticlă asociată cu meionit (Planșa III, fig. 10).

Difracție de raze X

Spectrele de difracție a razelor X s-au efectuat pe cinci probe de ceramică (4, 6, 8i – interior și 8o – exterior, 9, 10, 11; fig. 5) alese pe criterii de compoziție și temperatură de ardere. Difractogramele sunt asemănătoare în ceea ce privește mineralele relict, între care amintim: cuarțul reprezentat de un spectru complet și feldspatul plagioclaz identificat pe baza celor mai intense linii. Difractogramele a trei dintre probele de ceramică (4, 6 și 8), arse la temperaturi <900° C, evidențiază prezența micelor marcată pe spectre de o singură linie sigură (~0.5 nm) de intensitate mică și calcitul redat de linia cea mai intensă (0.30 nm). Ultimele două minerale relict, miclele (muscovitul și biotitul deferizat) și calcitul mai mult sau mai puțin afectat, au fost identificate microscopic și în alte probe decât cele menționate mai sus. Astfel, miclele sunt prezente în cantitate mică în toate probele, iar calcitul puternic afectat și în proba 10. Din grupa mineralelor afectate termic, esențiale pentru proprietățile industriei olăritului – plasticitate și rigiditate după ardere, sunt mineralele argiloase, componentele principale ale matricei. Lipsa liniilor bazale pentru caolinit, illit, smectit, clorit evidențiază distrugerea parțială sau totală a structurilor de tip filosilicat. Singurele linii care trădează prezența lor sunt cele corespunzătoare valorilor $d=0.45$ nm și una sau două linii în intervalul 0.25-0.26 nm, linii provenite de pe plane reticulare perpendiculare sau diagonale pe foiță. Pe toate difractogramele discutate, aceste linii cu intensitate scăzută sunt prezente.

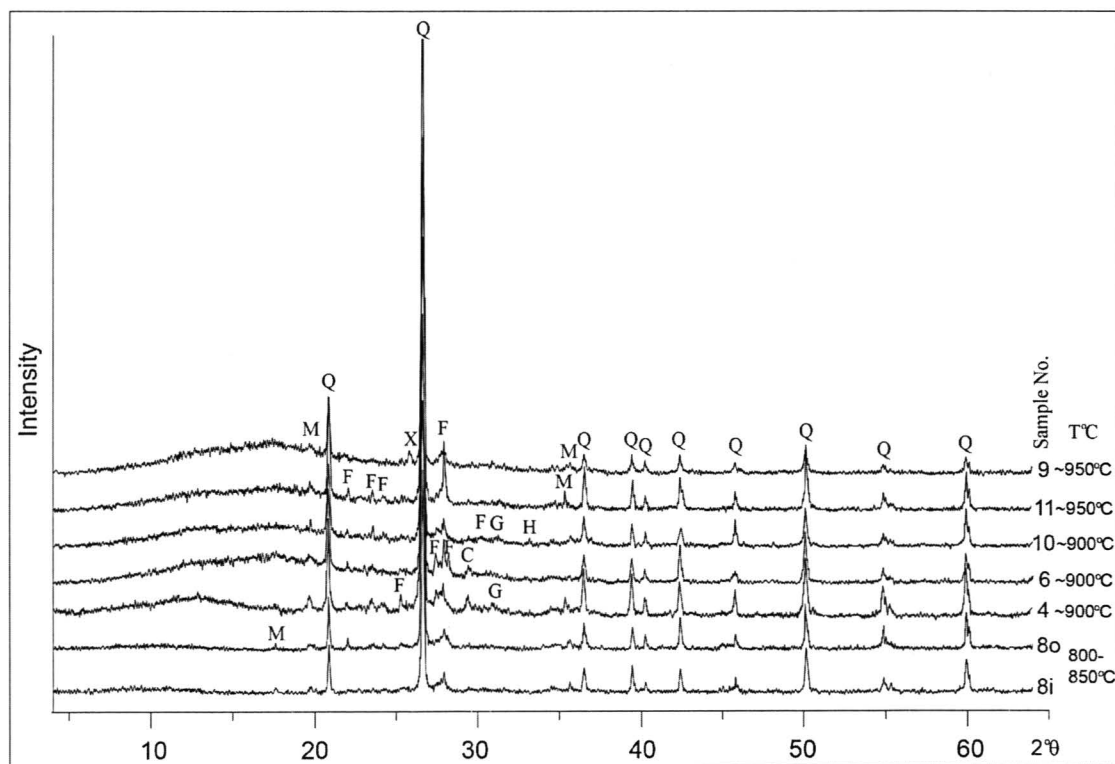

Figura 5.

Difractograme de raze X obținute pe probele de ceramică medieval timpurie de la Vermeș (notate în dreapta; pentru proba 8: o – zona exterioară, i – miezul peretelui ceramic). Liniile de difracție corespund: cuarțului (Q), micelor și mineralelor argiloase destructurate (M), feldspaților (F), calcitului (C), hematitului (H), melilitului (G) și posibil mullitului primar (X).

În privința speciilor de minerale argiloase destructurate, ținând cont de boltirile care apar în prima parte a spectrelor de difracție ($<19^\circ 2\theta$) și care corespund trecerii mineralelor argiloase sub acțiunea temperaturii într-un amestec de substanțe amorfe, se pot face unele aprecieri asupra tipului de argilă folosită. Astfel, se poate aprecia că proba 4 s-a obținut dintr-o argilă predominant caolinoasă subordonat illit-smectitică, pentru probele 10 și 11 argila a fost caolinit-illit-smectitică (la temperaturi de peste 300°C smectitele se comportă structural asemănător illitului), iar pentru probele 6 și 9 s-a utilizat o argilă illit-smectit-caolinitică. În privința neomineralelor menționăm formarea incipientă a melilitului (probele 4, 10), hematitului (proba 10) și posibil a mullitului primar (proba 9). Identificarea celor trei minerale nou formate este probabilă deoarece se bazează pe o singură linie de difracție de intensitate mică.

Aprecieri asupra temperaturii de ardere

Determinarea temperaturii la care au fost arse ceramicile studiate s-a bazat pe tipurile de reacții de interfață sau de descompunere observate microscopic, coroborate cu datele difractometrice care evidențiază prezența compușilor nou formați și a gradului de destructurare a mineralelor argiloase.

Din punctul de vedere al temperaturii de ardere, ceramicile studiate se pot grupa în trei intervale de temperatură: $800-850^\circ\text{C}$ – probele 2 și 8 (19%), $850-900^\circ\text{C}$ – probele 1, 5 și 6 (27%), respectiv $900-950^\circ\text{C}$ pentru restul de probe (54%). În trei dintre probele încadrate celui de al treilea interval de temperatură, calcitul nu a fost identificat, indiferent de mărimea cristalelor și gradul lor de impurificare (probele 3, 9 și 11), ceea ce ar presupune că ele au fost arse la temperaturile cele mai ridicate ($>920^\circ\text{C}$).

Ocurențe de materii prime

Materia primă utilizată la confecționarea ceramicii a constat din argilă polimictică siltică și degresant. Argila utilizată nu prezintă caracteristici mineralogice distincte care să permită identificarea cu ușurință a sursei, mai ales că ea nu se caracterizează printr-o constanță în privința raportului cantitativ dintre speciile mineralelor argiloase. Din acest motiv vom apela la degresant care este un nisip provenit din aluviunile unui râu. După compoziția litoclastelor s-au evidențiat două surse. Prima sursă, cea care a stat la baza majorității probelor de ceramică, provine cu siguranță din aluviunile râului Someșul Mare, curs superior, mai aproape de cristalinel Munților Rodnei. Argumentăm această ipoteză cu originea metamorfică a majorității litoclastelor inclusiv prezența unor fragmente de marmure dolomitice posibil ankeritice ce amintesc litogrupul Rebra. Cea de a doua sursă de degresant este tot un nisip de râu cu un conținut ridicat de litoclaste de geneză vulcanică și care pot să provină din zona Bârgaielor (văile Ilva și Someșul Mare), sau văile care aduc aluviunile Munților Călimani: râurile Șieu sau Mureș. Considerăm că situl Vermeș nu a reprezentat un centru de olărie.

Concluzii

Ceramica medieval timpurie de la Vermeș, lucrată la roată, este obținută din argilă polimictică siltică slab calcaroasă degresată cu nisip de râu.

Fabricul ceramicii are aspectul unei gresii argiloase cornificate bine orientată și slab poroasă ce poate fi asemuit unui graywacke cornificat. Granulometric, ceramica se încadrează la două tipuri de structuri: lutito-silto-arenitică și lutito-arenito-siltică (majoritatea probelor). Microstructura matricei variază de la microcristalină la amorfă, în funcție de temperatură, de condițiile oxido-reducătoare și de compoziția mineralogică a argilei.

Materia primă argiloasă este o argilă polimictică (illit, caolinit, smectit) siltică, slab calcaroasă. Raportul cantitativ al celor trei minerale argiloase diferă la probele ceramice studiate. Se pot presupune următoarele tipuri de argile: predominant caolinitică, subordonat illit-smectitică și predominant illitică, subordonat caolinit-smectitică sau smectit-caolinitică.

Degresantul nisipos, spălat și sortat, cu majoritatea granulelor sub $0,7\text{mm}$ diametrul, este format din litoclaste și cristaloclaste de geneză metamorfică, magmatică și sedimentară și provine din aluviunile unui râu. Ponderea degresantului în masa ceramică variază între 18 și 38 %, plasând probele în câmpul ceramicii grosiere.

Tratamentul termic este situat în intervalul 800-950° C, cele mai multe probe fiind arse în jur de 900° C. Aprecierea temperaturii de ardere se bazează pe gradul de destructurare a mineralelor argiloase deduse din difractometria razelor X și a proceselor de transformare termică observate microscopic.

Situl Vermeș nu a reprezentat un centru de olărie. Probele de ceramică de la Vermeș provin din două ateliere diferite, unul situat pe râul Someșul Mare – curs superior (majoritatea probelor) și altul care a folosit nisip aluvionar cu elemente provenite din Munții Bârgău (văile Ilva și Someșul Mare), sau Munții Călimani (văile Șieului sau Mureșului).

EARLY MEDIEVAL CERAMICS FROM VERMEȘ (BISTRIȚA-NĂSĂUD COUNTY) – MINERALOGICAL-PETROGRAPHICAL STUDIES (Abstract)

The paper presents geoarchaeological and archaeometric data on the Early Medieval (XIth-XIIth centuries A.D.) ceramics recovered from Vermeș site (Bistrița-Năsăud County, north Romania). The eleven ceramic samples have been investigated macroscopically and by polarising microscopy, and X-ray diffraction.

The ceramics from Vermeș site was obtained by processing silty, poorly calcareous polymictic clay (containing illite, kaolinite and smectite) and washed and sorted river sand. The arenite content varies between 18 and 38%, accordingly the samples being assigned to the coarse ceramics field.

The ceramics' fabric corresponds to graywacke transformed into hornfels given the obvious parallel orientation to the ceramic wall. Based on the grain size, the ceramics can be defined as lutitic-arenitic-silty (64% of the samples), and lutitic-silty-arenitic (36%) respectively.

The studied ceramics was modelled using the potter's wheel, while firing took place in the de 800-950 ° C interval (most of the samples being fired at around 900 ° C).

The findings at the Vermeș site did not reveal the presence of a pottery centre. Thus the ceramics must have been obtained elsewhere. We presume two distinctive workshops as source: one located along the upper course of Someșul Mare River (most of the samples) and one where alluvial sand originating from Bârgău Mts. (Ilva and Someșul Mare Rivers), or Călimani Mts. (Șieu or Mureș Rivers) was used.

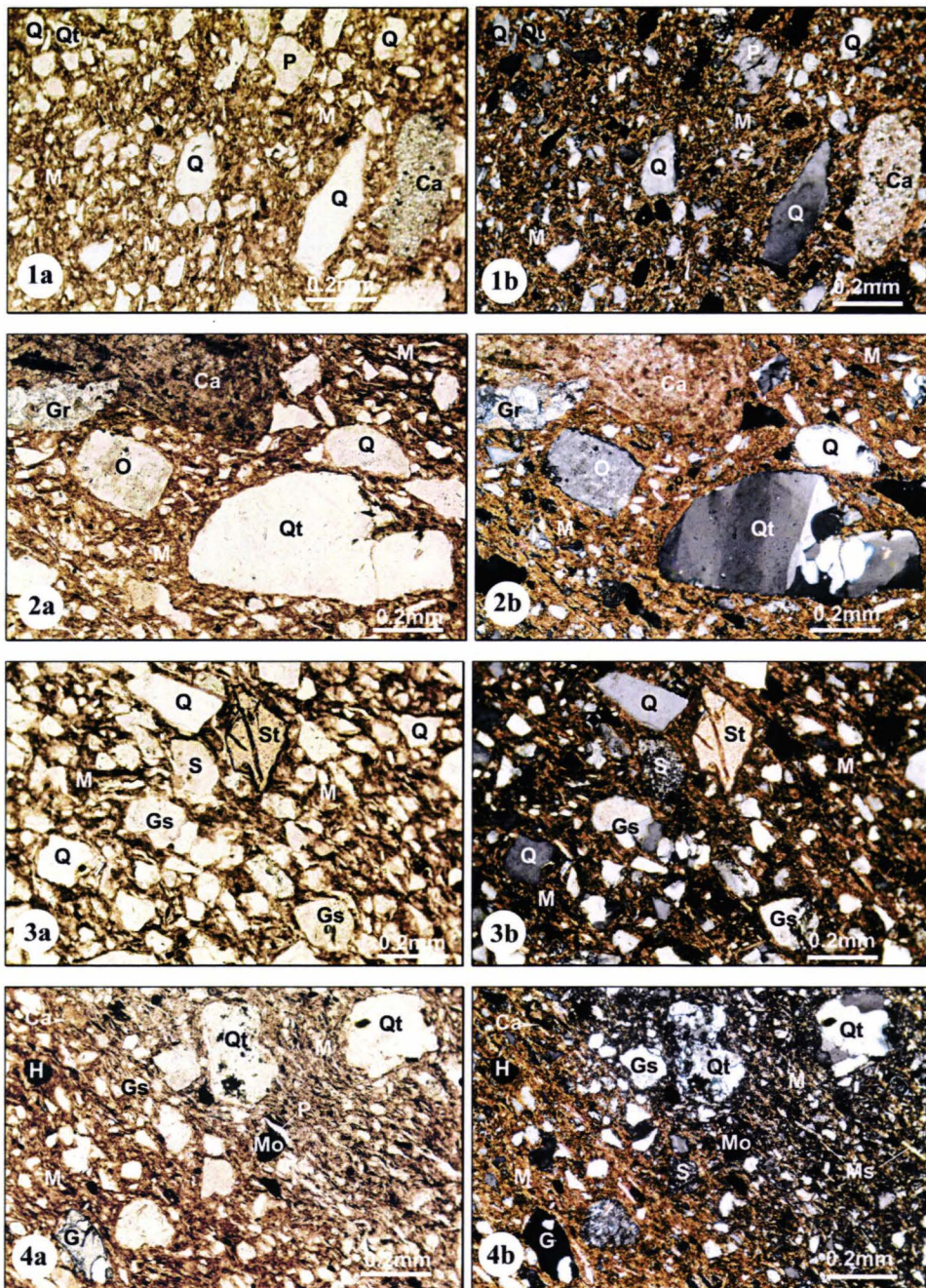
Key words: archaeological ceramics, Early Middle Ages (XIth-XIIth centuries A.D.), Vermeș site – north Romania, mineralogical-petrographical characterisation, polarising microscopy, X-ray diffraction, raw materials, modelling, firing

Bibliografie

- Gaiu, C., (1979), Așezarea feudală timpurie de la Vermeș, *Marisia*, 9, p. 123-126, Târgu-Mureș.
- Ghergari, L., Lazarovici, Gh., Hosu, Al., (1995), Analiza ceramicii, 209-231 p. în: Gura Baciului, monografie arheologică, de Gh. Lazarovici, Zoia Maxim, 436 p., Cluj-Napoca, 1995.
- Ghergari, L., Ionescu, C., Lazarovici, Gh., Tămaș, T., (1999a), Geoarchaeological studies of the Neolithic ceramics from Romania: raw materials (source, composition) and techniques of prewheel pottery processing. În: The environmental background to hominid evolution in Africa. Book of Abstr., p. 67-68, Durban, South Africa.
- Ghergari, L., Lazarovici, Gh., Ionescu, C., Tămaș, T., (1999b), Studii geoarheologice asupra unor artefacte ceramice din Neoliticul timpuriu din România: Stațiunea de la Lunca-Poiana Slatinii, jud. Neamț. *Angustia*, 4, p. 1-7, Sf. Gheorghe.
- Ghergari, L., Ionescu, C., (2000a), Aplicații ale metodelor mineralogice de analiză în arheologie. *Banatica*, 15, I, p. 261-270, Muzeul Banatului Montan, Reșița.
- Ghergari, L., Ionescu, C., (2000b), Ceramica fină romană din situl Napoca: considerații mineralogice și geoarheologice. În: Realizări și perspective în studiul Cuaternarului din România. Univ. Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, p. 53-54, Cluj-Napoca.

- Ghergari, L., Țentea, O., Marcu, F., (2000c), Aspecte mineralogice ale ceramicii lucrate cu mâna din castrul roman de la Gilău. *Acta MA, Apulum XXXVII/1, Arheologie*, p. 401-416, Alba-Iulia.
- Ghergari, L., Ionescu, C., Rusu, V., Gorea, M., (2000d), Considerații mineralogice asupra ceramicii romane din situl arheologic Napoca. În: *Ceramica tradițională. Ceramica tehnică*, I, Consilox VIII, p. 115-122, Alba-Iulia.
- Ghergari, L., Ionescu, C., Gorea, M., Țentea, O., Toadere, M., (2000e), Proveniența materiilor prime utilizate pentru ceramica dacică din situl roman Gilău, România. În: *Ceramica tradițională. Ceramica tehnică*, vol. I, Consilox VIII, p. 123-129, Alba-Iulia.
- Ghergari, L., Ionescu, C., Horga, M., (2003), Mineralogia artefactelor ceramice din situl arheologic Ilișua (Jud. Bistrița-Năsăud). *St. Cerc. Geol. Geogr.*, 8, p. 129-137, Ed. Supergraph, Bistrița.
- Ghergari, L., Ionescu, C., Horga, M., Rădulescu, G., (2005), Studii mineralogice-petrografice asupra ceramicii medievale timpurii de la Șieu-Odorhei (jud. Bistrița-Năsăud). *Arheologia medievală*, V, p. 171-190, Cluj-Napoca.
- Ghergari, L., Ionescu, C., Hoeck, V., Lazăr, C., Precup, C., (2006), Archaeoceramics from Oradea Fortress: a mineralogical study. *An. Inst. Geol. Rom.*, 74, 1, p. 71-74.
- Hoeck, V., Ionescu, C., Ghergari, L. & Precup, C. (2009), Towards mineralogical and geochemical reference groups for some Bronze Age ceramics from Transylvania (Romania). *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, 54 (2): 41-51.
- Horga, M., (2006), Mineralogical studies on Roman ceramics from Stupini (Bistrița-Năsăud county). *St. Cerc. Geol. Geogr.*, 11, p. 47-62, Ed. Supergraph, Bistrița.
- Ionescu, C., Ghergari, L., (2002), Metodologii de recoltare a eșantioanelor și probelor mineralogice, petrografice și pedologice, din siturile arheologice. *Angustia*, 7, p. 351-354.
- Ionescu, C., Ghergari, L., (2004), Vinča ceramics (Middle Neolithic) in Transylvania: petrographical and geoarchaeological features. In: Chatzipetros, A.A., Pavlides, S.B. (Eds.): *Proceedings of the 5th International Symposium on Eastern Mediterranean Geology*, 2, 751-754, Thessaloniki (Greece).
- Ionescu, C., Ghergari, L., (2006a), Mic glosar de termeni geologici utilizați în studiul ceramicii arheologice. *Cerc. Arheol.*, 13, p. 125-138, București.
- Ionescu, C., Ghergari, L., Țentea, O., (2006b), Interdisciplinary (mineralogical-geological-archaeological) study on the tegular material belonging to the Legion XIII Gemina from Alburnus Maior (Roșia Montană) and Apulum (Alba Iulia): possible raw materials sources. *Cerc. Arheol.*, 13, p. 45-76, București.
- Ionescu, C., Ghergari, L., Horga, M., Rădulescu, G., (2007a), Early medieval ceramics from the Viile Tecii archaeological site (Romania): an optical and XRD study. *Studia Univ. Babeș-Bolyai, Geologia*, 2007, 52 (2), p. 29-35, Cluj-Napoca.
- Ionescu, C., Ghergari, L., (2007b), Caracteristici mineralogice și petrografice ale ceramicii romane din Napoca. In: Rusu-Bolindeț, V., *Ceramica romană de la Napoca*. Ed. Mega, Cluj-Napoca, 553 p.
- Ionescu, C., Ghergari, L. (2007c), Mineralogical and petrographic features of the Roman ceramics from *Napoca* (In Romanian, in original: Caracteristici mineralogice și petrografice ale ceramicii romane de la *Napoca*). In: Rusu-Bolindeț, V., *Ceramica romana din Napoca. Biblioteca Mosei Napocensis*. XXV, p. 434-462. *Edit. Mega Cluj-Napoca* (685 pp.).
- Ionescu, C., Simon, V., Ghergari, L. (2010a), EPR spectroscopy applied to the study of ancient ceramics: preliminary results for Bronze Age pottery from Ilisua. *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Physica*, LV (2) (in press).
- Ionescu, C., Hoeck, V., Ghergari, L. (2010b), Electron microprobe analysis of ancient ceramics: A case study from Romania. *Applied Clay Science (Ms. CLAY2010, accepted/21.09.2010; doi: 10.1016/j.clay.2010.09.009)*.

- Popescu, Gh., Mărunțeanu, M., Filipescu, S., (1995), Neogen from Transylvania Depression (Guide to Excursion A₁ (pre-Congress), Xth RCMNS Congress. Rom. Jour. Stratigr. 76, Suppl. 3, p. 1-27, București.
- Precup, C., Ionescu, C., Ghergari, L., Hoeck, V., Simon, V. (2006), A study of Bronze Age pottery from Transylvania, Romania. *Proc. XVIIIth CBGA Congress*, p. 478-481. Sept. 2006, Belgrade.
- Precup, C., (2008), *Ceramica epocii Bronzului din Transilvania, caracteristici mineralogice și tehnologice. Teză de doctorat*, 189 pg., Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.
- Rădulescu, G., (1993), O locuință medieval timpurie la Vermeș, jud, Bistrița Năsăud, *Revista Bistriței*, VII, p. 109-113.
- Răileanu, Gr., Rădulescu, D., Marinescu, Fl., Peltz, S., (1967), Harta geologică a României, scara 1: 200000, L – 35 – VII, Foaia 11. Bistrița. Comitetul de stat al geologiei, Institutul Geologic, București.

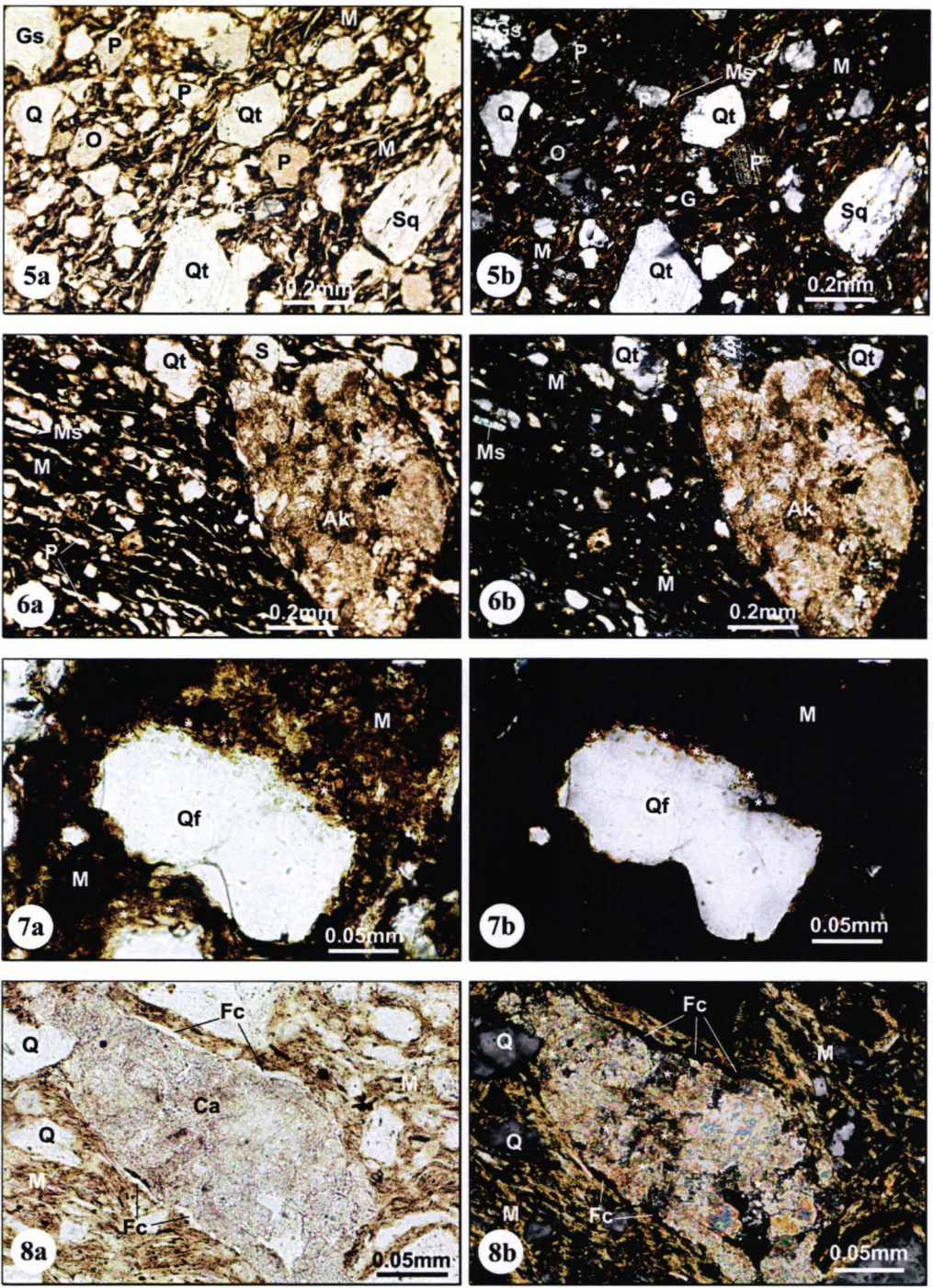
Planșa I.

Fig. 1. Ceramică neagră (proba 8) cu textură orientată; matricea (M) cu structură microcristalin-amorfă înglobează litoclaste de cuarțite (Qt), calcare micritice (Ca) și cristaloclaste de cuarț (Q), plagioclazi (P). a – 1N; b – N+.

Fig. 2. Ceramică cărămizie (proba 2) cu textură orientată; În matricea cu structură microcristalină (M) sunt cimentate litoclaste de cuarțite (Qt), gresii (Gr), calcare micritice (Ca) și cristaloclaste de cuarț (Q) și ortoclaz (O); a – 1N; b – N+.

Fig. 3. Ceramică neagră (proba 7) cu textură orientată; matricea (M) cu structură amorfo-microcristalină conține litoclaste de gnaise (Gs), silicolite (S) și cristaloclaste de cuarț (Q) și staurolit (St); a – 1N; b – N+.

Fig. 4. Ceramică zonată (proba 6) cu textură orientată; Structura matricei este microcristalin-amorfă spre exteriorul peretelui ceramic (cărămiziu) și amorfo-microcristalină în zona centrală, cenușie. Litoclastele sunt cuarțite (Qt), gnaise (Gs), calcare micritice (Ca), silicolite (S) iar cristaloclastele: granați (G), minerale opace (Mo), hematit (H); a – 1N; b – N+.

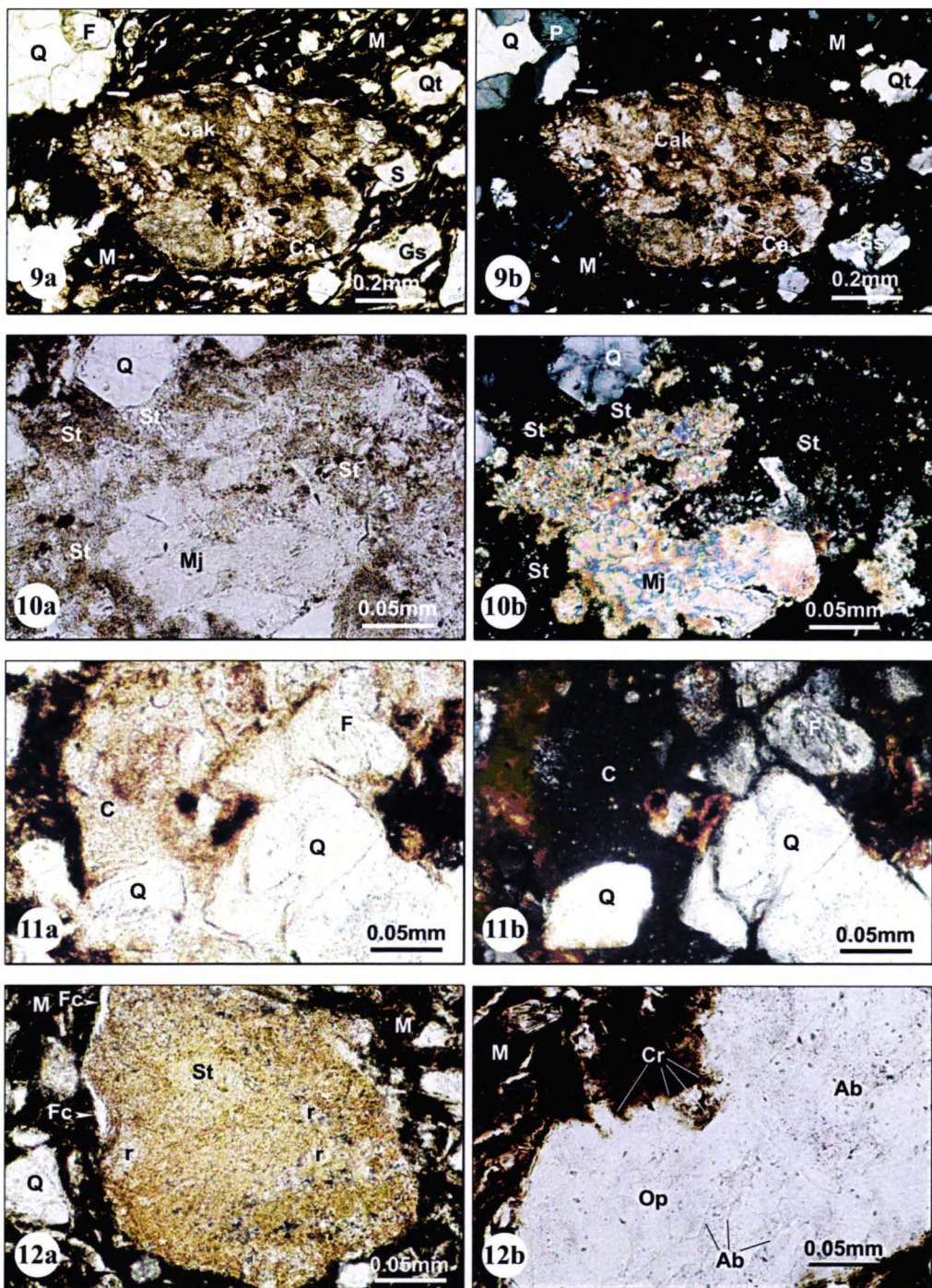
Planșa II.

Fig. 5. Ceramică neagră (proba 3) cu textură orientată; Matricea cu structură amorfă (M) înglobează litoclaste de cuarțite (Qt), gnaise (Gs), șisturi cuarțoase (Sq) și cristaloclaste de cuarț (Q), plagioclazi (P), ortoclaz (O), muscovit (Ms); a – 1N; b – N+.

Fig. 6. Ceramică cărămizie (proba 5) cu textură orientată și pori primari (P); În matricea (M) cu structură amorfă apar litoclaste de cuarțite (Qt), marmure ankeritice (Ak), silicolite (S) și lamele de muscovit (Ms); a – 1N; b – N+.

Fig. 7. Ceramică neagră (proba 9). Zonă de reacție termică (⌘) la contactul cuarțului fisurat (Qf) cu matricea (M). a – 1N; b – N+.

Fig. 8. Ceramică neagră (proba 8). Galet de calcar sparito-micritic (Ca) afectat termic cu apariția fisurilor de contracție (Fc) și a zonelor micritice descompuse (⌘); a – 1N; b – N+.

Plasa III.

Fig. 9. Ceramică zonată (partea neagră; proba 5). Galet de marmură ankeritică (Cak) afectată termic cu relice de calcit (Ca); a – 1N; b – N+.

Fig. 10. Ceramică cărămie (proba 1). Galet de calcar micritic substituit cu sticlă melilitică (St) și meionit (Mj); a – 1N; b – N+.

Fig. 11. Ceramică zonată (proba 10). Galet de gresie (cuarț – Q, feldspat – F) cu cimentul calcito-argilos transformat termic în sticlă melilitică și hematit; a – 1N; b – N+.

Fig. 12a. Ceramică cărămie (proba 1). Galet de calcar micritic transformat în sticlă melilitică în care apar relice (r) de cuarț și silicați. 1N.

Fig. 12b. Ceramică neagră (proba 3). Litoclast de granit cu structuri pertitice și granofirice corodat (Cr) de matrice (M). Corodarea afectează ortoclazul pertitic (Op) și albitul (Ab). 1N.

